

Jorge Semprun

HOŞÇA KAL GÜZEL AYDINLIK

ANI-ROMAN

Fransızca aslından çevirenler
NEDRET TANYOLAÇ ÖZTOKAT
ERDİM ÖZTOKAT

Jorge Semprun
HOŞÇA KAL
GÜZEL AYDINLIK

GAN

ÇAĞDAŞ DÜNYA YAZARLARI

ISBN 975-8440-19-5

© Editions Gallimard 1998 / Akcalı Telif Hakları Ajansı /
Can Yayınları Ltd. Şti. (1998)

Bu kitap, İstanbul'da Can Yayınları'nda dizildi,
Özal Basımevi'nde basıldı. (2000)

Cilt: ZE Ciltevi

Dizgi: Serap Kılıç

Jorge Semprun
HOŞÇA KAL
GÜZEL AYDINLIK

ANLATI

Fransızca aslından çeviren
NEDRET TANYOLAÇ ÖZTOKAT
ERDİM ÖZTOKAT

CAN YAYINLARI LTD. ŞTİ.

Hayriye Caddesi No. 2, 80060 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0-212) 252 56 75 - 252 59 88 - 252 59 89 - 292 55 00 Fax: 252 72 33

web sayfamız: <http://www.canyayinlari.com>

e-posta: yayinevi@canyayinlari.com

Özgün adı
Adieu, vive clarté...

**JORGE SEMPRUN'UN
CAN YAYINLARI'NDAKİ
KİTAPLARI**

BÜYÜK YOLCULUK / roman
HOŞÇA KAL GÜZEL AYDINLIK / anlatı
YAZMAK YA DA YAŞAMAK / anı-roman

10 Aralık 1923 yılında doğan *Jorge Semprun*, 1937 yılında ailesiyle birlikte Fransa'ya iltica etti. Burada hukuk eğitimi gördü. FKP üyesi oldu. Direniş hareketine katıldı. Buchenwald Toplama Kampı'na gönderildi (1943), oradan dönüşünde İspanyol Komünist Partisi'nin faaliyetlerine katıldı, bu partiden 1964'te ihraç edildi. Bu sıralarda ilk iki büyük romanı, *Büyük Yolculuk* ile *l'Évanouissement* (1967) yayımlandı. Bu romanlarında, toplama kamplarının dünyasım, geriye dönüşlerle imgesel bir gerçeklikle, işkence hakkında meta-psikolojik düşünce düzeyine erişen bir üslupla anlattı. Unesco'da çevirmenlik yaptı, Alain Resnais, Costa-Gavras, Yves Bousset gibi yönetmenlere senaryolar, diyaloglar yazdı. 1988'de İspanyol hükümetince kültür bakanı olarak atandı. *La Deuxieme Mort de Ramón Mercader*, *Montand*, *La vie continue*, *La montagne blanche* gibi romanların da yazarı olan *Jorge Semprun*, *Yazmak ya da Yaşamak*'ta, toplama kamplarıyla ilgili anılarını, düşüncelerini son derece etkileyici bir üslupla yazmıştır.

*Jean-Marie Soutou'ya
tüm bir yaşam boyu süren
kardeşliği ve özenli dostluğu için.*

I

Bin yıl yaşasam bunca anım olmazdı

Sanırım durumunu görmek için çantamdaki çamaşırlardan birini kaldırıp ışığa tutuyordu. Batmakta olan güneşin ışıkları soldan, Henri IV Lisesi'nde yatılıların çamaşırhanesinin bulunduğu büyük kemerli odayı aydınlatan yüksek pencerelerden içeri süzülüyordu.

İki rahibe çamaşırlarımın dökümünü yapıyordu: gömlekler, çoraplar, donlar. Rahibelerden yaşlı olanının günbatımı ışığında görmek için kaldırdığı da bir dondu.

Şiddetli ve acı bir duygu kapladı içimi. Öfkeyle karışık bir utanç duygusu.

Her yatılı için zorunlu olan çamaşır denetimini yürüten çamaşırhanenin en yaşlı rahibesi, donu bizi ayıran tezgâhın üstüne koydu. Daha genç olan öteki rahibenin cilalı, parlak uzun ahşap düzey üstünde açılmış olan çantamdan başka bir çamaşır almasını bekledi.

Birden ondan ölesiye nefret ettim.

Saygıdeğer yaşına karşın kırışksız, sakın bir yüzü vardı. İnce metal çerçeveli gözlüklerin ardında parlak bir bakış. Özenli, ölçülü hareketler. Her şeyiyle dinginliğini, iyiliğini, yetkinliğini belli ediyordu. Henri IV Lisesi'nde yatılıların çamaşırlarını denetlemekle görevliydi. Bu görevini de güler yüzlü bir otoriteyle yerine getiriyordu.

Ondan nefret etmekten kendimi alamadım.

Genç rahibe ona çantamdan yeni bir çamaşır uzattı. Bu kez bir tulum. Beyaz pamuklu çamaşırı açarak durumunu

görmek, belki de kabul edilemez bir yıpranma bulmak için aynı hareketleri yaptı.

Sıradan bir hareketti ama içimi derin bir hüznün, terk edilmişlik ve onulmaz bir umutsuzluk duygusu kapladı.

On beş yaşındaydım ve İspanya savaşı yitirilmişti. *Nuestra guerra*: iç savaştan söz ederken, hep bu kişi adını kullanarak, bizim savaş derdik. Kuşkusuz bu savaş tarih boyunca olmuş tüm savaşlardan ayırmak için. Zaten nasıl diğer savaşlarla karşılaştırabilirdik? Bu düşünülemezdi bile.

Yirmi beş yıl sonra, çocukluğumun geçtiği kente döndüğümde Madrid'de bir restoranda, El Calléjon'da, ciddi ve sakallı Ernest Hemingway, kullanmayı sürdürdüğümüz bu deyimle çok şaşırıyordu. Tipik bir güveçin tadını çıkarıyorduk. Biri iç savaştaki bir olayı anlattı, bu da anılarımızı tazeledi.

– *Shit*, dedi Hemingway, kızıl, beyaz hepiniz aynı deymi kullanıyorsunuz: bizim savaş. Sanki paylaştığınız tek –en azından en değerli– şey... Neredeyse günlük ekmeğiniz... Ölüm, işte sizi bir araya getiren bu, iç savaşın eski ölümü...

Belki de İspanyollar'ın paylaşmayı sevdiği tek şey ölüm değildir, diye düşünmüştüm. Belki gençlikleri de: geçmişteki o gençlik ateşi. Ama kuşkusuz ölüm gençlik ateşinin yalnızca bir yüzü, diye düşünmüştüm.

Madrid'de, yirmi beş yıl sonra, ciddi ve sakallı Ernest Hemingway'in çevresinde.

Ama Henri IV Lisesi'nde, yatılıların çamaşırhanesinde on beş yaşındaydım. İspanya savaşı yitirilmişti. Bir gün önce, 23 Şubat 1939'da ağabeyim Gonzalo'yla birlikte Paris'e gelmiştim. La Haye'den geliyorduk; Jean-Marie Soutou, Henri IV Lisesi'ne yatılı kaydımızı yaptırmak için bize eşlik ediyordu.

Emmanuel Mounier'nin yolladığı Soutou, 1936'da, yaz tatilini geçirdiğimiz Bask balıkçı köyünde, bizimle ilgili haber almak ve babamın İspanya muhabirliğini yaptığı dergi *Esprit*'nin yardımını sunmak için ortaya çıkmıştı. Ağustos

ayıydı, fesatçı ayaklanmanın liderlerinden biri olan General Mola'nın birliklerinin Irún kentini ele geçirip Kuzey İspanya'nın meşruiyetçi bölgesinin Fransa'yla ilişkisini kesmesinden birkaç gün önce.

Eylül sonunda, Bilbao'dan, faşist birliklerin ilerlemesinden kaçarak başka sığınmacılarla birlikte, bütün gece ışıkları sönmüş seyreden bir balıkçı gemisiyle Bayonne'a gelmiştik ve bizi Lestelle-Bétharram'da karşılayan Soutou ailesi olmuştu.

Birkaç hafta sonra, İspanya Cumhuriyeti'nin temsilcisi olarak Hollanda'ya atanan babam, Jean-Marie Soutou'yu sekreterliğini yapması için yanına çağırdı.

Bir önceki gün Belçika'yı geçerken üniformalı polisler pasaportlarımızı kontrol etmişlerdi. Çok yüksek ve yaldızlarla süslü abartılı keplerini gülünç bulmuştum. General şapkalarına benziyorlardı! Onlar da Gonzalo'yla benim sahip olduğum diplomatik pasaportları kuşkuyla karşılamışlardı. Suratları asık, tiksindirici gibi pasaportları evirip çeviriyorlardı.

Batı demokrasileri, birbirini ardına Burgos hükümetini tanımakta yarışıyorlardı neredeyse: Francisco Franco çevresindeki bir avuç hain general. İspanya Cumhuriyeti artık can çekişmekte olan hayali bir devletti.

Belçikalı polisler pasaportlarımıza bakıyor, baş başa verip gülünç keplerini birbirine yaklaştırarak aralarında fısıldaşıyorlardı.

İnsan nasıl bir İspanyol cumhuriyetçi olabilirdi? Belçika Krallığı topraklarından geçmeye bile hakkımız var mıydı? Geçici de olsa, kuşkuyla varlığımızla bu tertemiz topraklara kir bulaştırmıyor muyduk?

Sonunda Belçikalı polisler bizi trenden indirme niyetlerinden vazgeçtiler. Soutou'nun soğukkanlılıkla dile getirdiği kanıtlara boyun eğdiler. Paris'e doğru yolculuğumuzu sürdürmemize izin verdiler.

Rahibelerin en yaşlısı, şiş ve kırılğan elleriyle şimdi de beyaz pamuklu tulumu kaldırıyordu.

O an ondan nefret etmiştim.

Bunun saçma olduğundan kuşku duyuyordum. Her ne olursa olsun bu nefret ölçsüzdü. Daha sonra ağabeyim Gonzalo'yla konuştuğumda buna güleceğimi de -kuşkusuz acı dolu, zoraki bir gülüş olacaktı ama yine de gülecektim-biliyordum. Gonzalo da benim gösterdiğim tepkiyi mi göstermişti? O anda umutsuz bir nefret kaplıyor, içimi kavuruyor, gözümü karartıyordu.

İç çamaşırlarımın böylesine sergilendiğini görerek kendimi çıplak hissediyordum. Sanki bedenim kurcalanıyor, özel yaşamıma zorla giriliyordu. Ayrıca dayanaksız da olsa kesin bir mutlak son inancı vardı. Ya da mutlak bir başlangıç.

Çocukluğun, yeniyetmeliğin sonuydu: aile konutları, eğlence ve oyunları, anadilinin gelenek ve görenekleri sona ermişti. Yatılı çantamdaki çamaşırların dökümü sırasında başlığının gölgesinde güler yüzlü ve yaşlı rahibenin alışıldık hareketi beni sanki sürgünün uçsuz bucaksız ve hüzünlü toprağına fırlatıyordu.

Ve erkeklik çağının.

Henri IV Lisesi'ndeki bu küçük yatılı çantasından başka hiçbir şeyim yoktu, her şeyim elimden alınmıştı.

Beni irkilten anlamsız bir gurur kafamın karışıklığını dengeledi. Gerçekten de hiçbir şeyim yoktu. Kendimden ve anılarımdan başka. Öyleyse, gösterecektim onlara. Benimle işleri daha bitmemişti.

Onlar? Kimlerdi onlar? Kimdi?

Henri IV'ün çamaşırhanelerinden sorumlu rahibenin duadan ve iyilikseverlikten yıpranmış yüzünün ardında Belçikalı polislerin berbat, iddialı kepleri gözümde canlandı. Ve İspanyol kızıklarını cehenneme mahkûm eden Hollandalı rahibin soğuk ve mavi gözleri.

La Haye'de Parkstraat'ta bir Katolik kilisesi vardı. İspanya Elçiliği'nin bulunduğu Plein 1813 Meydanı'yla Ma-

uritshuis Müzesi arasında. Bu müzede Vermeer ve Carel Fabritius bulunuyordu: *Delft Görünümü* ve *Sakakuşu*.

Ama artık pazar günleri kiliseye gitmiyordum. Başka bir gün de gitmiyordum. Çoğunlukla Mauritshuis'e gidiyordum, artık Parkstraat'taki kiliseye hiç gitmiyordum.

La Haye'e geldikten bir yıl sonra –demek ki 1938'in ilk günleri– Tanrı'dan soğumuştum. Bu soğukluk, sevgisizlikte dramatik bir şey yoktu. Ne de bir gençlik küstahlığı. Bana soğuk davrananın Tanrı olduğunu kabullenmeye hazırdım. Kopuşun ayrıcalığına, önceliğine önem vermiyordum. Ansızın bir gün beni görmeye son verecekti. Elinden düşecektim.

Dejado de la mano de Dios (Tanrı'nın elinden düşmüş). Bu İspanyolca deyim çok uygundu: Tanrı'nın yüzüstü bırakması. Önceliği o da alsam ben de alsam, bu terk edilmişliği kaygı ya da karışıklık içinde yaşamamıştım. Çok kolay oldu: bir gün çocukluğumdaki inancı yitirmiştim.

Bu gerçek bir inanç mıydı?

Daha çok bir ritüel, bir alışkanlık değil miydi: sonunda kültüre ve ibadete ilişkin bir mırıltı? Bu inanç ya da onun yerini tutan hareketler bende hiçbir zaman coşku uyandırmamıştı. Kaygı ya da terk edilmişlik duygusu da uyandırmamıştı.

Sonuçta artık pazar günleri ayine gitmiyordum. Bununla birlikte babamla aramda çıkabilecek tartışmaları, yapabileceği uyarıları, dehşete kapılmasını –ya da en azından şaşırmasını– önlemek için yalan söylemişim. Gerçekten de kimseyi kırmayacak bir yalanla aynı sonuç alınabilecekse kırıcı bir gerçeği dile getirmenin ne gereği var? Bu yalan kendine bile kırıcı gelmiyorsa? Böylece pazar günleri ayine giden aile topluluğundan kaçmak için yalnız kalma ve içe kapanma gereksinimini bahane etmişim. Yalnız bırakılacağımdan emin, sabah erken kendi başıma dua etmeyi yeğlediğimi söylemişim.

Böylece pazar sabahları saat sekiz olmadan bisikletimle uzun bir gezintiye çıkıyordum.

Kimi zaman, yağmur yağmıyorsa ve hava açıksa Scheveningen Ormanı içindeki bisiklet yollarından birinden geçip

Kuzey Denizi'ni seyretmeye gidiyordum. Katolik ayininin bana verebileceği heyecandan çok daha güçlü bir heyecan duyarak, çok daha diri bir biçimde dönüyordum.

Ancak bir cumartesi günü babam ertesi gün benim de kiliseye gelmemi istedi –aslında bu bir istek değil bir emirdi–. Çeşitli bahanelerle ve kimi zaman da hiçbir bahane olmadan, bir süredir büyük oğullarından birini –farklı yaş gruplarından yedi kardeş olduğumuzu söylememiştim– başa başa konuşmak üzere uzun bir gezintiye çıkarmaya çabalıyordu. Böylece birkaç yıl önce Madrid'de edindiği ve üç büyük oğluyla –Gonzalo, Alvaro ve ben– kentin sınırlarına dek, Moncloa'nın ve Batı Parkı'nın ötesinde uzun yürüyüşler yapma alışkanlığını sürdürmek istiyordu. Issız kalmış, western filmlerinin ya da Zane Grey'in romanlarının esinlediği at koşturmaya çok elverişli olan ve üniversite kampusunun yapılmaya başlandığı arazilerde.

La Haye'de pazar ayini babam için bu konuşmalardan birini yapabilmek için bulunmaz bir fırsattı.

Bu konuşmalardan biri genellikle yazına, özellikle de benim yazarlık hevesim üstüne olmuştu. Geleneği sürdürüp babam gibi yazar olacağım belli olmuştu. Akıl çağına ulaştığımda –çocuk kalbinin ve duyularının dünyaya ve kişiliğe ilişkin coşkuların hayranlık ve kaygı dolu bir biçimde keşfedilmesiyle yanıp tutuştuğu çağ– bu ailede bilinen bir şeydi: bu çağda bu uyanışın sözcükleri keşfediliyordu. Dahası bu uyanış dilin ta kendisiydi.

Aileden gelen bu yazarlık hevesi karşısında bana tanınan tek seçeneği kimi zaman annem şefkat dolu bir alaycılıkla dile getiriyordu: "Yazar ya da Cumhurbaşkanı!" diye ortaya konuşuyordu. Santander'de, öbek öbek ortancaların açtığı yazlık villanın bahçesinde. Bu heveslerimden ya da yazgılarımdan biri tarihin akışı tarafından engellendiğinden, başımdan geçen olaylardan sonra yazar olmam gerekti.

Zaten birkaç aydır, La Haye'de kalemimden şiirler dökülüyordu. Kimilerini çevremdekilere okuttuğum bir deftere özenle yazmıştım. Babama, ağabeylerime. Ayrıca gençlik be-

ğenilerimin oluşmasında farklı ancak kesin etkisi olan elçilikte çalışan iki kişiye.

Jean-Marie Soutou bu kişilerden biriydi: ondan söz ettim, daha da edeceğim. Öteki elçilikte ataşe olan İspanyol Jesús Ussía'ydı. Benden on-on beş yaş büyük olan Ussía -Soutou da o kadardı- çocukluğunda geçirdiği bir kaza sonucu bir bacağını sürüyordu. Kimi zaman ağrıları arttığında, yürümek için baston kullanmak zorunda kalıyordu. Bu sakatlığı, istediği halde İspanyol halk ordusuna katılmasını engellemişti. Cumhuriyet davasına diplomatik alanda hizmet ediyordu.

Ussía çok yakışıklı ve kibar biriydi, çok parlak bir yazın kültürü ve üstün bir zekâsı vardı. La Haye'de başlayan ancak sürgünden ötürü kesintiye uğrayan -1939'dan 1945'e dek Meksika'da yaşadığı- ve düşünsel ortaklıkla beslenen dostluğumuz ölümüne, 70'li yıllara dek hep sürdü.

Söz konusu pazar günü kiliseye doğru, önce Alexanderstraat, sonra da Parkstraat boyunca yürürken babam bana şiirlerimden söz etti. Yazından, yazarlık mesleğinden. Bununla ilgili anılarım çok belli belirsiz, çünkü daha sonra kilisede olan bir olay her şeyi silerek belleğimi tümüyle kapladı.

Gerçekten de Parkstraat rahibi ayin için kürsüye çıktı ve bir kutsal savaş, Kilise düşmanlarına karşı bir haçlı seferi çağırısı yaparak İspanyol kızillara karşı ağır bir eleştiriye girişti.

Babam bu savaşa çağıran vaazın ayrıntılarını anlayacak kadar Hollanda dilini bilmiyordu. Ancak İspanya'dan ve İspanyol kızillardan söz edildiğini kavramıştı. Ayin bittiğinde, kiliseden çıkarken, rahibin coşkulu konuşmasının önemli bölümlerini yinelememi istedi.

Ben de elimden geldiğince kesin bir biçimde bunu yaptım.

Ayrıntılı raporum bitince Parkstraat'ın demir parmaklıklarla çevrili avlusunda hareketsiz kaldı. Sapsarı kesilmişti ve yüzünden umutsuz bir öfke okunuyordu. Geri dönüp ki-

liseye yöneldi, çevirmenlik yapmam için ona eşlik etmemi istedi.

Sonunda diplomat olduğunu ileri sürerek, ayini yöneten ve kürsüde vaaz veren rahibin zorla girdiğimiz ayin yerine gelmesini sağlayabildi.

Biraz önce duyduğumuz vaaza babamın yanıtını çevirmek zorunda kaldım. Önce tarihsel ve öğretisel düzlemde kanıtlar sundu: özet olarak, İspanyol İç Savaşı'nın, uluslararası siyaset açısından değerlendirilmesinden önce, meşru demokratik düzene karşı ve toplumsal ayrıcalıkların ve eşitsizliklerin sürdürülmesinden yana askeri bir ayaklanma, zenginlerle yoksullar arasında bir çatışma olduğunu söyledi. Bir kilise adamı nasıl olur da, İspanya'daki çatışmadan böylesine düşüncesizce, İncil'den böylesine büyük bir saygısızlıkla söz edebilirdi? Kilise'nin öğretisi esinini öncelikle insan sevgisinden, aşağılanan ve hakarete uğrayan sıradan insanların korunmasından almamış mıydı?

Aslında konuşmasının temelinde, Soutoular'ın evinde, Lestelle-Métharram'da yazdığı ve Ekim 1936'ta *Esprit* dergisinde yayımlanan 'İspanya Sorunu'nun Bilinmeyen Yönleri' başlıklı uzun yazısındaki kanıtları yineliyordu. Bu yazı J. Brouwer'in önsözüyle ve *Een Katholiek Spanjaard over Spanje* başlığıyla Bilhoven'de De Gemenschap Yayınları'ndan Hollanda dilinde de çıkmıştı. Ayrıca İspanya'daki askeri ayaklanmayı bir haçlı seferi olarak görmeyi reddeden, Beyaz Terör rejimindeki cinayetleri de kınamaktan geri kalmayan ve dini çevrelerde etkili olan Jacques Maritain, François Mauriac, Georges Bernanos, *Sept* dergisinin Dominiken pederleri gibi kimi Fransız Katolikleri'nin görüşlerinden de destek alıyordu.

Ama babamın söylemi birden biçim ve yön değiştirdi ve –kuşkusuz ilginç olan ancak öncelikle tarihsel olguların gerçekliğini ortaya koymayı amaçlayan– öğretisel bir kanıtlama olmaktan çıkıp bir tür umutsuz itirafa dönüştü.

Artık Hollandalı rahiple değil, daha çok bu acınası, önemsiz kişi aracılığıyla tümüyle Kilise'yle konuşuyordu.

Belki de Roma'daki Papa'yla. Papalığa ve Roma'ya bağlı kendi içine kapanmış olan ve İspanyol Cumhuriyeti safında yer almasıyla bu kurumun kimi önemli temsilcileri tarafından bile kınanan Katoliklik kurumu konusunda kuşkuları bulunan babam Tanrı'yla doğrudan bir bağla yetinmeye, böyle bir ayrıcalığın kibiri ardına gizlenmeye karar veremedi.

Sevgi Tanrısı'yla, yoksul ve küçük düşürülmüş kişilerin Tanrısı'yla yüz yüze gelme, kişisel bir bağ kurma iddiası başlı başına bir kibir günahı işlemek olmaz mıydı? Kınanmayı ya da daha kötüsü bir pişmanlık duygusu ya da düşüncelerinden vazgeçme tehlikesi yaşamamak için günah çıkarma ve ayin gibi dinsel eylemlerden kendini mahrum etme hakkı var mıydı?

Ancak –bunca yıl sonra belleğimden elimden geldiğince iyi özetlemeye çalıştığım– tüm bu sorular ne yakınma, ne de yakarma biçiminde dile getirilmişti. Öfkeli ve şiddetli bir titizlikle ortaya konmuştu: bunlar birer lanet okumaydı.

Başlarda babamın kanıtlarına –kuşkusuz kayıtsızlıkla yoğurulmuş– bir kendini beğenmişlikle yanıt veren Parkstraat rahibi artık bir şey söylemiyordu. Mavi gözleri, soğuk, şaşkın bakışları, titreyen elleriyle uzaklaşıyordu. Yüzünden kaygı, panik okunuyordu. Sonunda ayin yerinin arka tarafındaki bir kapıdan çıkarak yok oluverdi.

Birkaç saniye babam boşlukta, görünmez olmuş bir kişiyle konuşmaya devam etti. Çok kısa bir süre önce Tanrı'dan tümüyle uzaklaşmış olan ben Tanrı'nın babama bir işaret göndermesini, kendini ona göstermesini çok istiyordum. Gerçekten güzel olması için bu ortaya çıkışın nasıl olması gerektiğini bile düşündüm: Limpiaslı İsa biçiminde.

Christ de Limpias, Santander eyaletinde babamın soyunun geldiği bir köyün adıdır ve bu köyün kilisesinde hayranlık verici bir çarmıha gerilme heykeli vardır. Ayrıca halk Limpiaslı İsa'nın çeşitli törenlerde gerçek merhamet gözyaşları dökebildiğine inanır.

Ama Limpiaslı İsa bize görünmedi. En azından ben hiç göremedim. Babam öylece hareketsiz, acı verici bir sessizlik içinde donup kaldı. Sonra da beni ayın yerinden dışarı çıkardı.

La Haye'de Parkstraat'taki kiliseye bir daha hiç gitmedim. Yaşamım boyu sık sık Mauritshuis'e gittim. Ama asla Plein 1813'le kuğuların yüzdüğü Mauritshuis gölcüğü arasındaki bu kiliseye gitmedim.

Burada -beni şaşırtan bir kolaylıkla- anlattığım dönemden yaklaşık elli yıl sonra 1990'da, Madrid'de, Alfonso XI Sokağı'nda çocukluğumun geçtiği evin karşısında, Kültür Bakanı olarak oturduğum apartmanda bir fotoğraf bana La Haye'deki İspanyol temsilciliğini anımsattı.

Daha doğrusu, renkli camlardan ışık alan ve birinci katın odalarına açılan galeriye çıkan merdivenin bulunduğu büyük salonu.

Fotoğrafı Bask bölgesinde merkezi hükümetin temsilcisi -bir tür bölge valisi- olan Juan-Manuel Eguiagaray yollamıştı.

Daha önce San Sebastián'da bir öğle yemeğinde bana: "Annemde babanın 1937'de La Haye'de çekilmiş bir fotoğrafı varmış," demişti.

Hiçbir şey beni şaşırtmadığından, beklemiştim.

Annesi küçük bir kızken, iç savaş döneminde Eresoinka adlı bir Bask koral müzik topluluğunda şarkı söylüyormuş. Ve kuşkusuz anımsarsınız, Cumhuriyet davasıyla özdeşleşen Bask davasını tanıtmak amacıyla propaganda turnelerine katılmış. Katolik ve ılımlı Basklı milliyetçiler uzun süre istedikleri özerkliği kendilerine sağlayan Halk Cephesi'nin meşru hükümetine sadık kalmışlardı.

1937'de Eresoinka'nın Batı Avrupa ülkelerine yaptığı bir turneyle, Juan-Miguel Eguiagaray'in annesi olacak olan ve kızlık adı Ucelay olan genç kız La Haye'e gelmiş. İspan-

yol temsilciliğinde topluluk onuruna verilen resepsiyonda bir anı fotoğrafı çekilmiş.

– Anneme bu fotoğrafı bulmasını söyleyeceğim, gerçekten varsa, sana yollarım, demişti Eguiagaray.

Bir süre sonra, gerçekten de o fotoğrafı aldım.

Kız ve erkek, genç Baskılar villanın giriş salonundaki merdivene yerleşmişler. Tipik giysileriyle, yukarıdan aşağıya basamaklarda duruyorlar. Merdivenin başında babam var gerçekten de. Ailenin dağılması ve sürgünden ötürü o dönemden geri kalan çok az sayıdaki fotoğrafta dikkatimi hep çektiği biçimde yüzü ciddi, bakışları hüzünlü.

İlk basamaklarda iki ablam duruyor, Susana ve Maribel. Juan-Manuel Eguiagaray'in annesi ise merdivenin en üstünde. Hemen yanında topluluğun solistlerinden biri olan gülümseyen Luis Mariano var. Ünlü olduğunda, eşcinsel eğilimlerinin olduğunun söylenmesi beni rahatsız etmişti. Ne hakla erkeklerle ilgilenebilirdi? Bunu bir tür ihanet olarak değerlendirmiştim. Ya da en azından ablalarımın bir hakaret olarak görmüştüm. Çünkü La Haye'de onlara sürekli kur yapmıştı. Hem de her ikisine. Belki de bu kararsızlığı gerçek eğiliminin bir göstergesiydi?

Eguiagaray'in annesinin bulunduğu daha üst basamaklarda bir başka genç kız vardı: daha sonra Placido Domingo'nun annesi olacak genç kız.

Placido Domingo Madrid'de Fransız büyükelçiliğinde Légion d'honneur nişanı aldığı anda, törende bulunan annesine yaklaştım ve bakanlıktaki odamda bir fotoğrafının olduğunu söyledim. Pek anlayamadı, kavrayamadığı bir şaka yaptığımı sandı. Eresoinka'nın 1937'de La Haye'de temsilcilikte çekilen fotoğrafın öyküsünü anlattım.

Çok iyi anımsadı ve heyecandan sarardı. Eresoinka, diye mırıldandı coşkuyla, dua edercesine. Ve gözlerinden yaşlar süzüldü.

Bu fotoğrafa bakıyorum, anılar üşüşüyor, karmaşık bir biçimde.

Klasik boyutlardaki bu büyük beyaz villanın Plein 1813'e bakan ön cephesinde manolya ekili, çimle kaplı dar bir bahçe vardı.

(Bu ağacın adını bir meyvenin tadına bakar, bir bulutu, bir pınarı anımsar ya da okyanusta bir günbatımı seyreder gibi söylüyorum. Manolya: bu coşkulu beyazlığın izlerini belleğimin küllerinde arayın...)

Buna karşılık, villanın arkasındaki bahçe çok genişti. Dipte bakıcılar için bir ev ve bir tenis kortu vardı. Dalların gölgeğinde, bahçe aletlerinin bulunduğu ve kardeşlerimle oynadığımız Kızılderili oyunlarına sahne olan ağaç kulübe. Sırayla Kızılderili olup Batı'nın bu kalesini ele geçirmek için saldırılar düzenledik. Oyunda Yankee olanlar bu saldırıları kozalak atarak ve uzun dişbudak değneklerle püskürtmeye çalışırdı.

Hava nasıl olursa olsun, günlük okul etkinliklerinden ve akşamüstü oynadığımız çılgın oyunlardan sonra -bu oyunlarda beş kardeş bir araya geliyorduk ve yaş ve sınıf farkları geçici olarak ortadan kalkıyordu- tüm ailenin bir araya geldiği bir an vardı. Yerleşik bir alışkanlıktı bu, neredeyse törensel bir niteliği vardı ve olağanüstü durumlar dışında hiçbir şey bunu bozamazdı.

Ortakdaki salonda büyük şöminede ateş yakılmıştı: Ere-soinka'nın fotoğrafının çekildiği ve binanın farklı katlarındaki odalara ve bürolara açılan büyük salon.

Tüm aile günlük olayları yorumlamak için toplanmıyordu. Bizim savaştan son haberleri almak içindi. Babam resmi yazıları getiriyordu. Büyük kardeşlerden biri, Gonzalo ya da ben, Hollanda gazetelerinde iç savaşla ilgili haberleri okuyordu. Biraz gecikmeyle, diplomatik yoldan gelen İspanyol gazeteleri de inceleniyordu.

Bu anlar bizim için çok gerekliydi: yazgımız iç savaşın sonucuna bağlıydı. Ancak bunlar neşe dolu anlar değildi: İspanya'dan gelen haberler çoğunlukla iç açıcı değildi. Çok ender, çok kısa ve hemen keyfi çıkarılması gereken kimi durumlar dışında -örneğin Cumhuriyet Ordusu Guadalajara'da

ya da Teruel Cephesi'nde harekete geçtiğinde ya da Ebro Irmağı'nı aştığında- İspanya'dan gelen haberler kötüydü. Cumhuriyetçiler'in denetimindeki topraklar gittikçe küçülüyordu.

Ne olursa olsun, 1938 Eylülü'nde Münih anlaşmalarından, daha doğrusu Hitler'in Çekoslovakya'yla ilgili istekleri karşısında Fransa ve İngiltere'nin boyun eğmelerinden sonra İspanyol Cumhuriyeti'nin umudunun kalmadığı açıkça anlaşıldı.

Babam -bakışları o andan sonra bıkkın ve hüzünlüydü- bunu ailece yemek yerken, ciddi bir havada "Demokrasiler kaçınılmaz sonu birkaç ay, en fazla birkaç yıl ertelediler. Ancak yine de savaş çıkacak. Biz de bir hiç uğruna kurban edileceğiz!" dedi bize.

Bir yıl sonra Paris'te Alman-Sovyet Paktı'nın haberi patlak verdiğinde ilk hissettiğim öfke değildi. Umarım bu anlaşılır.

Daha on altı yaşıma gelmemiştim, İspanya savaşı yitirilmişti, benimkiler aşağılanmış, onlara kötü davranılmıştı ve dünyaya dağılmışlardı. 'Benimkiler' dediğimde yalnızca aile bireylerinden söz etmiyorum: en geniş anlamıyla kullanıyorum. Franco İspanyası'nda kıyıma uğrayan, sürgünün dondurucu ve sert rüzgârıyla Avrupa ve Amerika'ya savrulan İspanyol kızıklar topluluğundan söz ediyorum.

İspanya'da baskı çok sertti. Birkaç ay bu baskı yoğunluk olarak Hitler'in ve Stalin'in totaliter baskılarıyla karşılaştırılabilecek şiddetteydi. On binlerce kişi çok acı çekti. Fransa'da adsız sığınmacılar kitlesi, halk ordusunun ve anti-faşist siyasal partilerin piyadeleri güneyde dikenli tellerle çevrili kumlar üstünde, berbat sağlık koşullarında, Argelès ya da Barcarès konsantrasyon kamplarına tıkılmışlardı.

Stalin demokrasilere ihanet mi ediyordu? "Buyrun bakalım!" diye içimden geçiriyordum biraz da sadistçe bir keyifle. Gizli ve itiraf edilemez bir keyifle. Fransa ve İngiltere ettiklerini buluyorlar, diyordum kendi kendime. Ve Edouard Da-

ladier ile Neville Chamberlain'ı antifaşizmin simgesi olarak görme düşüncesi bana çok katlanılmaz geliyordu.

O dönemde yargılarımda tek bir ölçüt vardı: kim olursa olsun, İspanyol Cumhuriyeti'ne karşı eskiden takınılan tavır. Bunun siyasal incelik olduğunu iddia etmiyorum. Ama yüreğimden gelen bir çığıktı.

En değişmez inançlarımdan biri de bu dönemden kalmadır.

Özellikle uygulama açısından ve tarih bağlamında siyasal inançlarım kuşkusuz ağır ağır değişime uğradı. Buna karşılık kimi inançlarım ya da temel sezgilerim gençliğimden beri hiç değişmedi.

Bunlardan biri de demokratik güçlerin Münih'te boyun eğdiği, İspanyol Cumhuriyeti'nin yenilgisinin çok yaklaştığı ve kaçınılmaz duruma geldiği dönemde oluştu: barış yüce bir kazanım değildir, bu inanç işte böyle dile getirilebilir. Özellikle Avrupa solundaki yaygın inanın tersine, barış yüce bir kazanım, her ilerleme ve dayanışma politikasının kutsal ve sürekli amacı değildir.

Bunun sonucu olarak da, bu ilkedен yola çıkarak daha da genel bir gerçekliğe ulaşmak kolaydır. Daha evrensel bir gerçekliğe. O da şudur: her görüşten, hatta dinsel inançtan yoksun, bunca aydın kendilerini niteleyen parlak sözlerle, ne söylerse söylesin, yaşam yüce bir değer değildir.

Yaşamın anlamının kendi içinde olduğunu gözlemlemek kolaydır: yaşam anlamını kendi içinde bulur; yaşamın anlamı kendisine eşlik eden ister mutluluk olsun, ister mutsuzluk, bir açılımın ürünüdür; yaşama anlam kazandıran niteliklerin içkin olduğunu, hiçbir aşkın öğenin yaşama anlam vermediğini, yaşamın dışında, yaşamın üstünde ya da altında yer alan hiçbir dış öğenin yaşama anlam kazandırmak için zorunlu olmadığını belirtmek gerekir: buna karşılık bir tür aşkın öğeye başvurmadan, bir başka deyişle her türlü tarihsel olgudan sıyrılmış, dinsel bir temele gerek duymayan mutlak

bir değere açık ve bilinçli bir gönderme yapmaksızın bir insan değerleri bütünü oluşturmak anlamsızdır.

Kısaca yaşamın anlamı kendi içinde yer alır, değeri ise kendisini aşar. Yaşamı aşan değerler vardır: yaşam yüce değer değildir. Hem böyle olsaydı felaket olurdu. Yaşamı tarihsel uygulama içinde, yüce bir değer olarak görmek tarihsel açıdan her zaman kötü sonuçlar doğurmuştur. Yaşam yüce bir değer olarak görülseydi, insanlar sürekli tutsaklığa, toplumsal yabancılaşmaya ya da saf bir konformizme mahkûm olurdu.

Kendi içinde ve kendisi için yaşam kutsal değildir: bu korkunç metafizik boşluğa, bundan kaynaklanan ahlaki gereklere alışmak ve bundan sonuçlar çıkarmak gerekecek. Yaşam dolaylı bir biçimde kutsaldır: kendi içinde ve kendisi için yaşamın değerinden üstün değerler olan insan özgürlüğünü, bağımsızlığını ve onurunu güvence altına aldığı zaman. Yaşamı aşan değerler.

Kuşkusuz bu inancımın ortaya çıktığı dönemde bu biçimde dile getirilmediğini anlamak kolaydır. On beş yaşındaydım ve 1938-1939 yıllarındaki boyun eğişe karşı duygusal bir tepki duyuyordum. Ancak inancımın, bu bir tür direniş ahlakının temelinde yer alan değişmeyen öz, somut anlatımı nasıl olursa olsun, bu dönemden kalmaz.

Bir şubat akşamı, temsilcilikteki büyük salonda şömine-
de ateş yanıyordu. Gün batmıştı, odayı aydınlatan renkli
camlar kararmıştı.

Bir şubat akşamı, ayın sonlarına doğru.

O gece aile çevresi biraz genişlemişti. Jean-Marie Soutou ve Jesús Ussía bize katılmıştı. Bu da sık sık olurdu. Buna karşılık, yeni olan daha önce söz ettiğim Hollandalı bir hispanist olan Dr. Johannes Brouwer'in varlığıydı.

Birkaç yıl sonra Naziler'e karşı direnişte kahramanca ölen Brouwer bir roman kahramanı gibiydi. Brouwer'in, eskiden, öğrencilik yıllarında nedensiz bir cinayetten ötürü

uzun süre hapse mahkûm edildiğini biliyor ve bundan –itiraf etmek gerekir– çok etkileniyorduk. Yalnızca Raskolnikov'un esinlediği tinsel bir deneyimi sonuna kadar götürmek için, hiçbir neden olmaksızın, belki de isteksizce ev sahibesini öldürmüştü.

Hapisten çıkışta Brouwer öğrenimini sürdürmüş ve üniversitede profesör olmuştu. Hollanda'da İspanyol edebiyatını en iyi bilenlerden biri olmuştu. Bir Cumhuriyet dostuydu ve sık sık temsilciliğe gelirdi. Kimi zaman babam büyük çocuklarına Brouwer'i ağırladığı odada kısa süre geçirme ve fırsat olduğunda da konuşmaya katılma izni veriyordu.

Bu şubat akşamı Brouwer'i temsilciliğe getiren, şair Antonio Machado'nun Collioure'da ölüm haberi idi.

XX. yüzyılın ilk yarısını İspanyol şiirinin yeni bir altın çağı yapan, 1927 kuşağı olarak adlandırılan kuşaktan önce yaşamıştı Antonio Machado. Cesaret, zenginlik ve yaratıcılık açısından bu kuşağın en ünlüleri sayabileceğim Lorcalar'ın, Cernudalar'ın, Albertiler'in, Alonsolar'ın, Diegolalar'ın, Guillénler'in, Salinaslar'ın yapıtını belirleyen tüm deneysel akımlardan uzak durmuştu.

Ama hepsi, bir biçimde Antonio Machado'yu ustaları olarak görüyordu. Öncelikle kuşkusuz klasik olan dilinin saydam keskinliği, yalınlığıyla gizem kazanan akıcılığı yüzünden. Ama kuşkusuz toplumsal kargaşalar ve bunalımlarla geçen bir dönem boyunca Kastilyalı şairin gösterdiği sessiz fakat kararlı bir tinsel bağlılık ve sürdürdüğü yurtseverlikten yana tutumu yüzünden.

Machado sonuna kadar İspanyol Cumhuriyeti'nin yazgısını paylaşmıştı. Machado, 1939 Şubatı'nda Katalonya'da Frankist orduların saldırısıyla cephe çöktüğünde Fransa sınırlarına kaçışan yüz binlerce mültecinin arasındaydı. Klasik duruluğuyla popüler bir şair olan Machado, halkının yazgısını paylaştı.

Ama sürgünün korkunç ortamına katlanamadı. Collioure'da sığındığı bir otelde, başından geçen birkaç olaydan sonra, hemen öldü.

O gece odun ateşinin önünde kimin alçak sesle Machado'dan birkaç dize söylemeye başladığını anımsamıyorum. Belki Brouwer, belki de Jesús Ussiá. Ama hepimiz Machado'nun şiirlerini ezbere biliyorduk. Ama aramızda hiç konuşmadan, -sık sık dizelerinde sözünü ettiği ve çok sevdiği Kastilya'nın yüksek yaylaları gibi- kimi zaman sert, kimi zaman yumuşak eski soylu dizeleri sırayla söyleyerek en güzel şiirlerini mırıldanmaya başladık.

Ertesi gün Gonzalo ve ben, yatılı olarak okuyacağımız Henri IV Lisesi'ne, Paris'e gitmek zorundaydık. Bir daha asla -o an bilmiyordum: nasıl tahmin edebilirdim?- her birlikte, bütün kardeşler bir araya gelemeyecektik. Hiçbir yerde, hiçbir zaman. Ama bunu bilmiyorduk.

Şöminede odunlar kızarıyor, gecenin gölgesi yüreklerimize düşüyordu.

İki rahibe yatılı torbamdaki eşyaları denetlemeyi bitirmişti. Genç olanı eşyalarımı bana ayrılan rafa yerleştirmek için uzaklaşıyordu.

O an, son gece La Haye'de aramızdan birinin mırıldandığı Machado'nun şiirinin son bölümünü anımsadım.

Y cuando el día del último viaje, / y esté al partir la nave que nunca ha de tornar, / me encontraréis a bordo ligero de equipaje, / casi desnudo, como los hijos de la mar.

"Son yolculuk günü geldiğinde / geri dönmeyecek gemi kalktığında / birkaç eşyayla bulacaksınız beni gemide / neredeyse çıplak, denizin çocukları gibi."

Kuşkusuz çok az eşyam vardı. Son yolculuğuma değil ama yaşam boyu sürececek bir yolculuğa çıksam da böylesi daha iyiydi. Bağ yok, ağırlık yok: bu açık mutsuzluk bir şanstı. Yerinden yurdundan olmanın güç verici belirsizliği içinde yüzüyordum. Korkulu yüreğimin tedirgin güveni içinde.

Merak içindeydim.

Genç rahibe uzaklaşıyordu. İç çamaşırlarımı yerleştirecekti. Artık nefret etmiyordum, öfkeli de değildim. Dingin, içim huzurlu, kararlıydım. Her şeye, olabilecek her şeye.

"İşte karşıdayım Paris!" diye fısıldadım. Ve Paris dünyanın, yaşamın, geleceğin bir adıydı yalnızca.

Uzun süre ilk anımın gerçek olmadığını düşündüm. Tümünüyle uydurmasam da, gerçek dışı olacak kadar canlandırdım, düzenledim –güzelleştirip, parlattım–.

Uzun süre, ilk anımın –bugün kendi adını taşıyan– Lealtad Sokağı'nda, Prado Müzesi'ne ve Retiro Parkı'nın anıtsal girişlerinden birine birkaç metre uzaklıkta bulunan konağında annemin babası Antonio Maura'ya yaptığım bir ziyaret olduğunu sandım. Bana çok kesinlik taşıyan, bir sürü küçük ayrıntıyla dolu bir anı gibi geliyordu.

Annem bu törensel gezi için küçükleri giydiriyordu. Biraz heyecanlı bir biçimde sakın duracağımıza ve saygılı davranacağımıza söz vermemizi istiyordu.

– Büyükbabanız çok yorgun, diyordu bize, gürültü yapmayın! Ve konuşmak için size soru sormasını bekleyin...

Sonunda büyükbabamız Maura'nın konağın giriş katındaki çalışma odası ve kitaplığında idik. Odanın loş bir köşesinde oturmuştu. Sivri kesilmiş beyaz sakalı, koyu renk giysisinin üstünde daha da belirginleşmişti. Dizlerinde bir örtü vardı.

Bu önemli olayın ayrıntılarını daha da sayabilirim.

Bu anı görünürde çok belirginleşmişti; oysa bir gün bana gerçek ve değişmez bir anlatıdan alınmış ve gerçek dışı gibi geldi. En azından kuşkulu: gerçek dışı bir yanı vardı.

Büyükbabam Antonio Maura 1925 Ekimi'nde öldü. Ben ise 10 Aralık 1923'te doğdum. Silinmez bir biçimde beni et-

kilemiş olan bu ziyareti yaptığımda iki yaşından küçükmüşüm.

Pek inanılır değildi.

Erken yaşta zekâmın geliştiğine inansam da, bu fazlaydı. Yaşlanmış bir büyükbabaya yapılan bu ziyaretin gerçekliğini doğrulayacak tanışım olmadığından –bu sahnede yer alan bütün büyükler öldüğünden, küçük kardeşlerim de anımsamadıklarından– bana mantıklı gelen bir sonuca varmıştım.

Birkaç belli belirsiz imge üstüne, kuşkusuz annemin ayrintılarıyla anlatmasının da yardımıyla, bu anıyı oluşturmuş olmalıydım: bu sahne belleğimde değil, imgelemimde yer alıyordu.

Aradan bir ömür geçtikten sonra, çocukluğumun geçtiği kent Madrid'e döndüğümde ilk anılarımın mahallesini bulmuştum. Dairem 1936 Temmuzunda yaz tatili için (aslında bir daha dönmek üzere) terk ettiğim evin karşısındaydı. Çocukluk anılarım mahalle çok az değiştiğinden, gerçekte hiç değişmediğinden kolaylıkla canlanıyordu.

San Jerónimo'daki ayinden sonra pazar kahvaltıları için çörek aldığımız pastane artık yoktu. Ne de büyükbabamın evi: evin yerinde kuzenlerimin bir dairesine sahip oldukları altı katlı modern bir bina yükseliyordu.

30'lu yılların ortasına doğru sokağımızda yapılan, iç savaş sonrasında Sovyet askeri danışmanlarının karargâhı olduğundan Hemingway'in *Çanlar Kimin İçin Çalışıyor* adlı romanında söz ettiği Gaylord's Oteli de kiralık dairelerin bulunduğu bir binaya dönüşmüştü. Hemen yanında ise Santiago Cuenllas'ın baharatçı dükkânı hâlâ duruyordu.

Ama özellikle çevresi konut olma niteliğini, sakinliğini koruyordu. Kentsel görünüm değişmemiş, yeni aykırı yapılarla bozulmamıştı. Aynı ağaçlar –akasyalar, kestane ağaçları, çınarlar– aynı dadıların şık giyimli aynı hırçın çocukları gezdirdiği aynı geniş kaldırımlara gölge yapıyordu.

Büyükbabamın oturduğu sokağın ucunda, Retiro Parkı'nın girişlerinden birine çıkan anıtsal merdivenlerin basamaklarının tepesinde hâlâ aileler, nişanlılar ve gezinti yapan-

larla dolu sandalların yüzdüğü gölcüğe giden geniş cadde başlıyordu.

Gonzalo, Alvaro ve ben Retiro Parkı'na bu caddeden giriyorduk. Her gün öğleden sonra ortak öğretmenimiz, ufak tefek, sıkılgan ve bilgili Don Juan de los Reyes García'nın verdiği dünya tarihi, biyolojinin gizleri ya da Latince çeviri derslerinden sonra Retiro Parkı'nın hemen yakında bulunan parmaklıklı girişini geçip, Heykeller Caddesi'nde ilerliyorduk.

Granit kaideleri üstünde Vizigot kralları geçerken bizi seyrediyordu. Gölcüğün kıyısındaki gezinti yerine kadar caddenin iki yanına sıralanmışlardı.

1931'de, nisan ayında monarşist adayların belediye seçimlerini kaybetmesinden sonra XIII. Alfonso tahttan feragat ettiğinde ve cumhuriyet ilan edildiğinde Vallecás, Cuatro Cinos, Carabanchel, Getafe gibi yoksul işçi mahallelerinden gelen kalabalık coşkuyla Madrid'in merkezine akın etti.

Vallecás'tan gelen işçiler Retiro Parkı'ndan geçti: kentin merkezindeki Puerta del Sol Meydanı'na giden en kısa yoldu. Burası aynı zamanda simgesel bir yerdi, çünkü polis gücünün ezici niteliğini uzun süre sürdüren Emniyet Müdürlüğü binası burada bulunuyordu. Bu, Franco'nun ölümünden sonra -onun diktatörlüğünde Puerta del Sol'ün hücreleri birkaç sol militan kuşağında çok kötü, tatsız anılar bıraktığından- demokrasinin gelmesine ve Emniyet Müdürlüğü binasının Madrid özerk bölgesinin seçilmiş temsilcilerine verilmesine dek sürdü.

14 Nisan 1931'de yıkılan bir gücü simgeleyen bu yere doğru yola çıkan Vallecáslı işçiler Retiro Parkı'ndan geçtiler. Coşkulu bir yürüyüş oldu. Çoluk çocuk coşkulu göstericilere karışmış ailece yürünüyordu. Kalabalığın üzerinde bayraklar dalgalanıyordu. Kadınlar yanlarında yiyecek sepetleri ve sefertasları da getirmişlerdi: Retiro'nun yüzyıllık ağaçlarının gölgesinde piknik yapılıyordu.

Bu halk yürüyüşü sırasında işçi kalabalığı gül bahçesini, hayvanat bahçesini ve gölcüğü geçip Vizigot krallarının hey-

kellerinin bulunduğu yola girdi ve heykellere saldırdı. Kimileri devrildi, kimileri de parçalandı. Kuşkusuz bu, simgesel nitelik taşıyan, ancak ideolojik yönü zayıf bir eylemdi. İngiltere ve Fransa'dan farklı olarak İspanya'da modern demokrasî bir kralın kafasının uçurulmasıyla gelmedi. Birkaç hayali heykel kafasıyla yetinildi. Üstelik bunlar da o günkü felaketlerden hiç de sorumlu olmayan çok eski kralların kafalarıydı. Yalnızca ihmallerinden ve zayıflıklarından ötürü İspanya'yı Müslüman istilasına açmış olmaktan sorumluydular. Böylece kuşkusuz istemeden İspanyol göreneklerinin ve kültürünün kökten yenilenmesine yol açmışlardı.

Çocukluğumun kentine, Vizigot krallarının bulunduğu sokağa on beş-yirmi metre uzaklıktaki Alfonso XI Sokağı'na döndüğümde heykeller çoktan kaideleri üstüne konmuş ve onarılmıştı.

Bu anıları canlandırmaya elverişli ortamda, bir gün eski, temel ve ilk anım konusunu açıklığa kavuşturmak istedim.

Kuzenimde yemek yerken bundan söz ettim: kuzenim krallığın hizmetinde geçirdiği uzun politik yaşama karşılık ödül olarak XIII. Alfonso'nun büyükbabama verdiği dükalık unvanının varisiydi. Politikacıların ailesine dükalık unvanı vermek İspanyol monarşisinin bir alışkanlığıydı. XIII. Alfonso'nun torunu Juan Carlos, demokrasiye geçişteki katkısından ötürü Adolfo Suarez'e dükalık unvanı vermişti.

Anlattıklarım herkesin ilgisini çekti.

– İstersen; dedi kuzenim, yemekten sonra gidip bir bakalım. Çünkü büyükbabanın evinin giriş katını hiç değiştirmedik ve Antonio Maura Vakfı'na verdik. Aynı onun zamandaki gibi, hiç dokunmadık. Yeni binayı çevresine ve üstüne yaptık.

Gerçekten de hiç dokunulmamıştı.

Maura arşivlerini yöneten vakfın adını taşıyan yaldızlı plaketin asılı olduğu kapıyı geçer geçmez, kalbim çarparak, kendimi eski zamanın, anımın ıssız ortamında buldum.

– Ben size yolu göstereyim, diye bağırdım.

Bu yemek için toplanan kuzenlerim, yeğenlerim, Maura ailesinin tüm bireyleri şaşırmış bir biçimde buna izin verdi. Hiç duraksamadan karmaşık koridor ve odalardan geçirek onları büyükbabamın kitaplık ve çalışma odasına kadar götürdüm.

Aynı anımdaki gibiydi. Girdiğim gerçek oda sanki anımdakinin bir kopyasıydı. Aynı loşluk, aynı deri ve cila kokusu. Kapalı pancurlardan süzülen güneş ışınlarındaki belli belirsiz toz. Dolu masaların üstünde aynı nesnelere, raflarda aynı kitaplar.

Ancak anımın ya da düşümün eksik bir kopyası. Kuşkusuz büyükbabam yoktu. Beyaz sakalı, bize yönelttiği donuk bakışı, bacaklarının üstündeki ekose örtü. Örtü de yoktu.

– Ekose örtü yok, dedim.

İstemedim ses tonum biraz sert oldu. Kuzenim bana hesap vermek zorundaymış gibi özür diledi.

– Altı ay önce atmak zorunda kaldık, dedi. Güve yemişti ve bir paçavraya dönmüştü.

Başımı salladım. Ne yapalım, yaklaşık elli yıllık hoş ve tatlı hizmetten sonra örtü de yoktu. Bir neden bulmak gerekiyordu.

Antonio Maura'nın oturmuş olduğu koltuğun sırtına elimi koydum. Her şey bir an için hareketsiz bir biçimde dondu kaldı: zaman, yaşam, düşler, arzu, özlem.

Sonsuzluk böylesi mutlu bir durağanlık gibi olmalı. En azından böyle olduğu düşünülebilir.

Bu ilk sahnede –ister gerçek, ister uydurulmuş bir anı olsun– önemli olan büyükbabamın varlığı değil. Ekose örtünün varlığı da değil.

Önemli olan, tahmin etmişsinizdir, annemin varlığı.

Bu anıyı bu kadar uzun süre, annemi bulmak, sürekli yitip giden, bulanıklaşan yüzünü yeniden görmek, unutulmasını önlemek için canlı tuttum.

Annemiz Susana Maura Gamazo'dan geriye kalan bir tek fotoğraf var elimizde. Bu, aile samimiyeti içinde çekilmiş

amatör bir fotoğraf bile değil. Ne Santander'de yaz tatilini geçirdiğimiz villanın bahçesinde, ortanca, açelya kümeleri önünde, ne de annemin üstü açılır kırmızı Oldsmobile'in yanında çekilmiş bir fotoğrafı. Annem o arabada bir yaz akşamı Santillana del Mar yakınlarında tek yönlü bir köprü üstünde XIII. Alfonso'nun De Dion-Bouton marka arabasıyla karşılaşmış, kibar kral annemi tanıyıp geçmemiz için arabasını geri çektirmiş.

Hiç buna benzer bir şey değil. Annemden kalan tek fotoğraf, resimli dergi *Blanco y Negro*'da çıkmış bir fotoğrafın kopyası.

Resimde annem bir grup davetli arasında görülüyor. Yapılı, çok esmer, flaşın çakmasını beklerken gözlerini objektife dikmiş. Uzun, beyaz işlemeli bir elbise var üstünde. Fotoğrafın altında Madrid'de Don Antonio Maura'nın evinde çekildiği yazılı. Lealtad Sokağı'ndaki evde. İspanyol Akademisi başkanı olan büyükbabam, ünlü akademi üyesi konuklarına akşam yemeği veriyor. Samimi, aile içinde ama düzenli bir davet –aslında, Don Antonio'nun karısıyla, biri annem, iki kızı da katılıyor davete–. Saygıdeğer yaştaki bu akademi üyeleri takım elbise giymiş ve siyah ya da beyaz papyon takmış. Farklı biçimlerde kesilmiş uygun sakalları var. Ama çoğunun sakalı beyaz. Sakalsız olan, yalnızca o dönemde çok başarılı bulunan hafif komediler yazan Quintero kardeşler. Kıvrıkcık bıyıklarının altından ikisi de hoşnut bir biçimde gülümsüyor.

Kız kardeşim Maribel'e –aile ocağının ateşini besleyip, kopmuş bağları yeniden oluşturan kişi– *Blanco y Negro*'nun bir sayfasından kesilmiş bu fotoğrafın altına yollayan kişinin el yazısıyla eklediği not, hem samimi hem de resmi bu akşam yemeğinin 1920 yılında yendiğini belirtiyor. Fotoğrafın altındaki yazı ayın dokuzu diyor. Ancak hangi ay olduğu belli değil.

1920, yani doğumumdan üç yıl önce.

Gece elbisesi giymiş annemin görüntüsü, tertemiz gömlek, takım elbiseli ve özenle kesilmiş saygıdeğer bembeyaz sakallı bu akademi üyeleri arasında çok belirgin.

Siyah saçların altında düzgün hatlı bir yüz, donuk bir gülümsemeyle yarı açılmış etli dudaklar, bu donuk gülümsemeyi yalanlar –ya da bütünler– nitelikte siyah gözlerinden fırlattığı karanlık bakışlar. İşte annemin varlığından kalan tek görsel ve somut izler bunlar. Anım ve anımın harekete geçirebileceği hayal gücüm dışında, 1936 yazında tatil için naftaline ve beyaz örtülere terk edilmiş, halkın öfkesine ve yağmaya yazgılı bir mahallede, Alfonso XI Sokağı'ndaki apartmandaki her şey yok olmuş. İç savaşın başlarında ortaya çıkan ve gittikçe artan toplumsal nefretin şiddeti düşünülürse, bu tahmin edilebilir bir şey. Bir tek mobilya, bir tek eşya, ne kitap ne de bir aile fotoğrafı bu felaketten kurtulamazdı.

Ancak abartıyorum. Anımsamanın canlılığına kaptırıyorum kendimi.

Gerçekte babamın kitaplığından bir cilt kaldı geriye. İstersem, her an –bunun için kitaplarımın çoğunu bitirdiğim Gâtinais'deki evime gitmem yeterli– çalışma masasından kalkan rafların birine doğru yürüyebilirim. Söz konusu kitabı alır, sayfalarını karıştırabilirim.

Nisan güneşi, bugünkü gibi, sabah pusunu yavaş yavaş dağıtıyor. Yakında tamamen dağıtacak. Göz alabildiğine uzanan ovada sonsuz ancak kırılğan bir sessizlik var. Su birikintisi üstünde yansımalar. Çevredeki ağaçlarda bir bahar esintisi. Bu yıl yaban tavşanları kışın yakılmak üzere ayrılmış odunların altına yuva yapmışlar. Gül ağaçları için zararlı olduğu söyleniyor. Bu küçük hayvanlar genç filizleri yermiş. Üzgünüm ama bu konu beni hiç ilgilendirmiyor: gülleri severim ama gül ağaçları beni ilgilendirmiyor.

Raftan babamın felaketten kurtulmuş tek kitabını aldım.

Annemle babamın yatak odasıyla birlikte, bu oda apartmanın en gizemli ve en çekici odasıydı. Kuşkusuz farklı nedenlerle. Anne ve babamın yatak odasında beni büyüleyen, annemin çamaşırlarını ve giysilerini koyduğu dolaptı. Yasak-

lara boş verip görülmeden gidip dolabın kapağını açar, içine yüzümü sokarak saçılan baş döndürücü kokuyu içime çekerdim.

Kitapların bulunduğu odada beni büyüleyen yine fiziksel, ama daha farklı bir şeydi. Yine ellerim titrerdi, heyecandan donup kalırdım. Deri, kâğıt ve sarı tütün kokusu –babam Camel içerdi– aynı ölçüde keyif vericiydi. Annemin ipek çamaşırları gibi kitapların sayfalarını da aynı çocuksu bilgi edinme ve sahiplenme isteğiyle koklar, içime çekerdim.

Bu kitaplığın felaketten kurtulmuş tek kitabı, bilinçli bir biçimde ciddi, gri bezle ciltlenmiş, yazar ve kitap adı kırmızı harflerle yazılmış bir ciltti: Karl Marx, *Das Kapital*.

İlk sayfaya babam iri ve köşeli yazısıyla adını, *José Ma. de Semprún y Gurrea* ve edindiği tarihi, *Haziran 1932*, yazmıştı. Bu da Marx'ın *Kapital*'inin çok yeni bir baskısını edindiğini gösteriyor. Çünkü kitapta baskı tarihi belirtilmese de, Berlinli yayıncı Gustav Kippenheuer'in *yayın hakkı* 1932 yılına ait. Daha da kesin bilgi, Karl Korsch'un önsözü aynı yılın 28 Nisanı'nda yazılmış.

O dönemde babamın neden *Kapital*'i birçok kez dikkatle okuduğu anlaşılabilir: işaretlenmiş ya da altı çizilmiş bölümler, sayfa kenarına alınmış notlar bunu gösteriyor. Gerçekten de 18 Mayıs 1933'te Madrid'de savunduğu ve daha sonra *Sentido funcional del derecho de propiedad* (Mülkiyet Hakkının İşlevsel Anlamı) adıyla yayımlanan doktora tezi için çalışıyordu. Tezinin ikinci bölümünün ilk kısmında, D paragrafının 21. satırında Marx ve mülkiyet hakkıyla ilgili uzun bir inceleme var.

Ancak üç yıl sonra, yaz tatiline çıkarken neden yalnızca bu cildi götürmüş? İşte bu anlaşılır gibi değil. Hiçbir zaman da anlayamayacak.

Ne olursa olsun, kitabı yerine koymadan önce aykırı bir komünist olan ve özgürlükçü bir Marksizm kuramcısı olan Karl Korsch'un önsözünün ilk satırlarına göz gezdiriyorum: *Wie Platons Buch vom Staat, Machiavels Buch vom Fürsten, Ro-*

usseaus Gesellschaftsvertrag, so verdankt auch das Marxsche Buch vom Kapital...

Kuşkusuz Platon'un Devlet, Machiavelli'nin Hükümdar ve Rousseau'nun Toplumsal Sözleşme yapıtları gibi Marx'ın Kapital'i de dönemine damgasını vuracaktı. Korsch haklı çıktı, öyle de oldu.

Yeniden meraklı bir bakış bekleyecek olan kitabı raftaki yerine koyuyorum. Sabah pusunu dağıtan bir nisan güneşi Gâtinais Ovası üstünde parlıyor.

Uzun süre erken yattım ama hiç uyumazdım Annem ve babam her gece dışarı çıkardı onlar gelmeden uyuyamazdım

Bazen

Bazen huzursuz bir yarı uykuya dalardım ama hep katta duran asansörün sesi beni bu uyuşukluktan çekip alırdı Çıplak ayakla odanın kapısına kadar gider aralardım Holün ve koridorun yanık ışıklarını görürdüm Kapının üstündeki yarıktan gözetlerdim Annemle babamın fısıltılarını duyardım

Bazen

Bazen annem daireyi bir uçtan ötekine kat eden loş kordorda tek başına ilerlerdi Daire holde başlar ve doksan derece dönüp annemle babamın yatak odasının kapısına dek ulaşırdı Annem öldüğünde bu oda iki uzun yıl boyunca kapalı kaldı Eşyalar boşaltıldı Pancurlar kapatıldı Kapısı kilitlendi ve ayrıca üstündeki yarıklar yapışkan bantlarla kapatıldı Hiç kimse kuşkusuz bize uzun süren ve acılı geçen can çekişmenin etkilerinden korumak için bu kapatmanın nedenlerini açıklamadı Ama annemin kapısının önünden geçiyordum Babamla paylaştığı ve öldüğü oda Titreyerek günde birkaç kez ölümün gizleri üzerine kapanmış bu kapının önünden geçiyordum Ölümün hoş görülmez gizi üzerine Kapalı kapı ölen annemin gizini sürdürüyordu Annemin uzun süren can çekişmesini Babam yeniden evlendiğinde bu kapı açıldı Oda temizlendi boyandı Yeni mobilyalar kondu Annemin öldüğü geniş yatak değiştirildi Ahşap ayaklı ve başucu masası biçiminde uzanan yatağa yaslanmış bir somya

Tavanda asılı büyük avizenin yerine süzülen ışıklar Modern ve aydınlık bir oda oldu Can sıkıcı bir oda Bir daha gidip gizlice bu odanın kokularını içime çekmedim Önceleri bunu yapardım Alman dadının bir anlık dikkatsizliğinden yararlanarak Kuşkusuz annemlerin de evde olmamasından Yatak odasına süzülürdüm Tuvalet masasının üstündeki kesme kristalden ağır şişeleri açardım Dolabı açar çamaşırları ve korseleri ipekleri poplinleri kolalı pamukluları okşardım Elbiseleri kürkleri yazlık tayyörleri Sanki bir düşseydim Kaçamak ve coşkulu hareketler Kaç yaşındaydım? Sekiz yaşından küçük olmalıydım...

Kuşkusuz öyle. Çünkü annem Susana Maura ben o yaştaiken öldü.

1981'de sözlerimi teybe kaydeden Alman gazeteciye çocukluk anılarımı böyle anlatıyordum.

Daha doğrusu *L'Algarabie* adlı romanın baş kişisi anılarımı böyle anlatıyordu. Çünkü benim anılarımdı söz konusu olan. Bu Mayıs 68 hareketinin zaferi ve bundan kaynaklanacak toplumsal kargaşa gibi tuhaf bir varsayım üstüne kurduğum fantastik, siyasi bir kurgu roman kişisini en içten gerçeklerimden söz etmek için yaratmıştım. En azından bu gerçeklerin kimilerinden söz etmek için. Uzun koridorunda gece karanlığında uykulu, çocuksu ve kaygılı bir biçimde annemin dönüşünü beklediğim Madrid'de Alfonso XI Sokağı'ndaki daireden söz etmek için. Bir Pikaro romanı, bilinçli bir biçimde gerçek dışı bölümlerle dolu barok bir roman. Derinde gizli anılardaki rahatsız edici kimi gerçekleri anlatmak için. Çocuksu coşkuların karanlık cenneti.

En kişisel, itiraf edilemeyecek takıntılarımı ortaya koymamı sağlayacak bu hayali kahramana Artigas adını vermem bir rastlantı değil. Pek masum da değil.

On yıllık ikili yaşamım, öteki yaşamım süresince Franco karşıtı olarak gizlilik içinde yaşarken kullandığım çok sayıda takma adlardan (ya da savaş adı: bu deyimini çok seviyorum, o dönemin gerçeğini yansıtıyor) biriydi.

L'Algarabie'nin sonunda Artigas'ın feci şekilde ölmesi de ne rastlantıdan, ne de romanın iç mantığından kaynaklanıyor. Bu yönetime birçok kez başvurduğum: uydurma adlar taşıyan roman kahramanlarını öldürüp kurban ettim. Hiçbiri de doğal ölüm değil. Sıradan bir ölümün bana ne yararı olabilirdi ki? Uzun ve ağrılı bir hastalık bile bana yetmezdi. Uzun ve ağrılı hastalıklar gerçek yaşam için. Romanlar ise gerçek yaşam değil: bunun çok ötesindeler. Roman kahramanları yaşamın sıradanlığına boyun eğmek zorunda değil. Hayır, bana daha kesin, daha anlamlı bir şey gerekiyordu: intihar ya da cinayet. Şiddetli bir ölüm.

Böylece *La montagne blanche*'in kahramanı Juan Larrea, Buchenwald'de insanların yakıldığı fırın anılarının canlanmasına dayanamayarak sabaha karşı Freneuse dolaylarında kendini Seine Nehri'ne atıyordu. Artigas da *L'Algarabie*'nin son sayfalarında bir genç haydutlar çetesi tarafından öldürülüyordu.

Gerçek yaşamımda bu sahte ölümlerin ne rol oynadığını çok iyi biliyordum. Kendi ölümümün boğasının burnu önünde salladığım kırmızı yemler gibiydi.

Böylece kendimden uzaklaştırıp dikkatini dağıtıyorum. Ölüm –bir boğa kadar cesur ve aptal– bir kez daha bir benzetime boynuzlarını geçirdiğini anlayıncaya kadar ben kazanıyordum: zaman kazanıyordum.

Alçalmamak, gökyüzünde uçmaya devam etmek için uçaktan safra atar gibi, kuşatılmış bir kalede gereksiz kişilerin kurban edilişi gibi başka bir yaşamda adlarını taşıdığım bu kişileri kurban olarak ölüme sunuyordum. Bir roman serüveninden yararlanıp yarattığım kişileri.

Ölüm bu uydurma kişilerle doyuyordu.

Artık elimdekiler tükendi. Yerime ölüme gönderebileceğim hayali kişi kalmadı artık. Tüm takma adlarımı, savaş adlarımı kullandım, ölümün ıssız rüzgârında savurdum.

Artık kurban olarak verebileceğim canlı birer hayalet olan Artigas, Larrea, Bustamante kalmadı. Görevlerini tamamladılar. İşte ölüm karşısında yalnız ve çıplığım. Saatini o seçecek, ben hazır olacağım.

Aslında bir süredir hazırım.

Neredeyim Kuşkusuz bu koridorda

Bir kez daha bu kapalı kapının önüne geliyorum Koridorun sonuna Ölümün üstüne kapanmış kapı Kapalı oda Yıllarca açılmamış Ben de hep oraya gideceğim Tüm bu hareketsiz ve baş döndürücü yollar Geceleri yapılan Kâbus içinde Hepsi bu kapalı kapıda bitecek Ardında ölümün gizini barındıran kapının kanadına çarpacak Annemin öldüğü odanın kapısının

Ama asla

Asla bu gece yolculuklarının gerçekten bittiği izlenimi yok bende Her seferinde düşümde kat ediyorum İmgelemimde Bu uzun koridor Sanırım bir şeyi kaçırıyorum Orada Çok yakında ama ulaşamaz Düşün şeffaf ama aşılamayan gizi ardında Yolun ardında Son bir imge var Son bir gerçek Hiç yakalayamayacağım.

Hayali kişilerin utanmazlık ve ihtiyatsızlığıyla *L'Algarabie* adlı bir romanın sonunda Rafael Artigas'ı kendi yerime böyle konuşturuyordum. Bu romana 1974 yılında Fouesnant dolaylarında Le Rojou'daki bir evde dokuz yaşındaki Thomas L. ile birlikte televizyonda dünya futbol şampiyonasını izlerken başlamıştım. Her ikimiz de finalde yaratıcı bir takım olan Hollanda'nın finalde amansız Almanlar karşısında aldığı yenilgi karşısında düş kırıklığına uğramıştık. Roman ancak 1981'de bitti.

Yazımının uzun sürmesi yalnızca *L'Algarabie*'nin birçok kez, yılanın deri değiştirmesi gibi, dil değiştirmesinden değil: uzun süre İspanyolca'yla Fransızca arasında duraksamıştım. Bir başka neden de, sanırım, takılan maskeler ne olursa olsun, ilk kez çocukluk anılarımın bir kitapta canlanmasıydı.

Bin yıl yaşasam bunca anım olmazdı...

Kuşkusuz bir perşembe öğleden sonra ya da bir pazar günü, yatılıların okuldan çıktığı günler. Saint-Michel Bulvarı'nda ancak bir pazar ya da perşembe günü öğleden sonra bulunabilirdim. Haftanın kalan günleri Henri IV Lisesi'nin duvarları arasında geçiyordu. Yağmur yağıyordu, bardaktan boşanırcasına. Racine Sokağı'nın başındaki bir sinemanın sundurmasına sığınmıştım: beni saran yoğun ve ılık havada sanki hissedilmez, uçuşkan damlacıklar vardı.

Bu dizeyi anımsadım. Yetişkinliğe geçiş döneminde, o bahar ya da yaz aylarında Baudelaire'in herhangi bir dizesi aklıma gelebilirdi. Baudelaire'in dizelerini anımsamak için her fırsat, her yer elverişliydi.

Birkaç ay önce La Haye'de Jean-Marie Soutou sayesinde *Les Fleurs du mal*'i keşfetmiştim.

Dükkânların bulunduğu, merkezde bir sokaktaydı. Dünyanın sorunların anlamaya çalıştığımız alışıldık uzun yürüyüşlerimizden birinden dönerken.

Güneşli bir gün. Ağaçlar altında gölgedeyiz, masmavi bir gök. Plein 1813'e gelirken merkezde bir sokak. İki kadın aynı kaldırımda bize doğru yürüyordu. Yapılı, boylu poslu, gösterişli bir zarafet, yüksek sesle konuşuyorlardı: uzaktan duyuluyordu. Yürüyüşleri görkemliydi, hem yavaş hem de uyumlu.

Jean-Marie Soutou bunun üzerine Baudelaire'den birkaç dize mırıldandı.

Geniş eteklerinle havayı savurarak geçtiğinde / Denize açılan güzel bir gemi gibisin / Yelkenleri şişmiş ve süzülen / Tatlı ve tembel ve yavaşça...

Kuşkusuz bu dizelerin Baudelaire'e ait olduğunu bilmiyordum. Ancak daha sonra, dizelerin sonunda yapılan yorumdan sonra şairin adını öğrendim. Çok daha sonraları, bu dizeler de okunduktan sonra, başka dizeler gibi, belleğimde yer etti. Soutou'nun bana armağan ettiği ya da ödünç verdiği *Fleurs du mal*'den bu dizeleri tekrar tekrar okuyordum. Bu dizeler benden hiç ayrılmıyordu.

Gölgelik Lange Voorhout Caddesi üstünde sık sık gidip kitap karıştırdığım Martinus Nijhoff kitapçısında kısa bir süre sonra Baudelaire'in şiirlerinin yeni çıkan bir basımını buldum. Deri cildi, ince kâğıt üstüne güzel bir yazısıyla yeni bir dizinin, Pléiade dizisinin ilk kitabıydı.

Minnet ve suç ortaklığı duygularımın –geçen tüm bir yaşamdan sonra hâlâ beslediğim ve yalnızca Charles Baudelaire'den ötürü olmayan duygularımın– göstergesi olarak bu kitabı almak ve Jean-Marie Soutou'ya armağan etmek için cep harçlığımdan biriktirdiğim paralara üvey annemin tuvalet masasından aşırıldığı birkaç gümüş lirayı da eklemek zorunda kaldım.

Analık mı demek gerek, hangi sözcük daha uygun bilemiyorum. Susana Maura'nın ölümünden sonra babamın evlendiği ikinci karısı. Bu kadın son Alman dadımızdı. İsviçre'nin Alman bölgesinden, daha doğrusu Zürih Gölü üstündeki Wädenswill Köyü'ndendi.

Daha sonraları beyaz gezinti gemilerinden birinde, sahte bir adla Prag uçağına binmeden önce, vakit geçirmek ve izimi kaybettirmek için gölde dolaştığımda kimi zaman Wädenswill'e yanaşıyorduk. Gölde yapılan gezintinin duraklarından biriydi. O zaman Troçki'nin yoldaşı olan ve 1917'de Alman İmparatorluk yetkilileri adına Lenin'in zırhlı bir trenle Almanya'yı kat etmesini sağlayan Parvus'yü anımsı-

yordum: Petrograd'a doğru yol alışı ve Bolşevikler'in zaferi. Yüzyılın belki de en romansı yaşamlarından birinin sonunda Parvus gelip bu sakin köyde öldü.

Son Fräuleinımız ve üvey annemiz ya da analığımız olan Anita L.'yi anımsıyordum. Erkek kardeşlerin küçük olanları Carlos ve Francisco -tarihsel felaket sonucu aile çevresinden kurtulan- ağabeylerinden çok daha uzun bir süre İsviçreli'nin (keyfimiz yerinde olduğu ve hoşgörü gösterdiğimiz günlerde böyle diyorduk, diğer günlerde ise en azından General Aupick diye adlandırıyorlardık) dar kafalı otoritesine boyun eğmek zorunda kaldıklarından daha çok analık diyorlardı.

Her neyse, Anita L.'nin tuvalet masasının bir çekmesine madeni para koyduğunu biliyordum. Her zaman aşırılacak birkaç gümüş lira bulunuyordu. Armağanı alabilecek parayı biriktirinceye dek dikkatlice -eksikliği fark edilebilecek iri beş guldenlerden hiç almazdım- para aşırıdım.

Bu hırsızlıktan hiç pişmanlık, suçluluk duygusu duymadım.

Charles Baudelaire, Jean-Marie Soutou ve Pléiade dizisinin ilk cildi burjuva ahlakına aykırı bu davranışa, mülkiyet hakkına tecavüze değerd.

İki kadın La Haye'de bir sokakta bize doğru yürüyordu. Yapılı, esmer, gösterişli salına salına yürüyen iki kadın. Soutou *Fleurs du mal*'den bir iki dize söylemişti. Metnin güzelliği beni büyülemişti.

Tam karşı karşıya gelecekken iki kadın bir vitrinin önünde durdu. Kadın çamaşırları satan bir dükkândı. Ötekine oranla daha yaşlı, elbisesinin şıklığıyla daha dikkat çekici olan vitrindeki bir çamaşırın çekiciliği konusunda yorum yapıyordu: parlak somon renginde, işlemeli, dantelli bir korseydi bu.

Boğuk bir sesle, coşkulu ve alaylı bir tonlamayla, daha sonra Paris Fransızcası olarak tanımlayacağım bir Fransızca

konusuyordu. Kuşkusuz vitrindeki korse hakkında söylediklerini anımsamıyorum. Kullandığı sözcüklerin çoğunu zaten anlamıyordum. Konuşmasında geçen ve Jean-Marie'nin daha sonra, alaylı ve keyifli bir biçimde doğrusunu söylediği bir tek sözcük aklımda kaldı.

Gerçekten de hayranlıkla seyrettiği korsenin çiçekli süslerini (*floriture*)¹ övüyordu. Korseye hemen sahip olabilmek için genç arkadaşını dükkânın içine soktu. Etekleriyle havayı savurarak, denize açılan bir gemi gibi.

Böylece güneşli bir günde La Haye'de gezinti yaparken hem *Fleurs du mal*'in, hem zarif kadınların, hem de halk dilinin güzelliklerini keşfettim. Bu keşfi simgeleyen ve sürmesini sağlayan *floriture* sözcüğüydü: yitirilmiş zamanın peşinde bu sözcük benim için bir katleya çiçeği oldu.

Baudelaire'in şiirleri Fransız dilinin güzelliklerine ulaşmamı sağladı. Somut ve eksiksiz güzelliğine: hem sesi ve anlamıyla, tonlaması ve kavramsal yönüyle, hem de duyumsal ve anlamsal açıdan güzelliğine.

Fransızca o âna dek benim için neredeyse soyut nitelikleri olan yalnızca yazılı bir dil olmuştu. İçten ve yalnız bir sessizlik içinde okumalar yaptığım bir dil. Tweede Lisesi'nde öğrendiğim Latince ve Yunanca'ya oranla canlı bir dil olma avantajı vardı. Örneğin Ovidius'un kullandığı dilin güzellikleri ne olursa olsun, örneğin Baudelaire'in dili bana daha yakın ve canlı geldi. Başka bir deyişle anlam yüklü ve duyumsal.

Çocukluğumda öğrendiğim yabancı dil Fransızca değil Almanca'ydı. Babam Fransızca'yı her zaman öğrenebileceğimi, fırsatların çıkacağını ve öğrenme isteğimin eksilmeyeceğini düşünmüştü. Buna karşılık Almanca öğrenmem o kadar kesin değildi. Ayrıca biz Latinler için daha güç bir dil diyordu. Bunun için gecikmeden öğrenmeye koyulmalıydım.

¹ Doğrusu *floriture* olan bu sözcük çiçekli süs anlamında kullanılmış. (Çev.)

Bunun sonucu olarak kardeşlerim ve ben daha çok küçük yaşlarda Almanca öğrendik. Kardeşler arasında -iki abla, iki erkek kardeş- Gonzalo, Alvaro ve benim oluşturduğum yaş grubu için evde bir Alman dadı vardı. Sonuncusu Anita L. oldu, bunu daha önce söyledim.

Fransız diliyle ilk karşılaşmam anımsadığım kadarıyla pek de hoş olmamıştı. Bu tatsızlığa da Victor Hugo neden olmuştu. Daha doğrusu onun bir dizesi.

Ablalarım Paris'te Ecole Universelle'in derslerini mektupla izliyorlardı. Almanca kullanımının temelleri atıldığından babama göre Fransızca öğrenmenin uygun olacağı yaşı gelmişlerdi. O nedenle bu okul seçildi, bütün ödevler Fransızca yazılmak zorundaydı.

Bir gün Maribel ve Susana, Victor Hugo'nun bir şiirini yorumlayacaklardı. Şiirin adını bilmiyorum -'Bozgunun sonra' gibi bir şeydi, şu anda bu önemsiz ayrıntı üstünde durmayacağım- ama şu ünlü dizeyi içeriyordu: *Babam, şu tatlı gülüşlü kahraman...*

Şiirin devamında Hugo kendisine su veren albay babasına ateş eden İspanyol yaralıyı betimler: *Mağripli'nin teki...* Bu sözler ablalarımı hem şaşırtmış hem de üzmüştü. Ecole Universelle'in düzeltmenlerine yollamaya hazırlandıkları intikam dolu ve milliyetçi yorumu tüm aile bireyleri önünde okudular.

Yazılarında Victor Hugo'nun birkaç dize sonra İspanyol ordusunu *bozguna uğramış ordu* olarak nitelemesinin yanlış bilgilerden kaynaklandığını belirtiyorlardı. Napolyon'un İber Yarımadası'na yaptığı seferin felaketle sonuçlandığı düşünülürse İmparator'a karşı savaştan ve onu yenilgiye uğratan birlikleri böyle nitelerek için milliyetçiliğin insanı kör etmiş olması gerekirdi. Ancak özellikle İspanyol askerin *Mağripli'nin teki* olarak nitelenmesinin çok yersiz olduğunu belirtiyorlardı.

Ve kuşkusuz bugün Victor Hugo'nun bu dizesinde bir ırkı küçük görmesini tümüyle reddederek şunu söyleyebilirim: neredeyse ırkçı bu karşılaştırmanın neden olduğu öfke

aynı aymazlığın tersine çevrilmiş olumsuz bir imgesi olarak da görülebilir. Özellikle *el Moro* İspanyol ortak bilincinde hâlâ sıklıkla yabancı'nın, dalavereci ve kaygı verici yabancı'nın, ötekinin kalıplaşmış anlatımıdır. Bu, belki de yalnızca İmparatorluk ve sömürgecilik İspanyası Amerika yerlilerine yaptığı gibi Morolar'ı katletmeyi ya da Hıristiyanlaştırmayı beceremediği içindir.

Her ne olursa olsun, Fransız-İspanyol ilişkilerine ait orta öğretimdeki bir tarih kitabında çocukken ş' dördlüğü bulmuştum: *San Luis rey de Francia es / el que con Dios pudo tanto / que para que fuese santo / le perdonó el ser francés...* Bu şu anlama gelir: Fransa Kralı Saint-Louis, Tanrı katında yeterince güçlüydü ve Tanrı onun Fransız olmasını bağışladı ve onu bir aziz yaptı.

Aynı türden, hiç de fena bir örnek değil.

Bir yağmurlar ülkesinin kralı gibiyim...

Şiir değiştirmiştim. Özellikle '*topal günleri geçemez hiçbir şey uzunlukta*' dizelerinden sonra –Tanrım, ne kadar da doğruydu!– yeniden anımsadığım *Spleen*'i yarı yolda bırakıp başka bir şüire geçmiştim.

Aslında tüm öğleden sonrasını yerimde donup kalmış olarak bir aptal gibi *Fleurs du mal*'den dizeler mırıldanarak geçirebilirdim. Heykel hareketsizliğime kanıp güvercinler üstüme pisleyebilirdi. Akşama doğru yalnızlığım ve sırsıklam gıysilerime acıyan ve gittikçe kısık bir sesle sürekli olarak şiir okumamdan hem kaygı duyan hem de hoşlanan bir kadın çiçekler, hoş kokular ve divanlarla dolu dairesinde beni ağırdayabilirdi.

Birkaç dakika önce, bu perşembe öğleden sonrası ya da mart ayı sonlarında bir pazar günü –ileride belki açıklayabileceğim nedenlerden ötürü daha çok perşembe günü gibi geliyor bana– Racine ve Ecole de Médecine sokaklarının kesiştiği köşede bulunan pastaneye girmiştim. Kruvasan ya da çörek gibi önemsiz bir yiyecek istemişim. Ama bir yandan

(doğamdan kaynaklanan, kimi zaman beni felç eden ve yalnızca irade gücümle, deneyimle ve toplumsal saygınlık edineyerek tümüyle yenmesem de, gizlemeyi başarabildiğim ve bende fobiler bırakan, örneğin telefonda nefret etmeme, halka açık bir yere tek başına girmekte güçlük çekmeme neden olan) utangaçlık, öte yanda da o zaman çok kötü olan aksanımdan ötürü –daha önce Fransızca'nın benim için yalnızca yazılı bir dil olduğunu söyledim– satıcı kadın ne istediğimi anlamadı. Büyük bir olasılıkla daha da kekeleyerek ve daha anlaşılmasız bir biçimde ne istediğimi söyledim.

Satıcıların küstahlığı ve çok sayıda Fransız'a özgü hafif bir yabancı düşmanlığıyla –zararsız delilik dendiği gibi– satıcı kadın benim gibi çelimsiz bir gence gözlerini dikerek, benim aracılığımınla yabancılara, özellikle de Fransa'yı istila eden ve derdini anlatmaktan aciz, üstelik kızıl İspanyollar'a sövdü.

Bu acımasız eleştiride –benden çok suç ortaklığını paylaşmak istediği diğer müşterilere sesleniyordu– *bozguna uğramış ordu*'dan bile söz etti. Sözleriyle ben de bu efsanevi ordunun İspanyollar'ı arasına katılmış oluyordum.

O zaman anımsadım: Ecole Universelle, Maribel ve Susana'nın duydukları acı, Victor Hugo'nun dizesi. Pastaneden, beni hemen bir yabancı olarak ele veren aksanımdan ötürü kruvasan ya da çörek alamadan kaçtım.

Dışarıda bir süre ince ve sürekli yağmurdan korunmak için bir sinemanın –afişte yanılmıyorsam *Fric-frac* filminde Arletty vardı, karıştırıyor olabilirim, çünkü o günlerde Arletty sık sık afişlerdeydi– sundurmasına sığındım: orada durup kaldım, kendimi çok kötü hissediyordum.

Büyük bir olasılıkla bu dönemde, sürgünün bu ilk haftalarında –o zaman geçici olarak La Haye'deydik, daha sürgünde değildik– yerinden yurdundan ayrılmanın, alıştığımız birçok şeyi (dil, gelenekler, aile yaşamı) yitirmenin hüznü içinde, o zamandan beri içime işlemiş olan bir kangren, acı veren bir boşluğun varlığı gibi yaşama yorgunluğu ortaya çıktı. Genellikle bunu gizlemeyi başarıyorum, öyle ki bundan söz

ettiğimde kimse bana inanmıyor. Ancak her zaman kibarlıktan ötürü bunu şaka yollu yapıyorum: çıkışımın genellikle neden olduğu kuşku ne benim için, ne de bunu dile getiren için kırıcı olmasın diye.

Daha sonra –çok daha sonra: birkaç yaşam sonra– *Quel beau dimanche* (Ne Güzel Bir Pazar!) adlı bir kitapta içine düştüğüm kökten bir yabancılık içinde beni ilkgençliğimde saran bu aşırı yaşam yorgunluğunu şöyle betimledim: *Contrescarpe Meydanı'nın ortasında, suların ayrıldığı yerde seni şaşırtıcı oyunlara götürebilecek yokuşların başında hareketsiz duruyorsun, oysa sen karar veremiyorsun, bir seçim yapamıyorsun, insanı yerle bir eden, içine çeken yorgunluk içinde, kuşları ürkütmek ya da tersine aniden sana doğru dönen soluk yüzlü birkaç kadının dikkatini çekmek için Artaud'nun bu sözlerini yüksek sesle söylüyorsun: Artaud'nun yıllarca önce yalnızca senin fiziksel durumunu –senin durumunu, yalnızca senin durumunu– betimlemek için yazdığı sözleri; bu 1942 baharında yaşamının hoş ve önemli nakaratını oluşturan fiziksel bir durumun betimlemesi'nin sözlerini söylüyorsun...*

Ama daha 1942'de Contrescarpe Meydanı'nda değilim, 1939 Mart ayı sonunda Saint-Michel Bulvarı'ndayım, *sürgününün yıkusuz uzun gecesinin* ilk yılının ilk ayındayım. Antonin Artaud'nun bir metnini değil Charles Baudelaire'in *Spleen et idéal*'inden dizeler mırıldanıyorum.

Bir açıdan pastanedeki olay önemsizdi. Cırtlak ve aptal bir yabancı düşmanı satıcı kadın benimle alay etmişti, bunu abartmaya gerek yoktu. Buna gülüp geçebilirdim de. Örneğin aynı sınıfta olmasak da, o birinci sınıfta, ben üçüncü sınıftaydım, Henri IV Lisesi'nde yatılı hayatımı paylaşan kardeşim Gonzalo'yla birlikte olsaydım. Ya da Jean-Marie Soutou'yla birlikte. Her ikisiyle de buna gülebilirdim. Victor Hugo'nun *bozguna uğramış ordusu*'nun tekrar ortaya çıkışı bizi güldürebilirdi: bu şiirsel klişenin belki de kökenini bil-

meyen bir satıcının ağzında sürmesi alaycı yorumlarımıza da yol açabilirdi.

Öte yandan Fransızca'yı kötü konuşmam, yazıda başımın çaresine bakmamı engellemiyordu. Bu perşembe ya da pazardan birkaç gün önce Fransızca hocamız M. Audibert ilk yazılı ödevimi geri vermişti. Çok iyi bir not almıştım. Böylece bu olayın önemini en aza indirecek sağlam kanıtlarım olmuştu. Yine de Arletty'nin alaycı ve parıltılı bakışları altında –yaz sonunda o dönemin filmlerindeki neredeyse tüm replikleri ezbere biliyor ve onlarda La Haye'deki kibar ve süslü kadının Paris aksanını buluyordum– yağmurdan korunduğum sundurmanın altında ince ve keskin bir rahatsızlık duygusu kaplamıştı içimi. Katlanılmaz bir hüznün duygusu.

Bozguna uğramış ordunun İspanyolu: Saint-Michel Bulvarı'ndaki satıcı kadının yinelediği Victor Hugo'nun sözleri beni korkunç bir sıkıntıya sürüklüyordu. Çünkü doğruydu, bozguna uğramıştık. Sözcüğün tam anlamıyla yoldan çıkmıştık. Victor Hugo'nun şiirinde bu sözcükler aşırı milliyetçi bir palavra olsa da, artık doğruydu. Kuşkusuz bizi bozguna uğratan Napolyon değildi, Francisco Franco'ydu: İspanya'da yaklaşık kırk yıl hüküm sürecek olan Afrika sömürge savaşlarının tiz sesli, göbekli bir generali.

1812'de –tuhaf, değeri anlaşılmamış olan, Fransız Devrimi'ne katılan, Girondinler'in katliamından kurtulan ve daha sonra Chateaubriand'ın Mme de Staël'in çevresinde tanıyıp nefret ettiği liberal bir İspanyol olan José Marchena'nın 'ata binmiş bir Robespierre' dediği– Jakobenler'in mirasçısı Fransızlar'ın imparatorunu yenmiş ve bu zaferle en iğrenç ve en beceriksiz mutlakiyetçi monarşiyi yeniden kurarak İspanya'nın kapitalist modernleşmesini elli yıl kadar geciktirmiştik. 1939'da bizi, modern demokrasi yolunda zayıf ilerleyişimizi birden keserek Francisco Franco yenmişti. Zafer ve yenilgi: yüz yıl farkla, farklılıklarla birlikte, aynı tarihsel sonuçlar ortaya çıktı.

İşte bu yağmurlu günde Saint-Michel Bulvarı'nda (İyice düşününce bir perşembe, pazar günleri L'homond Sokağı'nda mektup arkadaşım Pierre-Aimé Touchard'a ya da kimi zaman Paris'te, kimi zaman kuzey banliyösü Saint-Prix'de Emmanuel Mounier'nin dostlarının -*Esprit* grubunun ilgisiyle çevrili yaşıyorduk- bulduğu çok mütevazı evde babamla oluyordum. Oysa o gün kimseyle görüştüğümü anımsamıyorum: buna karşılık sözünü ederken bile soluğumu kesen, içimi kemiren çok belirgin bir terk edilmişlik, bir yalnızlık duygusunu anımsıyorum. Demek ki bir perşembe günü olmalıydı), bu yağmurlu günde Saint-Michel Bulvarı'nda gazeteler Madrid'in General Franco'nun birliklerinin eline geçtiğini yazıyordu.

Liseden çıkarken Capoulade'ın önünde, Soufflot Sokağı'yla bulvarın kesiştiği yerde bulunan ilk gazete kulübesinden *Ce soir* almıştım. Tam aynı yerde, aynı gazete kulübesinin önünde bir ay sonra gazetelerin iri başlıkları Hitler ordularının Polonya'yı işgal ettiğini yazacaktı. Ama -çok yakın ancak belirsiz- o gün yalnız olmayacaktım. Babam, Paul-Louis Landsberg ve haberi duyarak gelen Raymond Aron'la birlikte olacaktım.

Mart ayında, ayın sonunda yalnızdım ve Madrid düşmüştü. *Ce soir*'ın manşetini okuyordum ve gözlerime yaşlar doluyordu. Yüreğimde bir şey yapamamanın şiddetli öfkesi. Madrid düşmüştü ve çocukluğumun derinlerinden gelen göz yaşlarının körleştirdiği gözlerimin önünde açılmış gazete, tek başına, yıkılmış. Madrid düşmüştü ve sanki bedenimin bir bölümü bir balta darbesiyle koparılmıştı. Umut ve inanç dolu ruhumun bir bölümü. En azından olayların akışını değiştirebilme umut ve inancı.

İki buçuk yıl önce, Kasım 1936'da Madrid yine gazetelerin manşetindeydi. Cenevre'de Calvin Lisesi'nin bir sınıfındaydım.

Tüm aile –babam, İsviçreli ve yedi kardeş: kalabalık bir aile– Lestelle-Bétharram’da Soutoular’ın evinden kaldıktan sonra, eylül sonu, ekim başında Cenevre bölgesine göç etmiş ve orada dağılmıştık. Hep bize sahip çıkan *Esprit* dostları dayanışma ağı sayesinde.

İki ablam, Maribel ve Susana, yanlış anımsamıyorsam İsviçre’nin Alman bölgesinde Katolik bir okula yerleştirildi. Orada ortak sürgün yaşamına başlayan ben ve Gonzalo, Foret Caddesi’nde engelli çocuklar için bir yuva işleten Mlle Hélène Reymond’un himayesinde Grobéty kız kardeşlerin neşeli ve canlı ortamında ağırlandık.

Üç küçük kardeşim ise Alvaro, Carlos ve Francisco, Fernel-Voltaire’de birkaç ay Voltaire şatosunun karşısında, Paulding adında babacan, kültürlü ve liberal bir Amerikalı’ya ait olan güzel bir evde –büyük bir beğeniyle düzenlenmiş eski bir çiftlik– yaşadılar.

Tüm aile birlikte yolculuğu sürdürmeden –ilkece İspanya’ya dönülecekti– kısa bir süre kalmak üzere Cenevre’ye gittik; burayı babam seçti: çünkü Birleşmiş Milletler’in İspanyol sorununu görüşmek için yaptığı toplantılar sayesinde cumhuriyet hükümetinin yetkilileriyle –özellikle Madrid’de sık görüştüğü bir sosyalist olan Dışişleri Bakanı Julio Alvarez del Vayo’yla– ilişki kurmak ve siyasi ya da diplomatik bir görev için hizmet verme olanağı vardı.

İşte bu ilişkiler sonucunda babam Cumhuriyet’in temsilcisi olarak La Haye’e gönderildi.

Calvin Lisesi’nde kısa bir süre kaldım –kalp yetmezliği beni derslere ara verip haftalarca tedavi olma ve dinlenme zorunda bıraktı– ama çok kesin bir anım var: oldukça da şiddet dolu. Kantonun faşist şefi Oltramare yanlısı çok sayıdaki son sınıf öğrencileri teneffüste çıkıldığında Roma selamı yapıp sloganlar atıyordu. Biz de yumruklarımızı kaldırarak yanıt veriyorduk: kimi zaman da birbirimize giriyorduk.

Ama 1936’da Madrid yenilginin simgesi olmadı. Tam tersine. Önceden Madrid’in düşüşünü ve kızıl cumhuriyetin yıkılmasını kutlayan sporcu ve saçları kremli genç faşistler

aşağıdan almak zorunda kaldılar. Zamanla daha sessiz oldular. Sonunda tutkuyla ama kaba bir aksanla başkenti savunanların sloganı olan *¡No pasarán!* diye yüzlerine haykıran solcu öğrencilerle sözlü ya da fiili çatışmaya girmekten kaçınarak kendi içlerine kapandılar.

O günlerde sabah erken lisenin bulunduğu eski şehrin merkezine gitmek için Servette-Ecoles'den tramvaya biniyordum. Kasım: soğuk rüzgâr ve sis. Kalbim çarparak gazete alıyordum. Madrid hâlâ direniyordu. Franco'nun Faslı birlikleri üniversite kampusuna kadar girmiş ve başkentini çevresindeki Moncloa'nın kapılarına dayanmışlardı. Oraları biliyordum; pembe-sarı parlak renkte tuğladan yapılmış felsefe fakültesinin güzel binasının çevresindeki çatışmaları gözlerim kapalı tahmin edebiliyordum. Kardeşlerim ve ben daha önceki yıllarda, kimi zaman Cuatro Caminos Mahallesi'nden gelen gençlerin oluşturduğu çetelerle kavga etmek zorunda kaldığımız uzun gezintilerde o binanın inşaatını görmüştük.

Sabah erken Servette-Ecoles Durağı'nda tramvay beklerken gazetenin ilk sayfasına göz atıyordum. En hoşuma giden yazılar *Paris-Soir* muhabiri Louis Delaprée'nin İsviçre'nin Fransızca basınında da yer alan yazılarıydı.

Madrid hâlâ dayanıyordu.

Gazeteyi katlıyor ve on üç yaşımın tüm gücüyle böbürleniyordum. Oltramare yanlısı küçük aptal faşistlere hakaret etmek için teneffüste aklıma gelecek sözleri düşünüp keyifleniyordum.

Kasım 1936'da Madrid dayanmıştı: acının ve umudun başkenti diyordu şairler.

Daha sonra La Haye'de bir yaz sonuna doğru Münih görüşmelerinden kısa bir süre önce –demek ki 1938 Ağustosunun sonuna doğru– Hitler Südetler'in büyük Alman Reich'ına katılmasını istediği sırada bir Fransız radyosunda haberleri dinliyorduk. Jean-Marie Soutou'nun temsilcilikteki odasındaydık.

Haber bülteninden sonra bir oyuncu birkaç ay önce çıkan ve Jean-Marie Soutou'nun bana söz ettiği André Malraux'un *Umut* adlı romanından kimi sayfalar okumaya başladı. Bu kalın, anlaşılır ve ciddi ses Franco ordusunun Toledo'yu ele geçirmesinden sonra Hernandez'in bir grup cumhuriyetçi esirle birlikte kurşuna dizildiği sahneyi okuyordu.

Sağda öldürmeye, solda da öldürülmeye alışılıyor. Daha önce diğerlerinin bulunduğu yerde ayakta üç kişi, kapalı fabrikaların ve yıkık şatoların oluşturduğu görüntü mezarlıkların sonsuzluğuna dönüşüyor; sonsuza dek, burada, sürekli değişen, ayakta üç adam öldürülmeyi bekleyecek.

"Toprağı istediniz," diye bağıyor faşistlerden biri, "işte size toprak."

Bu yaz sonu akşamüstünden beri bilinmedik bir sesin *Umut*'tan sayfalar okuması belleğimde yer etmişti. Nerede olursam olayım, gözlerimi kapıyor ve Hernandez'i kurşuna dizilmek üzere iki tutsakla birlikte toplu mezarın yanında görüyordum. Bu benim içimde olan filmin bir bölümüydü: öldürücü ateş için nişan almış tüfekler önünde Halk Cephesi için yumruğunu kaldıran tramvay biletçisine bakan Hernandez.

Hernandez kısa bir süre sonra toprakta sıkılacak bu ellere bakıyor.

Manga duraksıyor, etkilendiğinden değil, bu tutsağın düzene sokulmasını bekliyor – yenilgiye uğramışların düzenine, yakında da ölülerin düzenine. Üç infazcı yaklaşıyor. Biletçi onlara bakıyor. Toprağa çakılmış bir kazık gibi suçsuzluğuyla dimdik, öteki dünyadan gelen bir öfkeyle onlara bakıyor.

Bir kurtulsam, diye düşünüyor Hernandez. Ama kurtulamayacak. Subay ateş emrini verdi.

*Üç kişi daha toplu mezarın önüne dizilecek.
Yumrukları havada.*

Bu perşembe gününden birkaç gün önce –evet kesinlikle bir perşembe günü, pazar değil– Saint-Michel Bulvarı'nda

yalnızken (*Bir yağmurlar ülkesinin kralı gibiyim*, diye mırıldanıyordum) Henri IV Lisesi'nde yatılı okuyan somurtkan, çarpık bacaklı ve kaba ama akıllı ve dost canlısı Armand J. bana Malraux'nun romanını ödünç vermişti.

Romanı okumaya girişmeden önce geçen yaz sonlarında adını bilmediğim oyuncunun radyoda okuduğu sayfaları bulmak için karıştırmıştım. Belki de adını radyoda söylemişlerdi de ben duymamıştım ya da unutmuştum: anımda yer eden sesi kimi zaman daha sonraları dinleme fırsatı bulduğum kayıtlardaki André Malraux'nun sesiyle karışıyor, o sesin yerine geçiyor.

Ceketinin parlak kumaşı sağ omzuna silah dayadığını, Franco birliklerine karşı tüfeği omzuna götürdüğünü gösterdiği için askeri mahkeme tarafından tutuklanıp ölümüne mahkûm edilen roman kahramanı tramvay biletçisinin havaya kalkmış yumruğu belleğimde çok önemli bir simgesel ağırlık kazandı.

Benim için bu yumruk hiçbir zaman bir zafer ya da tehdit işareti olmadı. Bu yumrukta daha çok aşağılanan, hor görülenlerin kardeşliği, yoksulların dayanışması dile geliyordu. Çoğu kez yenilgiye uğramışların. Umut da okunabilir bu yumrukta: en çılgın, en umutsuz umut.

Birkaç yıl önce, Grobéty kardeşlerin hayatta kalan en küçüğü Elsa, Semprún kardeşlerin Cenevre döneminden kalma, 1936 Noel ya da yılbaşında çekilmiş birkaç fotoğraf ulaştırdı. En büyüğümüz on beş yaşındaki Gonzalo'dan en küçüğümüz, umutsuz ama kararlı bakışlarıyla yedi yaşındaki Francisco'ya kadar, beşimiz de fotoğrafta varız. Kuşkusuz en küçük üç kardeşimiz Ferney-Voltaire'den tramvaya binip bizi ağırlayan Grobéty kardeşlerin Cenevre'deki apartmanında bize katılmışlardı. Fotoğraflar bir bayram günü akşam yemeğinden sonra çekilmiş, Noel ya da yılbaşı. İki fotoğrafta beşimiz de yumruklarımızı kaldırmışız. Fotoğraf makinesinin karşısında kardeşlik ve umut için. Yumruk kaldırmışız. Kuşkusuz çocukluk kentimiz Madrid'i selamlamak için. Alevler içinde, bombalanan, aç kalan, kuşatılmış olan ancak diren-

mesini sürdüren Madrid'i. Yumruklarımızı kaldırmışız ama bu hem çocuksu hem de kararlı hareketimizde hiç nefret ya da tehdit görülüyor. Sanırım bir tür umut. Aramızda hissedilen kararlı bir kardeşlik duygusu. Yaşamda ve ölümden birlikte beş kardeş. Aramızdan şimdiden ikisini, Alvaro ve Francisco'yu alan ölüm. Ama aramızdan hiçbiri bu çocuksu harekete, bağlılığa kalkan bu yumruğa ihanet etmeyecek. Bağlı kalacağız.

1973'te İspanya İç Savaşı'nda iki safta savaşan ünlü ya da ünsüz, siyasi lider ya da militanlarla yaptığım söyleşilerden oluşan *Les deux mémoires* adlı filmi o dönemin haberlerini veren bir planla bitirmeyi tercih ettim. Son planda sırtından diğer İspanyol sığınmacılarla birlikte Bayonne'a inen bir çocuk görülür. Halk Cephesi'ni selamlamak için yumruğunu kaldırır.

Biz de General Franco'nun birliklerinin Bilbao'ya doğru ilerlemesi üzerine Bayonne'a inmiştik. Bu genç çocuk aramızdan biri de olabilirdi. Yüzü görünmüyor ama yumruğunu kaldırıyor: aramızdan herhangi biri Bayonne'da rıhtımda bu hareketi yapabiliirdi.

Yüzü görünmüyor ama bu hareket onun aramızdan biri olarak tanınmasına yeterli; benzerimiz, kardeşimiz. Belki de bir bayram günü, eski siyah beyaz fotoğraftaki sol yumruğunu kaldıran çocuk gülümseyerek yüzünü çevirecek, ben de onu tanıyacağım. Belki de ölen kardeşlerimden biri: Alvaro ya da Francisco?

Ama Madrid düştü, biraz önce haber *Ce soir*'ın ilk sayfasındaydı.

Hâlâ da orada duruyor.

Birkaç adım ötede, kaldırımın üstünde gazetenin birinci sayfası ağaca asılmış, yeni fark ettim. Sinemanın sundurmasından çıkıp bakışlarımı, yüreğimi parçalayan bu gazete başlığına doğru ilerledim.

İnsanlar kayıtsız, kalabalık içinde yalnız, aceleyle geçip gidiyordu.

O anda ağaca asılmış gazete kâğıdındaki ıslak lekenin ince bir bahar yağmuruyla ilerlemesi tuhaf bir biçimde duygularıma çok uygun bir görsel benzetme gibi geldi. Sanki duyduğum sıkıntı, rahatsızlık ve hüznün gazete kâğıdındaki ıslak leke gibi bedenimin tüm hücrelerine dek işliyordu.

Sanırım uzun süre yağmur altında kaldı: acınacak halde.
¡No oyes caer las gotas de mi melancolía!

Artık Baudelaire'in dizelerini okumuyordum. Uzun süren bir belirsizlikten sonra kendimi alçak sesle, Rubén Darío'nun son dizesi çok anlamlı bir şiirini mırıldanırken buldum: *Hüznüme damlaları düşüyor duymuyor musun?*

Böylece anlaşılması güç bir yoldan –değse, aydınlatılabilecek bir yoldan– çocukluk dilime dönmüştüm.

Madrid düşmüştü ve bu felaket sanki yaşamımda bir dönemin sonunu gösteriyordu. Artık sürgünün, yurdundan koparılmanın bilinmedik topraklarında dolaşıyordum. Ve de yetişkinlik çağının topraklarında. Kuşkusuz çocukluğa bir tür elveda. Nikaragualı bir şairin biraz abartılı dizeleri bende artık kapanmış bir dönemin anılarını çağırıştırıyordu.

Rubén Darío babamın en sevdiği şairlerden biriydi. En keyifle şiirlerini okuduğu şairlerden biri. Bir diğeri de biçimsel olarak mükemmel bir şair olan, taşıdığı iki adın kuzeyi çağırıştırmasıyla şiddetli bir romantizme yazgılı Gustavo Adolfo Becquer'di. Babamın sık sık söylemesiyle Rubén Darío'nun birçok dizesi çocuk belleğime –kardeşlerim için de böyle olduğunu gözlemledim– kazınmıştı.

Yıllar sonra 1967'de yaşamımın ortalarında Rubén Darío'nun şiirlerinin derlendiği küçük bir mavi cilt elime geçti. Küba'da oldu bu ve şairin doğumunun yüzüncü yılı dolayısıyla Casa de las Americas tarafından yayımlanmıştı. Çok kısa bir süre sonra –aşlında birkaç ay sonra– Castro rejimi diğer tüm totaliter rejimler gibi yazarlarla anlaşmazlığa düştü. Özellikle de şairlerle. Heberto Padilla yayımlanan çok güzel

bir şiir derlemesi olan *Fuero del juego* yüzünden kovuşturmayaya uğradı.

Ama 1967'de anlaşmazlık su yüzüne çıkmamıştı. Ya da en azından yazarlar ve şairlerle. Çünkü eşcinseller uzun süredir çalışma kamplarına kapatılmıştı. Tüm Kübalı yetkililer ve dalkavukları eğitim kampı diyorlardı. Nazi Almanca-sı'ndaki *Umschulungslauer* sözcüğü örnek alınmıştı, bu çalışma kampları için. İşçiler de grev ve dayanışma haklarını yitirmişlerdi Ancak o dönemde şairler istediklerini hâlâ söyleyebiliyorlardı: özgürlükçü imgelemlerinin son ışıklarını saçıyorlardı.

1967'de Rubén Darío'nun şiirlerinin yayımlanması hiçbir ideolojik sorun çıkarmıyordu. Rejimin sertleştiği bir yıl sonra da çıkarmazdı. Rubén Darío'nun şiirleri göller, kuğular, tüyler, iç geçirişler, mızrak ve kılıçlar, güller, uyusuk genç prensesler, hıçkırıklarla doludur. İspanyol modernizminin tüm sıradan kalıpları kuşku götürmez bir teknik ustalıklarla gözler önüne serilir. Bu tür bir şiir de otoriter rejimleri hiçbir zaman rahatsız etmemiştir.

Üstelik Nikaragualı şair gökyüzünü terk edip ayakları yere bastığında Castro yönetimini rahatsız etmeyecek, bazen Amerikan karşıtı, İspanyolluk özlemi taşıyan bir havaya bürünür: ¿ *Seremos entegados a los bárbaros fieros?* / ¿ *Tantos millones de hombres hablaremos inglés,* diye sorar Kuğu adlı bir şiirinde.

Oysa sorun burada değil.

Amacım Küba'da doğumunun yüzüncü yılı kutlamaları içinde Rubén Darío'nun şiirini incelemek değildi. Hem buna vaktim de yok. Çünkü Mart 1939'da yine Saint-Michel Bulvarı'ndayım: Madrid'in General Franco'nun eline geçtiği gün.

1967'de Havana'da bu günü anımsadım. Küçük mavi cildi açtım ve bu Rubén Darío derlemesindeki birçok şiiri bildiğimi –hem de ezbere– gördüm. Bu şiirleri ilk kez okuduğumu, dizelerini ilk kez bir kitabın sayfalarında basılı gördüğümü düşündüm. O güne dek Rubén Darío'nun şiirlerini belli

belirsiz, farklı sesler söylemişti, ilk olarak da babamın sesi. Şiirleri biliyordum. Ama bu şiirleri hiç okumamış, basılı olarak görmemiştım. Bir bakıma bu şiirle yüzyıllar boyu ege- men olan bir bağ kurmuştum: şiirin sesiyle, sözcüklerin mü- ziğiyle, sözlü gelenekle.

Havana'da küçük mavi cildi karıştırıyordum ve gözleri- mi kapayıp okumayı kesip mırıldanarak şiire devam edebili- yordum.

¡ Ya viene el cortejo! / ¡ Ya viene el cortejo! Ya se oyen los claros clarines. / La espada se anuncia con vivo reflejo; / ya vi- ene, oro y hierro, el cortejo de los paladines...

'Zafer Marşı'nın başıydı.

Birçok arkadaşıla bir olup Santander'deki yazlık villanın bahçesinde bu şiirin kıtalarını söyleyip oyunlaştırdığımız ol- muştı. Belirgin bir ciddiyet ve biraz da alaycı bir biçimde sa- vaş borularının sesleri eşliğinde zafer kazananların geçit töre- nini sahneye koyuyorduk.

"İşte alay, / İşte alay! Boruların sesi duyuluyor. / Ve kılıç parlak ışıltısıyla belirgin / İşte demir ve altın, kahraman- lar alayı!"

Rubén'in -ondan aile içinde adıyla söz ederdik- şiirleri- ni her yerde ve her durumda babamın sesinden duyduğumu varsaymam için pek çok neden var. Küçük bir çabayla belle- ğim bunları, geçmişin uçuşkan ama silinmeyen imgeleri ara- sından belirlememi sağlayabilir.

Bundan kuşkum yok: babam Nikaragualı'dan her yerde dizeler okumuştur. Guadarrama'nın yeşil bir yamacında, ne- den olmasın? Kuzey İspanya'da, Oyambre'de okyanus kıyı- sında bir plajda, kimbilir? Ama her zaman bu saydığım yer- ler dışında belleğimde ortaya çıkan hep aynı ayrıcalıklı yer: Santander'deki yazlık villanın bahçesi. Bu ortanca ve açelya- larla dolu bahçenin imgesinin canlanması için kardeşlerim- den birinin ya da benim Rubén'in bir dizesini söylememiz yeterli. Örneğin Gonzalo herhangi bir yerde, Saint-Paul- de-Vance'da ya da Maeght Vakfı'nın terasında, çocukluğu- muzdan kalma oyunlarımıza, hüzünlerimize dek uzanan bir

suç ortaklığı gülümsemesiyle, başka hiçbir uyarıya gerek kalmadan, özellikle vurgulayarak Rubén Darío'dan birkaç dize okuyabilir. Örneğin en sevdiğimiz şu dizeler gibi: *Romanticos somos... ¿ Quién que Es, no es romántico? / Aquel que no siente ni amor ni dolor, / aquel que no sepa de beso y de cántico, / que se aborrece de un pino: será lo mejor...* ("Romantiğimiz biz... Romantik olmadan insana nasıl ulaşılır? Ne aşk ne de acı duyan, okşamayı ve duayı bilmeyen, gidip kendini çam ağacına assın: en iyi çözüm bu ...")

Gonzalo çocukluğumuzda söylediğimiz bu uzun süren son dörtlüğünü okumayı bitirir bitirmez kahkahalarla güledik ve Santander'deki bahçenin anısı belleğimde tüm yumuşaklığıyla canlanırdı.

Yıllar boyu ailem uzun yaz tatili için Santander'in plajları çevresindeki mahallede, Sardinero'daki aynı evi kiraladılar. 1933'te annemin ölümünden sonra babam yazlık yerini değiştirmeye karar verdi. Daha sonraları Bask bölgesinde küçük bir balıkçı köyü olan Lekeitio'da bir ev kiraladı. Temmuz 1936'da patlayan iç savaş bizi burada yakaladı.

Kuşkusuz annemin ölümüne neden olan hastalıktan önceki son anıları Santander'e –yalnızca villanın kendisine değil, çevresine de: plajlar, Piquío kayalığı, La Magdalena Tenis Kulübü ve daha ileride eski kentin sokakları, Cabuérniga Vadisi– ilişkin olduğu için burasının belleğimde ayrıcalıklı bir yeri var.

Rubén'in dizelerini duyduğumda ya da kendim söylediğimde istemeden ortanca, açelya ve begonya kümeleri arasında bu villanın bahçesinde, akşam saati, yemekten önce toplanmış aile önünde babamın bu dizeleri söylemesi gözlerimin önüne geliyor.

Rubén Darío'nun olduğunu sanarak ezberlediğim, aslında babamın yazdığı ve kimi zaman bize okuduğu dizeler de vardı. Anılarımda uçuşan bu dizelerin kime ait olduğu konusundaki kuşkularım daha sonra yok oldu. Madrid'e dönünce otuzlu yıllarda babamın yayımladığı kitapları kelepirciler satan kitapçılardan edinme fırsatım oldu. Bunlardan biri de,

Rubén Darío'nun sandığım dizeleri bulduğum şiir kitabı Versos'tu.

Sonrisas que tu réste, / lágrimas que yo lloré; / ¡ ya quella rosa de té, / que, sin saberse porqué, / daba un aroma tan triste!

Ama ince ince yağan bahar yağmuru altında Saint-Michel Bulvarı'ndayım. Alçak sesle söylemekte olduğum dizelerin kime ait olduğu konusunda hiç kuşku yok: Rubén Darío. Son üçlüğün son dizesi: *¿ No oyes caer las gotas de mi melancolía?*

İlk kez Rubén Darío'nun başka durumlarda katlanılmaz ya da gülünç olabilecek ağdalı dili benim durumumu çok iyi yansıtıyordu. Beni hareketsiz bırakan iç sıkıntısını çok iyi bir biçimde veriyordu. Paris'in gri gökyüzünden, sürgünden, terk edilmişlik duygusundan hüznümün gözyaşları süzülüyordu.

Aynı zamanda birkaç gün arayla 31 Mart 1939'da dostu José Bergamín'e yazdığı bir mektupta babamın aynı duyguları dile getirdiğini bilmiyordum. Bu sayfaların düzeltmesini bitirirken, yaşamın tuzu biberi olan rastlantılardan biri sonucu bana ulaşan mektupta.

En azından benim yaşamımın.

14 Mayıs 1997'de Elena Aub Barjau –iyi dostum, değerli yazar, İspanyol cumhuriyet sürgününün önemli adı, André Malraux'yla *Umut* filmini çeken ve *Hôtes de passage*'da Max Torrès'i oynayan Max Aub'un kızı– Madrid'den şöyle yazıyordu:

"Sevgili dostum, uzun süre önce Meksika'da, sürgün arşivinde şu elyazması mesajı buldum. Babanıza ait olduğunu anlayıp, size ulaştırmak üzere sakladım. Dosyalarım arasında kaybetmiştim, birkaç gün önce buldum. İçeriğindeki hüzne karşın, bu mesaja sahip olmak isteyeceğinizi sanıyorum."

Hüzün ne kelime.

Küçük boyutlu bir mektup kâğıdı bloğundan koparılmış birkaç sayfa üstüne babamın José Bergamín'e –otuzlu yıllar-

da birlikte *Cruz y Raya* dergisini kurmuşlardı- yolladığı mesaj General Franco'nun iç savaşın bittiğini ilan ettiği son savaş bildirgesinin yayımlandığı tarihte yazılmıştı ve umutsuz bir yakınmaydı.

"Eğer açlıktan ölmek için," diye yazıyor babam bu yakınmanın sonunda, "gemiye binmem gerekiyorsa (iki dost arasında tartışılan Amerika'ya gidip gitmemektir) binerim. Ama burada ya da Amerika'da artık yalnızca yaşayan bir ölü olurum, başka bir şey de olmak istemem. Gezgın bir ceset olma durumuma uygun bir oyuğa kapanmaktan başka bir şey istemiyorum."

Saint-Michel Bulvarı'na dönüyorum.

O an babamın o günlerde Bergamın'e bir mektup yazacağını bilmiyorum. Madrid'in düştüğünü biliyorum. Hüznümün ince, içe işleyen gözyaşlarının aktığını görüyorum.

Ama bir karar verdim, ruhun ve bedenın birlikte böylesine göz kamaştırmasına karar denebilirse. Bedenim sıcak-kan yüzüme akın ediyor- ve aklım başımda -ne kadar mantık dışı görünse de-; birbirine karışmış.

En kısa sürede Fransızca telaffuzumdan her türlü aksan izini silmeye karar verdim: artık hiç kimse, konuştuğumu duyar duymaz, bana *bozguna uğramış ordunun İspanyolu* diyemeyecek. Yabancı kimliğimi koruyabilmek, bunu içimde gizli, şaşırtıcı bir erdeme dönüştürmek için Fransızca'yı düzgün telaffuz ederek fark edilmeden kalabalık içinde eriyip gideceğim.

Birkaç haftada bunu başardım. İsteğim hiçbir güçlüğün engelleyemeyeceği kadar büyüktü.

Bu karar daha da önemli ve görünüşte onunla çelişen bir sonuç doğuruyordu. Gerçekten de kızıl bir İspanyol olduğumu hiç unutmamam, hep de öyle kalmam gerekiyordu.

Kızıl İspanyol, hiç değişmemecesine.

Ancak bundan sonra içine düştüğüm hareketsizliği kırmayı, sesimi çıkartmayı, yağmurdan ıslanmış giysiler içinde donmuş bedenime yeniden egemen olmayı, yeniden *hareket etme gücü bulmayı başarabildim: bir mucize! Önce bir parma-*

ğımı, bir elimi, bir kolumu, sağ omzumu, omuriliğim boyunca gerilmiş kaslarımı, bir bacağımı ve diğerini, tüm bedenimi, doğuma benzeyen bir hareketle.

Akşam oluyordu, Henri IV'e dönme zamanı gelmişti. Bu yine de tatsız gelmedi bana. Kuşkusuz eve dönmüyordum. Ama yakında dönecektim, bunu kesinlikle biliyordum. Uzun süre kendi evim sayacağım yer (anısı öldüğü Alfonso XI Sokağı'ndaki evde ve son yazını geçirdiği Santander'deki villada kazılı olan annemin yokluğuna karşın) La Haye'de Plein 1813'teki ev oldu. Çiçek açmış manolyaları kamaşmış belleğimde bu evin görkemli ve özlem dolu simgeleri.

Hayır, tam olarak evime dönmüyordum. Ama Henri IV'de beni bir kitap bekliyordu: *Paludes*'ü okumaktaydım.

II

Paludes'ü okuyorum...

Bana okumam için Gide'in anlatılarını veren, Henri IV Lisesi hazırlık sınıfı yatılı öğrencisi, okumuş, suratsız Armand J. değildi kuşkusuz. Liseye henüz adım attığım o sıralar beni kanatları altına almıştı. Birçok nedenle André Gide sinirine dokunurdu. Estetik kaynaklı kimi nedenleri vardı ama çoğunlukla siyasal nedenlerden ötürü hoşlanmazdı Gide'den.

Armand sonradan sık sık dinleme olanağı bulduğum bir konuyu benimle ilk konuştu. Ben de o konuyu bir dönem dilime doladım.

Söz konusu olan Gide'in *Retour de l'URSS* (SSCB'den Dönüş) ve bu yapıta ek olarak yayımlanan *Retouches* (Düzeltilmeler) adlı yapıtı. Nisan başında konuşmuştuk bu konuda, tarihi yaklaşık olarak verebilirim. Birkaç gün önce, aslında nisanın birinci günü General Franco bir bildiriyle iç savaşın sona erdiğini duyurmuştu: *La guerra ha terminado*.

Ama biz o savaştan söz etmedik: ruhumuzun yaralarını deşmeye hiç niyetimiz yoktu. Gelecek savaştan söz ettik, İspanya Cumhuriyeti'nin yenilgisi ve Çekoslovakya'nın yok olmasıyla kısa vadede kaçınılmaz olan yeni savaştan söz ettik. Konuşmamız bağlamında SSCB söz konusuydu. Armand, André Gide'e verip veristirdi.

– Sovyetler Birliği'yle ilgili söyledikleri doğru kuşkusuz, diyordu, ancak kuru bir doğruluk bu. Ve fazla yerinde değil!

Böylesine basit ve kestirme bir sözle yetinecek değildi. Felsefeci olmak üzere yüksek öğretmen okulu giriş sınavına hazırlanıyordu. En azından felsefe öğretmeni olabilirdi. Daha karmaşık bir biçimde sorunu tartıştı.

– Gide’in kitabında sıraladığı tüm o bayağılıklar, zevksizlikler, yönetimle ilgili sıkıntılar, Yaratan’ın kutsal özgürlüğüne yapılan saldırılar büyük bir olasılıkla doğru! Ama bizim seçkinci davranışlarımıza ne denli ters düşse de bunlar önemsiz ve çerden çöpten şeyler... Gerçeğe uygun da olsa bunların özellikleri hiçbir şeyi lekelemez, Rus devriminin tarihsel sürecini temelde sarsmaz, Rus devriminin gerçeği evrenseldir!

Lisenin ikinci avlusunun dibinde, teneffüslerde futbol maçlarının yapıldığı düz alandaydık. Yanlış anımsamıyorsam cimnastik salonu o yandaydı. Lise hazırlığının en büyük yatılı öğrencileriyle matematik bölümüne hazırlananlar bazı akşamlar burada dolaşırlardı. Binanın öteki yanında, Thouin Sokağı’ndaki sokak lambası gece kaçamakları için merdiven işlevi görüyordu. Dönüş de aynı yoldan yapılıyordu.

Ağzım açık, hayranlıkla Armand J.’yi dinliyordum. Ama dahası vardı. Jüpiter’in kafatasından zırlara bürünmüş bir biçimde çıkan Minerva gibi, diyalektiğin tanrıçası arkadaşımın söyleminde ansızın ete kemiğe bürünüyordu. Bir Yunan heykeli gibi yerini dolduran ve görkemli; öte yandan bir tilki gibi kurnaz, bir su perisi gibi narin; gerçekliğin pürüzlerini ısıltılı kavramlara dönüştürmek üzere ele alan bir diyalektik evrenselle tikeli, genelle özeli kaynaştırarak kamaşmış gözlerimin önünde bir cisim gibi beliriyordu.

Yirmi yıl sonra, Zürih Gölü’nde, ün kazanması için belli bir süre gereken Hegel’in *Tinin Görüngübilimi*’nin parıltılar saçarak yaşamıma katılmasını anımsadım. O sırada Fernand Barizon’a diyalektik konusunda takılıyordum. Vapurumuz Wädenswill İskelesi’ne yanaşmıştı galiba, sanıyorum öyle. O anda aklıma Parvus gelmişti. İsviçreli de. Ama asıl Fernand Barizon’a takılıyordum, o sıralar bir gizli yolculukta bana eşlik eden Komünist Parti militanı Barizon’a.

Adı Fernand'dı –soyadını biraz değiştirdim, *Quel beau dimanche*'da-. İşte o Fernand bana dönerek şöyle dedi:

– Sana Gérard dememi ister misin?

O sıralar bana hâlâ Gérard diyenler çıkıyordu: bana seslendiklerini anlıyordum. Bana Gérard demesini isterdim, hep hoşlanmışımdır bundan.

Başımı evet anlamında salladım.

– Diyalektik her zaman dört ayağınızın üzerine düşme sanatı ve biçimidir!

'Siz' denilen biz yöneticiler. Ama ben 'onlar'ı düşünüyordum, onları düşündüğüm oluyordu.

Ne olursa olsun, formül açıktı. Uzak geçmişini anımsadım. Henri IV Lisesi'nin avlusunu, Armand J.'nin gülünç giysilerini, André Gide'in yergisindeki (böyle adlandırılıyordu Gide'in kitabını) ayrıntıların kuru doğruluğunu içeren söylemindeki coşkuyu, ergenliğin ve sürgünün boğucu bunaltısını anımsadım.

Henüz üne kavuşmamış ama parlamaya başlayan Hegel'in diyalektiğinin yaşamıma girdiği günü anımsadım.

Gide'in *Paludes*'ünü okumamı öneren Armand değildi kuşkusuz.

Birkaç hafta sonra Nation Meydanı'na yakın bir sokakta, yine onun yanındaydım. République Meydanı'nı Nation'a bağlayan ana caddelerdeki geleneksel 1 Mayıs yürüyüşünü valilik yasaklamıştı sanıyorum. Bu nedenle yürüyüş yan sokaklara kaymıştı.

Bir açıdan böylesi daha iyiydi. O yıl, 1939'da, 1 Mayıs kortejine Parisliler'in düşük katılımı ana caddelerde iyice belirginleşecekti.

Her neyse, ben Armand'ın yanındaydım. Yürüyüşe birlikte gitmemizi o önermişti.

Yan sokakların girişinde jandarma araçları yığılmıştı. Omuzlarında kısa namlulu tüfekleriyle nöbetçi jandarmalar semti bir boydan bir boya geziyorlardı. İyice gereksiz bir

güç kaybı: işçi yürüyüşü umutsuzca boş kaldırımlarda sürüyordu. Kimse katılmamıştı. Bu bayrakların, bu güçsüz işçilerin üzerine bir yenilgi rüzgârı esmişti, kaldırımdaki küçük topluluk rüzgârın ardından çekilen sular gibiydi.

1 Mayıs göstericileri bir araya gelebilecek gibi duran ama henüz kararsız topluluğun önünü almamıştı. Çekilmiş bir denizin ardından kurumuş kumlarda yayılan kırık dallar, kopmuş tahta parçaları, ağaç kabukları gibiydiler.

Anılarımda hava hep değişken. Şunu demek istiyorum: o sıralar hava nasılsa, anıların savrulmasıyla değişikliğe uğruyor. Bazen kül rengi ve serin bir hava belleğimden çıkageliyor. Bazen de sanki o günün, geleneksel yürüyüşün sonunda bir an dışında, güzel bir gün olduğunu düşündürüyor bana. Gökyüzü mavi, ılık bir gündü. Pamuk gibi, ufalanan küçük bulutlar tüm sabah boyunca o gökyüzünde dolanıp durdular: 1 Mayıs bayraklarının üzerinde kar fırtınası.

Belleğimin bana niye oyun oynadığını, tuzaklar kurmakta neredeyse ustalaştığını, niçin iki tören kortejini karıştırmamı istediğini biliyorum. Ama ben de bir süredir belleğimin oyunlarına yakalanmamayı öğrendim. Onun tuzakları beyaz iplikle dikilmiş gibi, hemen göze çarpıyor.

Gerçekte, Nation Meydanı'yla ilgili iki farklı anı belleğimde üst üste geliyor. Bir yanda 1 Mayıs 1939'da, Gide'in *Paludes*'ünü bana asla okutmamış olan Armand J.'li anı var. Öte yanda altı yıl sonra, 1 Mayıs 1945'in anısı var.

1939'da henüz on altıma girmemişim, 1945'te henüz yirmi iki yaşında bile değilim. Ama Buchenwald'den dönüyorum. Aklımı karıştıran kar fırtınası, benim Buchenwald'den dönüşümden iki gün sonra 1 Mayıs yürüyüşünün üzerine gerçekten yağdı.

Ama bu kez belleğimin oyunlarına, o bildik hilelerine kanmayacağım. Çoğunlukla kanıveriyorum. Rastlantıların yeşermesine ya da şimşek gibi parlamasına göz yumuyorum. Kendime yapabileceğim, belleğimin bana yapabileceği sürprizleri merak ederek, kendi kendimi merak ederek yinelenen olayların üst üste gelmesine göz yumuyorum. İki farklı

anı taşıyı birbirine sürterek nasıl bir kıvılcım çıkacağını görmek istiyorum.

Bu kez anıları bir amaç için kullanmayacağım. Göz yummayacağım oyunlara.

Çünkü öncelikle bu iki anıyı ilk kez birleştirmiyorum, bir şey öğrenmek umuduyla onları yan yana ya da karşı karşıya getirebilirim. Ya da yalnızca bir anlatı etkisi uyandırmak için. Bir romanda, *L'évanouissement*'da böyle bir yakınlıktırmayı daha önce gerçekleştirdim; kısa olmasına karşın daha sonra yayımlanacak kitaplarımla yaklaşık bir taslağıydı bu yapıtı.

Otuz yıl önce, olaylardan uzaklaşmayı başararak kendimi üçüncü şahıs olarak göstererek *Kalabalığın arasında, sokaktaydı*, diye yazıyordum o romanda, *son bir kırmızı bayrak seli kar yağdığında ona doğru yaklaşmaktaydı. Hemen eriyebilecek olan pırıltılı kar taneleriyle elleri ve yüzleri, bayrakları ve ağaçları, kalabalığı, gökyüzünü, Paris'i, 1 Mayıs'ı saran bir fırtına. O kısacık son kar sanki kışın, savaşın, geçmişin sona erdiğini vurgulamak istercesine ansızın yağmıştı. Cephenin çevresinde, gürgenleri öylesine uzun süre kaplamış kar, kızıl bayrakları ürperten, yere indiren hafif bir fırtınayla sanki birden erimış, bayraklar matem kreponları yerine baharı müjdeleyen kreponlarla donanıvermişti... Ve beyaz kar tanelerine, güneşli gökyüzüne, bu kısacık ve gitmeye yazgılı kışa, şarkı söyleyen bir sel gibi, bir orman, bir sevinç, bir zafer şarkısı gibi ilerleyen o kızıl bayraklara başını kaldırarak gülmüştü... 1 Mayıs'ta, Nation Meydanı yakınlarında, döndüğü yıl.*

İşte öteki anı, 1 Mayıs 1939'un anısı bu anıyla karışıyor.

Henri IV Lisesi'nde lise birinci sınıf yatılı öğrenciydi. A.J. mezuniyete hazırlanıyordu, o da yatılıydı. A.J. ufak tefek, tom-bulca, üstü başı özensiz bir çocuktu, Hölderlin'i, Diotima'ya Mektuplar'ı ezbere biliyordu. Bir ay önce İspanya Savaşı sona ermişti: herkes bir başıboşluğa bırakmıştı kendini... Böylece A.J.'yle 1 Mayıs gösterilerini hayran hayran izlemişti. Bir ara tek tük sıralanmış izleyiciler arasından bir alkış yükseldi. İspan-

ya savaşı gönüllüleri geçit yapıyordu, üç renkli bir Cumhuriyet bayrağının ardına dizilmiş, acıklı bir karışıklık oluşturarak kızıl, altın sarısı ve mor renginin görkemıyla bu sıkıcı tabloya uymayan bir halleri vardı. O sırada A.J. parmağıyla André Marty'yi göstermişti ve ikisi bir infaz mangasında ya da katledilen bir yoldaşın karşısında, ölümün, unutuşun, umutsuzluğun karşısında yapılması gerektiği gibi yumruklarını havaya kaldırmışlardı. İşte o gece, o 1 Mayıs gecesi Armand Diotima'ya Mektuplar'ı ona vermişti...

1 Mayıs'a ilişkin o iki anı –daha doğrusu iki 1 Mayıs'a ilişkin anılar– aynı anlatı örgüsü içinde birbirine karışmıştı. Farklı farklı biçimlerde de olsa aynı etkiyi taklit etmek hoş olmazdı.

Ama kendimi bu anlatsal etkiden yoksun bırakmama yol açan en önemli neden tümüyle farklı. Estetik kaygılarla değil, aktörel kaygılarla bu kararı aldım. Uygun gelebilecek, hakkı çabuk ödenebilecek, çok kolay yararlanılabilecek bir yinelemeyle ilgili değil kararım. Daha derin daha özü ilgilendiren bir şeyle ilgili.

Aslında 1 Mayıs 1945'i tek söz etmeksizin, kısacık bile olsa az sözle geçiştirerek Buchenwald'i anmama olanak yok. O günkü koşullarda tarihsel gerçeklik içinde meydana gelen olaylar ne olursa olsun, o yılın 1 Mayıs'ının ancak benim Buchenwald deneyimimle bağlantılı olarak bir anlamı var. Aslında o gün, o önemli gün varlığını o deneyime bir sonuç getirmesine borçludur. Bir yandan o deneyime son veriyor, öte yandan da yaşamın kat kat belirsizliğine açılıyordu.

Buchenwald deneyimi, kimi zaman nefret uyandırıcı, kimi zaman pırlıtlı bir kesinliğin, ölümün deneyimiydi: duyulmamış bir paylaşımın deneyimi. 1 Mayıs 1945 yürüyüşünde esen o kar fırtınası eski zaman karlarının, ölüm duygusu karışmış karları anımsattığı ölçüde, belleğin isteği doğrultusunda ilginçliğe, ürpertici ya da rahatlatıcı bir güzelliğe sahiptir.

Sonuç olarak, başka şeyleri de anmaksızın, o 1 Mayıs'ı anımsamak olanaksız. Ama ben işte o öteki şeyleri anmak istemiyorum.

Hiç mi hiç önemsemiyorum o anıları.

Şu son zamanlarda, gizemli bir isteğin yönlendirmesiyle karşıma çıkan tüm olası anlatılar, bana roman yazdıracak tüm olanaklar arasından *Hoşça Kal Güzel Aydınlık*'ı seçmiş olmam Buchenwald deneyiminin öncesindeki bir yaşam dilimini anlatıyor olmasıdır *Hoşça Kal Güzel Aydınlık* başlığı hemen aklıma gelmedi, anlatının oluşumunun daha o ilk bulanık aşamasında hemen aklıma bir başlık gelmez).

Kırk yaşında, *Le Grand Voyage*'ı (Büyük Yolculuk) yazdığımdan beri, *nel mezzo del cammin della mia vita* (yaşam yürüyüşünün ortasında), anlatıda düş gücüm mıknaatısla çekiliyormuşçasına tümüyle krematoryumdan yükselen kırmızımsı aleve benzer o güneşe yönelmişti.

Bu yazğıdan kurtulmak için, ölüm bulaşmış o anıların anlatı kişilerimin belleğini doldurmasını önlemek için her şeyi denedim. Öncelikle o anıların yayılmasına karşı yazınsal önlemler aldım. Ama o bellek hep roman kişilerine tuzak kurmayı beceriyordu, bir kişiyi ya da bir başkasını hiç istemediği, ne yapacağını bilmediği, hatta hak etmediği bir yükün altında bırakmayı başarıyordu.

Huzura kavuşmak için, o anıların yazınsal çalışmamı daha az etkilemesi için değildi o geçmişi unutmaya çalışmam. Hiçbir zaman huzura kavuşmak için özel bir istek duymadım.

Daha çok özgürlüğe ilgi duydum.

Yaşama zorla tutunmuş bir insan rolüyle sınırlanmışlık düşüncesinden, inanılacak, saygı duyulacak ve anlayışlı bir tanıklık düşüncesinden hoşlanmıyordum. Saygı uyandıracak bir kazazedenin ölçülü, erdemli ve hüznle bu rolü oynamak zorunda kalmasının sıkıntısını duyuyordum.

O anıların içinde ve o anılarla sonsuza dek yaşamak zorunda kalmak istemiyordum: o anıların hazinelerinde ve hüznlerinde. O belleğin yazınsal düş gücümün önüne çıkardığı engellerden rahatsız oluyordum. Fazlasıyla serüvenci, fazlasıyla anlam yüklü bir yaşam bazen yaratıcılığımın yollarını tıkamış, başka bir yaşam yaratmak, başka bir varlığın uçsuz

bucaksız alanlarında neredeyse yolumu yitirmek isterken, beni kendi yaşamım üzerinde düşünmeye yöneltmiştir.

Bir açıdan da o kör edici deneyime karşı çıkmadıkça, yazar-romancı olamazdım ve roman sanatı yazın sanatının doğrudur. En azından o deneyime karşın, onun kıyılarında kalarak bunu başarabildim. Sınırlarının ötesinde keşfedilecek bir yerlerde durarak.

Bu kitap ergenliğin ve sürgünün keşfinin, Paris'in gizemlerinin, insanların, kadınlığın anlatısıdır. Özellikle de Fransız diline sahip oluşun anlatısıdır. Buchenwald deneyiminin burada pek bir önemi yok, hiçbir biçimde gölgelemez bu kitabı. Hiçbir ışık da getirmez. İşte bu nedenle, *Hoşça Kal Güzel Aydınlık* diye yazarken, yitirilmiş bir özgürlüğü yeniden buluyormuş gibi bir duyguya kapıldım, sanki sonunda yazgımı oluşturan rastlantılar ve seçimlerin tümünden kendimi koparıyormuşum gibi. Daha alçakgönüllü bir deyişle yaşamöyküsü oluşturan o rastlantı ve seçimlerden.

Joigny'de -tam olarak Epizy'de, rıhtım yolu üstünde Irène Chiot'nun evinde- Gestapo'nun tuzacağına düşmekten rastlantı ya da şans sayesinde kurtulmamış olsaydım, Buchenwald'de elli altıncı blokta hocam Maurice Halbachs kollarımda ölmemiş olsaydı, iki savaş arası ergenliğinde yaşamın göz kamaştırıcı şanssızlığını, duyulmamış güzelliklerini keşfeden o on beş yaşındaki çocuk olurdum. İşte yine ben.

Yine de *Paludes*'ü bana okutan Armand J. değildi, buna eminim.

Bana şu ya da bu kitabı önermiyor değildi, tam tersine. Okumamı istediği kitapları kendisi getiriyordu, hem öneriyor hem ödünç veriyordu. Cep harçlığımın yok denecek kadar az olduğunu, o kitapları kendi olanaklarımla alamayacağımı fark etmişti.

1939 öğretim yılının son üç ayında Armand J. ile sık sık görüştüm. Sonra yaz tatili araya girdi. Sonra da savaş. Okulların açıldığı dönemde bilmediğim bir nedenle Henri IV Li-

sesi kız okuluna dönuştü. O sıralar kız-erkek karışık bir okul düzeni gündemde olmadığından erkek öğrenciler komşu okullara gönderildi. Ben birinci sınıfı okumak üzere Saint-Louis Lisesi'ne düştüm.

Henri IV'ün müdürü, *edebiyat, felsefe* gibi derslerden aldığı sonuçları ve öğretmenlerin takdirlerini göz önüne alarak doğrudan birinci sınıfa geçmemi öğütlemek üzere yaz tatilinden önce beni çağırmişti. "Alt sınıfta zaman yitireceksiniz," demişti. "Yaz boyunca biraz çalışmanız yeterli olacaktır," diye eklemişti. Ancak çalışma konusunda gözlerimde bir isyan ya da şaşkınlık görmüş olacak ki, sözlerini şöyle toparlamıştı: "Okuyun, okumayı sürdürün, dersle ilgili ya da değil. Her zaman yaptığınız gibi! Demek istediğim bu."

Rahatladım, çalışmaktan ne kastettiğini anlamıştım.

Saint-Louis'de geçirdiğim yıla ilişkin güzel bir anım yok; teneffüse çıkışların ve sınıfa girişlerin davul sesini anımsatan bir ritme göre düzenlendiği bir liseydi burası. Üstüne üstlük, dersler Mayıs 1940'ta Fransa'nın çöküşüyle bölündü. Belleğimde hoş bir çizgi kalması için güzel bir yol değildi bu.

1940 Eylülü'nde felsefe derslerine girmek üzere geldiğim Henri IV'te Armand J.'yi göremedim. Okulu bırakmıştı. Ama bana ödünç verdiği kitapları çok iyi anımsıyorum. En azından aralarından bazılarını.

Armand'ın bana *Paludes*'ü ödünç vermediğini anımsıyorum. Buna karşılık Louis Guilloux'nun *Le sang noir*'ını, Paul Nizan'ın *La Conspiration*'unu, Jean-Paul Sartre'in *Duvar* ve *Bulandı*'sını, André Malraux'nun *İnsanlık Durumu* ve *Umut*'unu bana okutmuştu. Ergenlik dönemimin *Bildungsroman* örnekleri yalnızca bunlar değil kuşkusuz, ama onlar olmasaydı bugünkü yerime gelemedim. O zamandan bu yana düzenli olarak yeniden okuduğum ve her seferinde yeni bakış açıları ve heyecanlar bulduğum o kitaplar.

Bu listeye Edouard-Auguste'ün Blaise-Desgoffe Sokağı'ndaki kütüphanesinde kendi kendime bulduğum ve bir yaz gecesi hummalı bir biçimde okuyup bitirecek kadar beni büyüleyen Michel Leiris'in *İnsan Çağı*'nı da eklersek yaşam

yolculuğuna çıkarken yanımdaki yazınsal bagajın ne olduğu konusunda bir fikir edinilebilir.

Bu kitapların biçimsel farklılıklarına karşın, Armand J.'nin seçimindeki derin tutarlılık anlamlı bir ayrıntıyla pekişiyordu. Hepsinde Gallimard Yayınları'nın ince siyah çizgi ve daha belirgin iki kırmızı çizgiyle çerçevelenmiş beyaz kapağı vardı. Bu kar gibi, krem rengi kapağın ortasında NRF'nin¹ işareti bir siyah kuğu gibi duruyordu.

Bu öyle bir şeydi ki, on beş yaşımın saflığıyla bir süre bu üç harfin marka olduğuna inanmıştım: onlarsız gerçek edebiyat olamazdı! Jean Giraudoux'nun romanlarının bu ayırt edici işareti taşımadığını, Fransız edebiyatının Gallimard'ın yayın kataloğundan çok daha geniş bir alanı kapladığını sonradan öğrenecektim.

Acaba bana *Paludes*'ü okutan Edouard-Auguste müydü?

Kitabımda bu kişiden az önce söz ettim, Michel Leiris'in *İnsan Çağı*'ni onun kütüphanesinde bulmuştum. Ama o benim yaşamımda ne zaman ortaya çıktı? Anımsamıyorum ama, hesaplayabilirim. Bir dizi çıkarsama ve akıl yürütme işlemi sonucunda Edouard-Auguste F.'yi, daha doğrusu onun yaşamımda ortaya çıktığı tarihi hesaplayabilirim, merak etmeyin sizi o işlemlerin parlak karmaşasından uzak tutacağım.

Jouy-en-Josas'ta kişilik hakları eyleminin bir kongresi nedeniyle beni tanımış olmalı. Aynı nedenle babamı da: *Esprit* grubunun koruyucu kanatları altına aldığı şu İspanyol aile. E.A.F. *Esprit* dostlarındandı, Henri IV'te yatılıyken mektup arkadaşım olan Pierre-Aimé Touchard'ı tanıyordu: kuşkusuz bize o yoldan ulaştı.

Lausannelı, Cenevre'nin soylu ailesi Cramerler'den bir hanımla evli olan Edouard-Auguste, eli açık ve kültürlü bir işadamıydı. Yaşamı serüven açısından da zengindi: çok genç yaşında iç savaştan sonra, insani yardım örgütleri adına Sov-

¹NRF: Nouvelle Revue Française. (Çev.)

vetler Birliği'ni baştan başa gezmifiti. Yolculuk meraklısı ve birçok dili çok iyi konuşan Edouard-Auguste onu tanıdığım sıralarda dürüst insan rolünü çoktan benimsemişti; her zaman liberaldi; yeri gelince sanat hamiliği yapıyordu; kaldı ki sanatsal zevklerinin gözü pek güvencesi sayesinde hiçbir risk almıyordu.

Ne olursa olsun, ğretim yılı sonundan başlayarak tarihsel felaketler, sefaletle başa baş giden bir sürgün sonucu iflas etmiş bir ailenin görevini üstlenen Edouard-Auguste F., okul masraflarımı hiç çekinmeden üstlendi. Hatta eğitimimi de. Onuncu sınıfın sonuna kadar -Saint-Louis'de oldukça hüzünlü geçen onuncu sınıfın- ağırladı beni evinde, Blaise-Desgoffe Sokağı'ndaki şık dairesinde.

Orası bir bakıma yazgısı önceden çizilmiş bir yerdi: Vaugirard Sokağı'nı Rennes Sokağı'na bağlayan o kısa sokakta, 1937 Ocak ayında Semprn kardeşlerin geleceği Victoria Palace Oteli bulunuyordu; o sıralar başlarında Paulding'in kayınvalidesiyle, Cenevre ve Ferney-Voltaire'den babamızı bulmak üzere beş erkek kardeş oraya gelmiştik, babam La Haye'deki İspanya Cumhuriyeti temsilciliğindeki görevine henüz atanmıştı.

Paris'e ilişkin edindiğim ilk görüntüler adı geçen otelle ilgilidir, yaşamak üzere geldiğim (Yaşamak mı? Daha çok oturmak değil mi? O bile değil: geçici bir süre için oradaydım, ama ne için geçici? ocukluğun gerçek yaşantısıyla gelecek arasında bir yerlerde geçici bir süre için, fark etmez) 1939 yılının hemen başında bir yillığına yaşamaya geldiğim bu sokaktan başlayan gezilerle ilgilidir.

Sonra, yeniden Henri IV'te felsefe dersleri sırasında F., beni Blomet Sokağı'nda tanıdık bir ailenin yanına pansiyoner olarak yerleştirdi. Protestan ve okumuş bu insanların hepsi tıptan ilahiyata kadar çeşitli dallarda niversite diploması sahibiydiler; aralarından yalnızca küçük oğulları Marc mükemmel bir haylazdı, benimle hemen hemen aynı yaştaydı ve o sıralar benim en iyi ortağım olmuştu.

Antik Yunan'ın *paideia*'sına meraklı olan F., hem beden, hem de beyin eğitimine çok önem veriyordu. Bana da o muhteşem kitaplığını öyle açmıştı. Ve orada ben ağgözlülükle, NRF'nin alanını aşan Fransız edebiyatını keşfetmeyi sürdürdüm. Ama ona koşu zevkini keşfetmeyi de borçluyum; yazın Fransız atletlerinin antrenman yaptığı Saint-Cloud'da Faisanderie sahasında koşu yaptım —orta mesafe bana en uygun gelen çalışmaydı—, kışın da aynı takımın gençleriyle basket maçlarının sert ve canlılık veren keyfini keşfettim.

Felsefe derslerinden sonra, olgunluk sınavını başarıyla vererek, Edouard-Auguste F.'nin yanında çeşitli bilgilerle de donanmış olarak on sekizinci yaş günümü bile kutlamadan yaşama atıldım. E.A.F. *paideia*'ya meraklı olduğu kadar korumacılık adına da olsa her türlü eğitici baskıya karşıydı. Böylece oldukça güç koşullarda, her türden ufak işlerle ve özel derslerle yaşamımı kazanmak zorunda kaldım. O sıralar Henri IV'te başlayan yüksek öğretmen okulu hazırlık sınıfı öğrenciliğini bırakmak zorunda kaldım, tuhaf bir biçimde bununla ilgili hiçbir şey anımsamıyorum.

Arkadaşım Claude Ducreux'yle karşılaşmam gerekiyor o sıralar. Felsefe II'de benimle aynı sınıftaydı ve 11 Kasım 1940'ta, Etoile Meydanı'nda Nazi karşıtı bir yürüyüşe onunla katılmıştık, Henri IV'ün öğrencilerinin düzenlediği gösteri yürüyüşü; evet Claude'la karşılaşmam gerekiyor ve hazırlık sınıfında birkaç ay birlikte geçirmiş olmanın gerçekliğini insanın kendi belleğinde bulabilmesi çok ender olabilen bir şey.

Geçim sıkıntısıyla bulunan ufak tefek işlerin yüksek öğretmen okulu giriş sınavına hazırlanmak gibi büyük tasarılarla pek uyuşmadığı açıklık kazandı.

Her şeyi yeniden düşünüp, ölçüp biçip tartınca, Edouard-Auguste F.'nin ailemle ve benimle ilişkiye geçmesini sağlayan nedenin *Esprit* kongresi olduğunu açıkça belirtebilirim.

Aslında özellikle benimle.

Toplantı Jouy-en-Josas'ın ağacı ve yeşili bol bir bölgesinde düzenlenmişti. Beni oraya Jean-Marie Soutou götürdü. Görüşmeler iki gün sürecekti ve kongreye katılanlar –en azından, aralarından evleri kuşkusuz çok uzakta olan bazıları– dörtlü beşli gruplar halinde koğuşlara yerleştirilmişti.

Bu toplantıya katılan babamın rahatsızlıktan doğan şaşkınlığını anımsıyorum. Gecenin bir vakti, hakarete uğramış endişeli bakışlarla gelip beni bulmuştu: "Üç kişiyle aynı odada uyuyabileceğimi sanıyorlar!" diye bağıyordu. Ne olmuş? Bu durumun ona göre hoş görülür bir yanı yoktu. Bu yakın temasın uygunsuzluğu, böyle koşullarda uyumanın olanaksızlığı üzerine bir şeyler geveledi. Hayatında böyle bir duruma asla tanık olmamıştı! Böylesine rahatsız ve neredeyse aşağılayıcı bir durumdu bu.

Kışlarda koğuş nedir bilmezdi, askere gitmemişti. Burjuva ailelerinin çoğu delikanlıları gibi –en azından askerlik kariyerine yönelmeyenler gibi– kendi yerine parayla bir başkasını tutmuştu. Böylece yeni askere alınanların kurasına katılmayan ve yoksul ailelerin çocuklarından bir köylü genç bu tüstlenme işleminin bedeli olan üç-beş kuruş parayı cebine indirmiş ve babamın yerine askerlik yapmıştı.

Ben o gün Jouy-en-Josas'ta onun yaşadığı sıkıntıya ilgisiz kaldım.

Başka zamanlarda, érgenlik dönemimde, pratik yetenekten yoksun olmasından, beyefendilere özgü gerçekliği kavrayamamasından, yaşama uyum sağlayamamasından kaynaklanan sıkıntıları karşısında duyarlı davranmıştım: toplumun seçkin sınıflarına ait olunmadığı sürece gündelik yaşamın insanın karşısına çıkardığı acımasızlığına, kabalığına, katılığına karşı duyarlıydım.

Kendi yerine hizmetlilerin yaptığı pratik işlerden hiçbirine yatkın olmayan babam için yalnızca bir konu istisnaydı: kendi arabalarını kendisi kullanırdı. Genellikle güçlü Amerikan arabaları kullanırdı. Yalnızca 1931 yılında, Cumhuriyet'in ilan edildiği sırada, Toledo ve Santander'de yönetici

olduğu sıralarda resmi araba olan Hispano-Suizalar'dan kullanmıştı.

Eğer spor meraklısı olsaydı, belki golf oynardı, ama sporla hiç ilgilenmezdi. Avcı olsaydı, belki güvercin avlama yarışlarına ya da birtakım sürek avlarına katılabilirdi, ama avcı değildi. Sosyal adaletle ilgili kendi liberal düşüncelerini savunmak için her şeyi riske sokmuş ve yitirmiş bir burjuva aydınıydı, ama bir mektubun pulunu yapıştırıp kendi başına postaya vermekten ya da bir devlet dairesinde kendi başının çaresine bakmaktan acizdi.

Sürgün ve bozgun onu bir proletere dönüştürmüştü, entelijensiyanın dışında kalmış, neredeyse mutlak bir yalnızlığa itilmişti. Bazen babamın gündelik yaşamın koşullarına karşı bu Oblomov'cu çaresizliği bana dokunmuştu. Çünkü bu uyumsuzluğu içinde bazen sinir bozucu olsa da, yüceldiği anlar da vardı babamın.

Örneğin, Paris Emniyet Müdürlüğü yabancılar dairesine başvurduğu gün babamı deli sananların yüzlerindeki donmuş ifadeyi, şaşkın bakışları görmek gerekir. 1940 Haziranı'nın başıydı. Fransa 'tuhaf bozgun'un trajikomik felaketleriyle sallanıyordu. Devlet daireleri hemen hemen boşalıyordu. Babam Üçüncü Cumhuriyet'in son günlerinden birinde emniyete gitti. İlk büroda onu dinlediler ve hiçbir şey anlayamamanın etkisiyle gözleri yuvalarından fırlayacakmış gibi duran memur durum düzelince gelmesini söyledi. Ama hayır, babam hemen o anda, orada dinlenmeli ve isteği kayda geçirilmeliydi. İspanya Cumhuriyeti'nin eski bir diplomatı olduğunu ileri sürmüştü, ama doğruyu söylemek gerekirse pek etkileyici bir şey değildi bu. Madrid Üniversitesi'nde hukuk felsefesi hocası olduğunu belirtmişti, bununla da açıkçası alay etmişlerdi. Légion d'honneur ve Orange-Nassau nişanlarını göstermişti. Sonunda bir üst düzeydeki yan büroya geçmesine izin verilmişti. Orada isteğini yinelemişti: yalnızca Fransız yurttaşlığı istiyordu. "Ülkenizin tehlikede olduğu, insan haklarının yurdu Fransa'nın kötü güçlerle kuşatıldığı bir sı-

rada, bana sunduğu sığınma olanağına bir teşekkürün ifadesi olarak yurttaşlığa geçme talebimin kabulünü rica ediyorum. Bir Fransız olarak acılar içinde kıvranan Fransa'nın yazgısını paylaşmak istiyorum!"

Oradaki memurun bakışlarında heyecanlı ve kuşkusuz saygıyla karışık bir şaşkınlık, böyle bir talebin çılgınlığı karşısında ne yapacağını bilememenin karmaşası belirmişti.

Büyük olasılıkla kısa kesmek ve babamın gönlünü almak için büro şefi yurttaşlık başvurusunu gündeme alacaklarını ve uygun bir gelecekte işleme koyacaklarını belirtmiş ve babamı evine yollamıştı.

Ama bir yıl sonra gerçekleştirilecek olan şu *Esprit* kongresine döneyim.

O kez babamın sıkıntısına kayıtsız kaldım. Birkaç başka katılımcıyla odasını paylaşması gerekiyordu. Ne iyi iş! Ne onun için kaygılanacak, ne de herhangi bir biçimde yardım edecek durumum yoktu.

Gerçekten de Henri IV'te yatılıların yatakhanelerinde haftalarca geçirmişken böyle küçücük bir olay için üzülecek değildim.

Yabancı olduğumuzdan, yatılılar grubuna katılma sınavlarına ses çıkarmamak zorunda kalan kurbanlarla cellatlar arasındaki dilsel suç ortaklığına ister istemez katılmamız ya da büyük olasılıkla yalnızca yabancı olduğumuzdan değil, üstüne üstlük kızıl İspanyol olduğumuzdan pek sevimli karşılanmadığımız için, okullarda acemi çaylaklara uygulanan o kaba ritüellerden göreceli olarak muaf tutulsak da, Gonzalo'yla ikimiz yine de delikanlı ve saplantılı düşleri olan genç erkekler arasındaki yakınlığın getirdiği kaçınılmaz kabalıklarla, bedensel karşılaştırmalarla, yatılıların en büyüklerinin tatil sırasında ya da gece kaçamaklarında yaşadıkları gerçek ya da uydurulmuş cinsel zafer anlatılarıyla karşı karşıya kalıyorduk.

Işıklar söndürüldükten sonra Thouin Sokağı'nın kutsal lambasının yardımıyla, karşı cinsten birisiyle buluşmak üzere duvardan kaçmaya karar verenler yazılı olmayan bir kural

gereği, ağız sulandırarak bir şekilde olayı ayrıntılarıyla anlatmaya girişmeden önce, arkadaşlarına kazandığı zafere ilişkin elle tutulur bir kanıt getirmek zorundaydı.

Böylece ertesi sabah sade ve buz gibi banyoda kaçaklar av ganimetlerini birbirlerine gösterirlerdi: ipekli ya da pamuklu külotlar, sutyenler, mendile ya da beyaz kâğıda bastırılmış ruj izleri.

Ama yeni oluşu ve utanmasız şiddetiyle en akıl almaz olan tören herkesin içinde mastürbasyon yapmaktı; yine de çok az olurdu bu, herhangi bir nöbetçi öğretmenin baskınına karşı özel güvenlik koşullarıyla sessizlik gerektirirdi, aksi halde ağır bir disiplin cezası gelebilirdi.

Yatılıların sıradışı gece yaşamlarının tartışılmaz başkanı, son sınıf öğrencilerinden birisinin (cömertçe sergilediği organının ölçüsüyle karşıtlık kuran 'Küçük s...k' takma adıyla anılırdı) yönettiği bu tören gece yarısı tuvalette yapılırdı; seçilen öğrenci başkanın önerdiği ritimle eylemini gerçekleştirirken yardımcılarından biri de yüksek sesle akıl almaz ayrıntılarla dolu elden ele gezen pornografik dergilerden bazı bölümler okurdu.

Yaşamımın ilk döneminde cinselliğin gizemli ve sefil her türlü yönünü birkaç haftada öğrenmiştim.

O zamana kadar geleneksel, Katolik ve burjuva eğitiminin inceltilmiş seçkin saflığına terk edilmişim. Üstelik dokuz yaşımdan sonra da tümüyle babaerkil bir eğitim.

Mesafeli bir babaya sorulacak ne çok soru, ne çok endişe. Şöyle de denilebilir: yaşları gereği, birbirinden farklı düzeylerde duygusal ve zihinsel gereksinimleri kızılı erkekli yedi kişilik bir toplulukla karşı karşıya kalmış, yalnızlık ve gerçekliğe uyum sağlayamamanın sıkıntısıyla eli kolu bağlanmış bu adam uygun mesafeyi ayarlayamayacaktı, oysa o mesafe yakınlık ve otoritenin ustaca ve şefkatli bir karışımı olmalıydı.

Annemin ölümünden üç yıl sonra İsviçreli karısından (elinin altındaki tek kadın, üstelik pratik ve ev işlerinden anlayan, evi çekip çevirebilen bir kadın) boyun eğdiğinde, ergenliğin felaketleri ve –o tatlı– korkusunun başlamasıyla bu dışarıdan gelen kadından nasıl yardım ve öğüt istemişti?

Annemin varlığı o zor dönemi geçirmemi kolaylaştırabilirdi miydi?

Yanıtsız kalacak bir soru, orası kesin. Ama ben olumlu bir yanıt vermekten yanayım. Olumlu bir yanıtın en azından akla gelebilir bir şey olduğunu düşünmekten yanayım. Aslında, yedi yaşındayken, bir gün annem kendi giysi dolabının kokusunu içime çekerken beni yakaladı. Kapı açıldığında ipekli çamaşırlarına yüzümü gömmüştüm. Utançtan kıpkırmızı, kollarım iki yanda doğruldum hemen. Suçluluğun dehşetiyle donakalmıştım. Ama annemin gözlerinde kızgınlıktan çok, şaşkınlık vardı, Belki de endişe. Bana kızmadı, orada ne yaptığımı sormadı, çocuklara yasak olan bir yerde bulunmamdan dolayı azarlamadı. Beni yanına çekti, saçlarımı karıştırdı, tatlı bir sesle bambaşka bir şeyden söz etti.

Benim yatışmamı bekledi ve oyun oynar gibi, o akşam kentte davetli oldukları yemeğe giderken gıyeci giysiyi birlikte seçmemizi önerdi. Hatta Saturnina (sadık oda hizmetçisi, *ama de llaves*, 'anahtarların efendisi', yani ailenin kâhyası, babamın İsviçreli'yi annemin yerine işlerin başına getirmesini asla affetmedi ve İsviçreli tarafından işine son verildi) annemin gece kıyafeti olarak sıkı ve abiye bir giysi giyebilmesini sağlayan siyah dantelli korseyi bağlarken bile yanında kalmama izin verdi.

Oğlunun iğrençliklere merak sardığını açıkça görmüş olduğunu sanmıyorum kesinlikle. Belirsiz imgeler, daha önce görülmemiş bir sertlikle, ergenlik öncesi olduğu için tümüyle zihinsel, metafizik karmaşayla düşlerimi, daha doğrusu uykusuz anlarımı kuşatıyordu. Annem kadınlık denilen o yabancı kıtayı ufukta gördüğüm o sıralarda beni sarsan ateşi, sorgulamaları, arayışı, karmaşayı hissetmiş olmalıydı – görü-

nüşe karşın, o sarsıntılar gerçekten de yakamı bıraktı mı acaba?

Bir başka kez, gece geç saatte annemle babamın o uzun gece toplantılarından döndüğünü haber veren asansörün sesini bekliyordum. Annem Gonzalo ve Alvaro'yla yattığım odanın kapı aralığından beni çıkarmıştı. Yine hiç kızmadan, yanlış davranışımдан çok, uykusuz kaldığım için sağlığımla ilgili kaygısını belirten bir serzenişte bulunmuş, beni yatağıma kadar götürmüş ve onun parfümlü, saten gibi kucağına, gece güzelliğine bir an için başımı yum mama izin vermişti.

Yine de yaşamla ilgili doğrudan cinsel deneyimim, on iki yaşındayken erkek kardeşlerimle Retiro Parkı'nda, kenar mahalleli çocuklarla bazen kavgalı dövüşlü karşılaşmalarımızla başlamıştır.

Bazen böyle karşılaşmalar olurdu. Vallecaslı çocuklar, bazen az kişiyle, bazen kalabalık, az çok saldırgan çeteler halinde oyun oynadığımız parkın yürüyüşe ayrılmış yollarında ya da boş sahalalarında karşımıza çıkardı.

Bazen, futbol maçı biz Salamancalı burjuva çocuklarının lehindeyse, oyunun olaysız bitmesi için, belli belirsiz tehdit saçan sokak çocuklarını da takıma katardık. En azından futbol dışı pek olay çıkmazdı.

Küçük proleter çocukları –ilk kez ayak sürdükleri– bizim deriden topumuza öyle bir ustalık ve beceriyle vururlardı ki, görmeye değerdi. Futbol sayesinde anlık olarak yaratılmış bir sahada en azından sınıf çatışmaları silinirdi.

Yine de bazen, üç kardeş yalnız olduğumuzda Retiro Parkı'nda günlük gezintimiz sırasında onlarla karşılaşmamız daha az oyunsu olabilirdi. Bununla birlikte, kapışmadan önce bir sükûnet ânı olurdu.

Ceplerimizde çakıl taşları ve kurumuş çamur parçaları, kuru bir daldan bozma bir copla silahlanmış şekilde diyalektik bir karşılaşmaya girişirdik. İki taraf için de karşı tarafı yaralayacak, kendi tarafımızı da eğlendirecek en ağır küfürleri bulmak önemliydi.

Bu savaş sırasında daha özenli bir eğitimin sunduğu söz dağarcığının sivriliği ve belirginliği bize avantaj sağlardı. Ama bu avantajı karşı taraf, çoğu işsiz proleter çocukları yaratıcı şiddet ve şaşkırtıcı kabalıkla kullandıkları bir dille bizi alt ederlerdi: gizli bir hayranlıkla ağzı açık kalırdık. Tüm bu sözleri nereden buluyorlardı?

Bu destansı karşılaşmada Vallecashlı çocuklar sık sık cinselliğin yasak alanına girerlerdi. "Seninki daha büyümemiş bile, zengin tokmağı!" diye bağırdı onlardan biri bize. "Sana benimkini göstereyim," diye eklerdi bir diğeri, "sertleşince kız kardeşininkine sokarsın! Değişiklik olur."

Böyle durumlarda –bu dilsel abartılardan başka örnek vermeye gerek yok tabii ki, bu tür kadar yinelemeli ve tekdüze hiçbir şey yoktur– şaşkınlıktan küçük dilimizi yutmuş gibi olurduk. Bununla birlikte bu sözlerin bize öğrettiği fizyolojik yeniliklere de dikkat kesilirdik.

En azından bana bir şeyler öğretirdi. Üçümüz bu konuda konuşmuşuzdur ama ne sonuca vardığımızı hiç anımsamıyorum. Yeni bir bilgiyi paylaştık mı, onu da bilmiyorum. Kişisel deneyimim, benim payıma yaratıcılığa ilişkin cahillik ve suçluluk düştüğüydü.

Genç proleterlerin ağzında açan o anlaşılmaz küfür ve kaba sözlerden benim düş gücüme en çarpıcı gelen, bana en duyulmadık, en bilinmedik ufuklar açan, sık yinelenen 'koy-mak', 'sokmak', 'çıkarmak' eylemleri ve birleşme edimini en kabaca anlatan endüstri mekaniği terimleriydi.

Edimin neyle yapıldığını anlayabiliyordum ama kadın bedeninde hangi bölgenin birleşmeye uygun olduğunu kestiremiyordum. Kadın neresinden açılırdı? Vallecashlı çocukların ağzından öğrendiğim yeni sözcükler arasında sık sık yinelenen *abrise de piernas* yani 'bacaklarını açmak' geçiyordu. Ama niye açmak, diye düşünüyordum şaşkın ve başı dönmüş bir şekilde, kadınların bacaklarının arasında bir şey yoktu ki?

Klasik resim sanatında çıplaklardan alelacele edindiğim imgeyle Valéry'nin *bir an iki gömlek arasında çıplak bir göğüs*

dizeleriyle oluşturduğum kadın duygusu kendi üzerine kapalı, kaygan, bir bakıma içine girilmeyen bir varlığı yansıtıyordu.

Prado'da haftalık ziyaretler sırasında babam kadınların çıplaklığını görmemizi engelleyen bir yol çiziyordu. Önünde durabileceğimiz tek kadın resmi —o da istersek— Meryem Ana'ydı. Murillo'nun resminden bu yüzden nefret ettim. Bir pazar sabahı Rubens'in bulunduğu galeriye koşup bakmak için yolumu şaşırılmış gibi yaptım. Ve yalnızca düş kırıklığı duydum: bu etli butlu biçimler tenin gizemini aydınlatmaya hiç yardımcı olmadı. Her şey bir yana, en irkiltici belirsizlik içinde kalmak uğruna da olsa ideal görüntü olarak müzenin bir başka salonunda bulunan Cranach'ın Havva'sının ışılda-yan çıplaklığını seçtim.

Daha sonra, çok daha sonra Rubensler'le aynı şeyi duyumsadım. Öte yandan daha alaycı, yine de nesnel olarak bir endişe uyandırıcı biçimde, Botero'nun toparlak, etli butlu, cinselliksiz, gözle görünür bir yarıktan yoksun tombul şişman kadınlarını, *beyaz ve saf* ama kapalı kadınlarını izlerken de böyle bir duyguya kapıldım.

Oturduğumuz mahalleye en yakın aşağı mahalle olan Vallecasi çocukların bazen iyice kabalaşan o ağız dalaşları benim gözümü açtı, bilginin yolunu bana gösterdi.

Her şeyi daha da sivirtme ve bu eğitimi daha da dayanılmaz kılmak için çete şeflerinin dilsel çulğunlıkla dinsel temaları cinselliğe bulduğu da sıkça olurdu. Onlardan biri bir kez, Retiro'nun kuytu bir köşesinde, bir gece önce Meryem Ana'nın odasına gelerek kendisiyle ustaca seviştiğini söylemişti.

Bu kadarı da fazlaydı: kutsallığa dil uzatan o çocuğun üstüne çullanmıştık hepimiz.

Jouy-en-Josas'ta ne olursa olsun babamın sıkıntısına kayıtsız kaldım. Yine de ona yatılı okul deneyimlerini anlatacak değildim. Şak diye düşer bayılırdı herhalde. Belki de Val-

ladolid Cizvitleri'nin yanında geçirdiği günlerin anısını canlandırır. Hiçbir zaman bilemeyeceğim: cinsellik bizim asla birlikte ele aldığımız bir konu olmadı.

O gece, akşam yemeğinden sonra *Esprit* kongresine katılanların hepsi değilse de büyük bölümü ana binanın girişinde büyük bir salonda toplandık. Camlı kapılar açılmış, içeri dolan rüzgâr perdeleri şişiriyordu. Özel konuşmalar oldu, sonra bazı gruplardan şarkılar yükseldi, çok geçmeden salon koro halinde şarkılara katıldı.

Kuşkusuz o gece, 1939 yılında, ergenliğimin iki savaş arası döneminde ilk kez olarak insanların koro halinde şarkı söylemenin uyandırdığı fiziksel, neredeyse elle tutulur mutluluğun nasıl bir şey olduğunu gözlemleyebildim – o zamandan bu yana birçok kez böyle koşullarda bulundum.

Çünkü orada bir yürek vardı, şarkı yürekten geliyordu.

Böyle bir mutluluğu asla böylesine içten paylaşmamış olduğumu itiraf ediyorum. Çünkü ben iyi şarkı söyleyemem, üstelik söylenenlere bakılırsa yanlış sesler çıkarır, rahatsızlık veririm. Koroyu bozarım. Şarkı söylenen durumlarda ağzımı açmamayı yeğlerim. Ortak öfke ve ortak coşku-larda bile koroya katılmaktan hep kaçındım, oysa kalabalığın içinde yanlış seslerin kusuruna bakılmaz.

O gece, Jouy-en-Josas'ta koronun sesi ve coşkusu zayıflamaya yüz tutunca birisi benden topluluğa Lorca şiirleri okumamı istedi. Bu öneri karşısında donakaldım ama topluluk gürültüyle bu isteğe katıldı. Kendimi göstermekten ne denli nefret ettiğimi bilen Jean-Marie Soutou beni korumaya çalıştı. Ama bir işe yaramadı; Lorca'dan şiirler dinlemek istiyorlardı, hoşlarına gidecek şey buydu.

Lorca şiirlerini dinlediler.

On beş yaşında sevdiğim, hâlâ da sevmeyi sürdürdüğüm şiirleri, *Amerika'da Bir Şair*'in sert, baş döndürücü, gizemli, zengin şiirlerini okumadım. Onlara uymazdı bunlar. Tipik, yerel, folklorik, Çingene bir şeyler gerekiyordu onlara. *Romancero* dizeleri kısaca.

O şiirleri dinlediler.

Ama o *Esprit* kongresinin en azından kendi açımdan en önemli olayı Édouard-Auguste F.'nin son anda tepeden inen bir iyiliksever gibi ortaya çıkması değildi. İçimi heyecan ve merakla dolduran yeni bir sözcüğün yaşamıma katılmasıydı: *tarihsellik*.

Tartışma seanslarından birinde, ilk kez kimin ağzından çıktı acaba? Tam olarak bir şey söyleyemem. Belki Henri Marrou-Davenson'dan. Belki Jean Luccioni'den. Belki de Jean-Marie Soutou'dan. En az anımsadığım konuşmalar onlarınki, beni havalara uçurmuş olan *tarihsellik* sözcüğünü ilk olarak onlardan biri söylemiş olmalı.

Oysa bu ayrıntı ikincil nitelikli bir ayrıntı. Oysa gerçek öncülük, sözcüğün babalık hakkı kuşkusuz Paul-Louis Landsberg'e ait. *Esprit* grubunun düşüncelerine ve söz dağarcığına bu sözü o katmıştır.

1937 Kasım'ında Halk Cephesi ve İspanya Savaşı deneyiminden yola çıkarak 'kişisel angajman üzerine düşünceler'ini bir dergide yayımladı; bu yazıdaki savları toplumsal bir yazıya angaje olan kişinin tarihselliğinin analizine dayanıyordu.

Yine bu yazıda Landsberg bana göre hâlâ geçerliliğini koruyan bir düşünceyi de dile getirir. Dönemin yapısı ya da koşullarının ötesinde sürekli bir değere sahiptir bu düşünce. Aslında ona göre, 'tam olarak tanımlanmamış bir dava için belli bir karar olmaksızın tarihsel bir etkinlik, angajman diye bir şeyden pek söz edilemez, çünkü soyut ideolojiler ve ilkeler arasından değil, geçmiş ve bugünden yola çıkarak geleceğe ilişkin olasılıklar alanına bizi götüren gerçek güçler ve hareketler arasından bir seçim yapmak durumundayız'.

Tam olarak tanımlanmamış bir davaya karar vermek: kişisel angajmanda açık görüşlülüğü korumanın bir yolu bu bence, Landsberg'in de dediği gibi kişisel angajmanda 'sonu trajiğe varacak bir risk ve özveri vardır'.

Yine de birkaç haftada, sürgün ve yerinden yurdundan koparılmama karşın göz kamaştırıcı iki keşifte bulunabilmiştim.

Henri IV'te cimnastik salonunun bitişindeki avluda Armand J., Gide'in SSCB'den Dönüş'üne karşı çok sert bir eleştiriyi fırsat bilerek bana Hegel'in diyalektiğinin ana ilkelere öğretmişti. Sonra Paul-Louis Landsberg tarihin karışık, zor, öngörülmez, inanılmaz dünyasının kapılarını aralıyordu.

O ilkbaharda, tarihin bizi şımartmadığını söylemek gerek.

Madrid mart sonunda düşmüştü ve bu bozgun İspanyol Cumhuriyetçi birliklerinin kanlı ve sonsuza dek sürecektir bölünmesine yol açmıştı. Bu feci olaydan on beş gün sonra Münih'in teslim olmasının ardından Çekoslovakya devletinden geriye kalanları da yıkarak Hitler Prag'a girmişti. Milena Jesenská kendi kentinin, Kafka'nın kentinin sokaklarında Wehrmacht motorlu birliklerinin geçit yaptığını görünce öfkeden ağlamıştı. O sırada Moskova'da, SSCB Komünist Partisi'nin on üçüncü kongresinin açılışında Kremlin kürsüsünden Stalin, stratejik ve diplomatik bir harekete hazırlandığını duyurmuştu. Ostpolitik'in Alman uzmanları şu saf sözlere takılmış: "Bir dahaki savaşta kimse için kendimizi ateşe atmayız." SSCB'yle bir uzlaşmaya girişmenin zamanının geldiği sonucuna varmışlardı. Öte yandan, hiçbir tavizi kalmayan ve Hitler'le karşılaşmaktan çekinen İngiliz ve Fransız yöneticiler liberal ve demokratik toplumların baş düşmanı SSCB'yle bir ittifaka gitmenin uygun olup olmayacağını hâlâ düşünüyorlardı.

Esprit kongresine katılanlar işte bu tarihsel belirsizlik ortamında tartışıyorlardı.

1914-18'deki saçma katliamların anısıyla desteklenen saf bir barışseverlik ya da pratik akla uygun bir antifaşizm. Liberal Alman kültürünü hayranlık duyarak öğrenmek ya da aynı Almanya'nın totaliter modernliğinin ürkütücü, dehşet verici büyüü. Geçen on yıllarda başarısızlıkları ve teklediği yönlerini saya saya bitiremedikleri burjuva demokrasisini hor görmek ya da tüm eksikliklerine karşın yalnızca liberal demokrasinin güvence altına alacağı insan haklarının ödün-

süz bir biçimde korunması. İşte tartışmalar bunlar arasında sürüyordu.

Tarihsellik: *Esprit* kongresinde ilk kullanan kim olursa olsun –düşünüyorum da Luccioni de olabilir; o sıralar Platon’la ilgili araştırmasını yayımlamamıştı, savaştan sonra, kendimi çok farklı koşullarda bulduğumda okuyacaktım o araştırmayı– Landsberg’in mutlak üstünlüğü ortaya çıktığında *tarihsellik*, aydınların yaşlı Avrupa’yı sarsan olayları kuramsal açıdan tanımlamaya, açıklamaya, bir sıraya sokmaya çalıştığı bir terim, bir kavram oldu.

Bana göre, *tarihsellik* sözcüğü anlam ve kanla doludur, bir keşfi simgeler: politikanın ve tarihin gerçek evreninin keşfini. İnsanın kendini kaybetmeyi de göze alarak bedeni ve ruhuyla angaje olduğu, biraz labirenti andıran, karmakarışık bir kıta. On altı yaşındayken, kimi insanların savunduğu görüşleri anlamakta kuşkusuz zorlanıyordum. Ama egemen olan, bir ruh ateşi gibi neredeyse fiziksel bir izlenimim vardı, sonraları Shakespeare ya da Yunan tragedyalarında, Marks ve Lukács’ın bazı gençlik metinlerinde karşılaşacaktım aynı izlenimle: dünyaya etkin bir biçimde ait olmak, dünyayı tanıdığını sanmak ve değiştirmeye çalışmak.

Antoine kıyı boyunca yaptığı yürüyüşten geliyordu. "Ne yapıyorsunuz?" diye sordu o yabancıya. "Paludes'ü okuyorum," diye yanıtladı genç adam. Doğru, Paludes'ü okuyordu. Antoine'in başlığı görmesi için ince kitabı elinde çevirdi. Paludes'dü.

Henri IV’te geçirdiğim yatılılık döneminden elli yıl sonra böyle yazmıştım. Juan Larrea, Nice’te Antoine de Stermaria’nın atölyesinin kapısının önünde onun gelmesini bekliyordu. *Paludes'ü okuyordu.*

Bu karşılaşmanın gerçeğe sadık bir biçimde yansıtıldığı *Beyaz Dağ*’ın yazınsal gerçekliğinde Larrea benim yerime ölüyordu. Benim yerime *Paludes'ü okuyabilirdi.*

Beyaz Dağ’da Antoine de Stermaria gerçekten de eşikte onu bekleyen yabancıнын André Gide okuduğunu görünce

bir yakınlık duygusu yerleşir içine. İkisi de gülmüştü, hemen paylaşacakları bir neşeyle. Yazınsal dostluğun, ortaklığın yıldırım gibi çarpması. Ya da erkeklere özgü, daha ilkel bir ortaklığın.

Ben de, tüm yaşamım boyunca *Paludes* sayesinde tanımadığım yabancılarla dostluklar, ilişkiler kurdum, kimi kısacık, çoğu kez yarınsız, ama yıldırım gibi bir rahatlık duygusuyla. İnsanın kendisine ilişkin her şeyi söylemek –en azından temel olanı dile getirmek: birkaç sözcüğe sığar bu–, ötekenden de her şeyini dinlemek. Belki de elinde André Gide'in kitabıyla yabancı birisine rastlamışsınız. Ya da gündelik, önemsiz olaylardan söz eden sıradan bir konuşmanın içine *Paludes*'ün bir tümcesinin başını katmışsınız. Ve o sırada, âna kadar bu özelliğinden habersiz olduğumuz bir kişi başlanan tümcenin gerisini getiriverir. Hiçbir şey olmuyormuş gibi davranıp sırası gelince parolayı fısıldayan gizli ajanlara ya da kaçak militanlara özgü anlamlı, kibar, ancak ışıl ışıl bir gülümseme yüzünde.

Örnek, *Saat altıda önemli dostum Hubert içeri girdi, manejen den geliyordu*, masadakilerden kimsenin ilgisini çekmeden net bir tonla bilgi veriyormuşçasına, sakın bir sesle ansızın böyle diyebilirdim. Çünkü herkes davetlilerin Hubert'i tanıyacağını tahmin eder, o halde manejen niye altıda dönmesin? Markizin saat beşte evinden çıkacağı konusunda anlaşmaya varılmadı mı?

Ama başarısız olacağımı düşünmek yerine anlaşılmazlık denizinde bir şeyler söyleyebilirdim ve birisi gözleri pırıl pırıl bana dönebilirdi. Dedi ki: "Bak, çalışıyorsun," derdi. "Şöyle yanıtladım," diye yanıtlardım ben de, "Paludes'ü yazıyorum."

İşte yabancı adamla beni saran kahkaha tufanı içinde, biz birbirimize çeken ve birden birbirimize bağlayan o durağan coşku içinde, o kibar akşam yemeğinin kurallarından sıyrılırdık ve ev sahibesi "Ne var?" diye sorardı. Adı Hubert olan yabancı adamla bir ağızdan yanıtlardık: *Bir kitap!*

Yabancıyı hep eril olarak yazdım. Göstergibilimsel açıdan iki cinsi de kapsar eril kullanım, karmaşıklığa da yol aç-

maz. 'İnsan hakları' dendiğinde de kadınların dışlanması diye bir şey söz konusu değil, kadınlar ne derse desinler. En azından aralarından bazıları.

Yabancı sözcüğünü eril olarak yazdım basit ve hüzün verici bir nedenle, şimdiye kadar hiçbir yabancı kadın *Paludes*'den bir tümce karşısında bana tepki göstermedi. Buna gerçekten üzülüyorum. Kadınların Gide anlatılarına ilgisizliği, onu iyi tanımamalarının beni derinden üzmesi bir yana, özellikle yaşamım boyunca bir tek kez, yalnızca bir kez güzel, sarışın, açık renk gözlü, mesafeli, çevresini küçük gören, kendi çekiciliğine benmerkezci bir hayranlıkla kapılmış bir yabancı kadının benim *Paludes*'den tümceler mırıldandığını görünce büyülenmişçesine tuhaf, çılgın bir serüvene kendini atmasını çok isterdim. Başka bir şey değil.

Ama görünen o ki, yaşam bir roman değil. Yaşamın romanına dönelim.

Niçin Gide'in o kısa anlatısı belleğimde silinmez bir iz bıraktı? Niçin benzeri olmayan özel bir yer tutuyor belleğimde?

Benim o dönemde –önce ikinci dönemin sonuna kadar Henri IV'te, Blaise-Desgoffe Sokağı'nda, sonra da yaz tatillerinde E.A.F.'nin büyümlü kütüphanesinde, aynı zamanda da Sainte-Geneviève kitaplığında– yutarcasına okuduğum tüm kitaplar arasından bazıları her zaman için büyük önem taşımıştır.

Onca övgüden sonra çelişkin biçimde şunu söyleyeceğim: *Paludes*'ü on beş yaşında okumasaydım da bugün olduğum yerde olurdum. *Paludes*'ü okumasaydım yaşamımdan önemli bir şey eksilmezdi, buna inanıyorum.

Buna karşılık, örneğin Jean Guilloux'nun *Kara Kan*'ını okumasaydım aynı şey olmazdı. Bu yüzyılın en önemli Fransız romanlarından birisi olmasının dışında –bence tuhaf bir biçimde değeri bilinmemiş bir kitap: birtakım nedenleri olmalı, açıklanması güç, en azından skandal yaratıcı bazı ne-

denler- bana önemli şeyler öğretmiştir: yaşamın yoğunluğu üzerine, Kötülük ve İyilik üzerine, aşkın berbat yanları üzerine, insanların cesareti ve korkaklığı, umut ve umutsuzluk üzerine temel olanı öğrendim.

Armand J.'nin bana ödünç verdiği Malraux'nun iki yapıtı, *İnsanlık Durumu ve Umut* da öyle. O yaşta ilk kitabı okumasaydım, komünist olmazdım. Bazılarına göre pek bir şey kaybetmiş olmazdım. Belki bir şeyler bile kazanmış olur- dum: en azından zaman kazanmış olur- dum. Bundan kuşku- luyum, ama sorun bu değil. Başka bir insan olur- dum, altını çizmek istediğim bu. *Umut*'u okumamış olsaydım, benim o sert komünistliğim içinde belli bir eleştirel dozu koruyamaz- dım - komünizmi asla kuramsal bir oyun olarak değil, tü- müyle bir angajman, bir mücadele çağrısı olarak gördüm. Ta- bii komünizm budalalığına karşı dayanmamı sağlayan tek ki- tap *Umut* değildir. Kafka'yı okumamın da etkisi oldu. Kuş- kusuz başka okumaların da. Geçelim bunları.

Umut'u yanımda taşıdığım tüm o uzun yıllar boyunca çok farklı açılardan okudum. Önce bir halk destanının lirik anlatısı olarak okudum: kardeşlik destanı, ezilmiş ve haksız- lığa uğramış insanların mücadelesinin anlatısı olarak. İkinci Dünya Savaşı sırasında Direniş cephesinde çantamda sayfala- rına inatçı bir plastik kokusu sinmiş bu kitap vardı. Hernan- dez'in ölümünü anlatan o eşsiz sayfalar gibi daha birçok say- fasını ezbere okuyabilirim.

İşte hiç tereddütsüz, 1936 Kasımı'nda Madrid sokakla- rında Enternasyonal çetelerin ilk kez savaşa hazırlanmalarını anlatan şu sayfa:

Uzun çelik parçaları, süngü ya da kamalar sisin içinde pa- rıldamadan geçip gidiyor, uzun ve sivri. Kılıç gibi silahlarda Mağripli birlikler dünyanın en iyilerindendir. İki top atışı ara- sında, ağaçların arasında uzaktan bir ses: "... Cumhuriyet... iki..." Gerisi duyulmuyor, tüm gözler gelmekte olan Mağripli- ler'e dikilmiş; ve çok yakından bir ses, ne söyleyeceğini herkesin hemen hemen bildiği bir ses, söylediği sözcüklerin önemli olma- dığı, ama heyecanla titreyen, çömelmiş insanları ayağa kaldıra-

çak ses ilk kez sisin içinde Fransızca bağırtıyor: "Devrim ve Özgürlük için, üçüncü bölüm..."

İşte: hep gözlerim yaşarır.

Daha sonra *Umut*'u başka bir gözle okudum, o çarpıcı ve bağırان lirik ve epik biçiminden çok felsefi temeline dikkat ederek okudum.

Çünkü Malraux da bir çırpıda komünizmin övgüsünü ve eleştirisini ustalikle yapabilmişti –kuşkusuz bir ölçüde farkına varmadan da bunu yapmıştı çünkü çok kesin, çok kurnaz bir yönelime sahipti–. Militan bir antifaşizm pratiğinde komünizmin sağlam ve etkin oluşuna bir övgü; komünizmin global söylemine ve ulaşmak istediği son noktalara kökten bir eleştiri.

O dönemde *Paludes*'den daha çok moral açıdan beni etkilemiş başka kitaplar da sayabilirim. Ama bu kitap tüm özel yazınsal niteliklerinin yanı sıra –1895'te, neredeyse yüzyıl önce yazılmış bir anlatının olağanüstü biçimsel modernliği; harika bir anlatısal gözü peklik; tümcelerın özlü yapısı, sözcüklerin zenginliği, vb.– onu özel yapan bir erdeme de sahip: Fransızca dışında bir dilde yazılmış olabileceği düşünülemez.

Andığım romanlar, anılabilecek tüm öteki romanların büyük bölümü Fransızca yazılmıştı ve yapıtı oluşturan maddesel ve düşünsel içerik bu dilde gerçekleşiyordu. Ama *Kara Kan* ya da *İnsanlık Durumu*'nun özü bu romanlar başka bir dilde okununca da boşlukta yitip gitmezdi. Örneğin *Kara Kan*'ı rahatlıkla Rusça'da düşünebiliriz. Bir kez birisi –Jean Daniel'di sanırım– bana pek yerinde bir saptamayla Guillo-ux'nun Fransız dilinin en önemli Rus romanını yazdığını söylemişti. Dünyada çok sayıda Dostoyevski okuru Fransızca, İngilizce, Almanca ya da İspanyolca'dan onun romanlarını okumuş olacaktır: Rusça dışında herhangi bir edebiyat dilinden. Öte yandan Fransızca'dan bile okunsa *Karamazov Kardeşler*'de neyin anlatıldığı çok iyi bilinir. Hatta şunu da söyleyebilirim, orta karar bir çeviriden bile olsa. Çünkü bu romanın özü, büyük romanların çoğunun özü, kendi yazıl-

dıkları ve özgün dilin damarından da beslense, dilsel bir öz değildir.

Buna karşılık *Paludes*'ün özü dilindedir. *Paludes*'ü Fransızca dışında hiçbir dilde düşünemezsiniz.

Kara çamların çevrelediği parktan çıkar çıkmaz gece bize sanki aydınlık gibi geldi. Hemen hemen yuvarlaklaşmış ay uçuşan bir pusun içinde belli belirsiz görünüyordu. Kâh saklanıyor, kâh ortaya çıkıyordu, bazen bulutlar arasında yüzüyordu; sakin bir geceydi –ama barışçıl da değildi– sessizdi, kımultısız, nemliydi, gönülsüz dersem bana inanır mıydınız. Göğün başkaca bir görünümü yoktu, tersini yüzüne çevirseniz bir şeycik olmazdı. Böyle üstelemem, sakin dostum, o gecenin ne denli olağanüstü olduğunu size anlatmak istememden...

Böyle alıntılama, sakin dostum –sevilen bir kitaptan sevilen bir dosta söz etmekten daha güzel ne olabilir?– bu düzyazının ne denli olağanüstü olduğunu size anlatmak istememden. Fransızca dışında herhangi bir dilde, tümceyi kuran öğeleri böylesi bir dengede tutmak, o kesinliği ve zarafeti, o sağlamlığı ve fanteziyi yakalamak nasıl da imkânsızdır.

Uzun ve yorucu bir yürüyüşten sonra insanın kaynaktan akan suya gereksinimi gibi, benim de o aydınlığa gereksinimim vardı. Benim de sanki kaynaktan akan su gibi, o dile gereksinimim vardı, ama onun berraklığı, dilin doğal durgunluğu ve kapalılığı üzerinde titizlikle çalışmanın sonucuydu.

Saint-Michel Bulvarı'ndaki satıcı kadının –ağzı kalabalık, düşüncesi kıt, daha doğrusu eğri büğrü olan o pastacı kadın– yaralayıcı olmayı başaran bir sözle beni seçilmişler topluluğundan kovalamıştı ('Bozguna uğramış ordunun İspanyol'u'). O berbat vurgulamam çörek ya da kruvasan almamı engellemekle kalmamış, aynı zamanda da ortak toplumsal bir bağın, paylaşılacak ortak bir yazgının temel öğelerinden biri olan dilsel topluluğun da dışında bırakmıştı beni.

Çok geçmeden ben de kesin bir tavır takınacaktım. Aslında uyuşukluk etmemenin öğütlendiği bir ortamın getirdiği bir sonuçtur bu. İşin yoluna gireceğini umut ederek yapay davranmak, salınmak gibi boşuna bir çaba gereksizdir: sorun asla düzelmeyecektir.

Dışlanmayı çok geçmeden kabullenmiş, hatta üstlenmiştim. Basbayağı bir yabancıydım, öyle de kalacağım, diyordum kendi kendime. Öte yandan bu özel ve ani kararın, ansızın gelen ve birtakım sınırlamalar getiren bir lütuf gibi –o ansızın gelen duyguları bir deneyime ya da en azından yazınsal bir temaya dönüştürenlere inanırım– gerçekten etkili olması yabancılığımın alenen açıklanması, ilk bakışta anlaşılması gerekmiyordu. Bu yabancılık bir erdem gibi gizli kalmalıydı: bunun için de Fransızca'yı bir yerli gibi konuşmam gerekiyordu. Hatta gururumun da katkısıyla, yerlilerden de daha iyi konuşmam gerekiyordu.

Bu işe giriştiğimde *Paludes*'ün bana büyük yardımı dokundu. Aslında yalnızca entelektüel bir çaba değildi bu, sürgünün getirdiği yalnızlık duygusu ve kültürel nirengi noktalarının tümüyle silinmesi yüzünden endişeli bir süreci; dile egemen olmaya çalışmam, kendi belirsiz evrenimi sağlam bir yere bağlayabileceğim olası bir vatanın oluşturulması anlamına geldiği için de duyarlılığı ve bedenselliği içine alan bir çabaydı aynı zamanda.

Saint-Michel Bulvarı'ndaki pastacı kadın beni topluluğun dışına itiyordu, André Gide ise gizlice içeri alıyordu. Bana sunulan bu metnin ışığıyla olası bir sığınma toprağının sınırlarından gizlice giriyordum. O dilin evrenselliğine sığınma hakkı kazanıyordum. *Paludes*'de André Gide kendi düzyazısının saydam yoğunluğuyla o evrenselliğin kapısını bana açıyordu.

Daha sonra, yirmi beş yıl sonra, kırk yaşında, ilk kitabımı yazmamın nedeni kesinlikle o Saint-Michel Bulvarı'ndaki pastacı kadın –ama bunu anlamam çok zamanımı aldı–; Madrid'in düştüğünü koca puntolarla veren, çiseleyen yağmurun ıslattığı gazete sayfası, bir sinema afişinde Arletty'nin gülüm-

seyen yüzü; Rubén Darío'nun görkemli bir dizesinin anısıdır; ansızın içimi kaplayan bir öfkeyle *Büyük Yolculuk*'u Fransızca yazdım.

Kuşkusuz İspanyolca yazabilirdim. Bir açıdan, İspanyolca yazmam daha mantıklıydı. O sıralar çocukluğumun dilinde, o anadilin, o öz dilin içinde yüzüyordum, sudaki balık gibi. Bir zamanlar çocukluğumdaki kentin bileycilerinin bağırışları gibi, beni kuşatan ışıltılı, kutsal sulardaydım. Anlatıyı oluşturan malzeme açısından, İspanyolca ya da Fransızca, dilin önemi yoktu. O anlatının özü dile bağlı değildi. Üstelik anlattığım öykü kızıl bir İspanyol'un öyküsüydü, o zaman niye İspanyolca yazmayayım ki?

Yıllar boyunca gazete röportajlarında, *Büyük Yolculuk*'u Fransızca yazmamdaki tuhaflığı farklı farklı biçimlerde açıkladım, oysa uzun süre içimde sönmeye yüz tutan yazabilme hakkı –bunun nedenlerine girmeyeceğim– bana ansızın geri verilmişti, hem de İspanya'da. O açıklamaların her birinde kuşkusuz bir gerçek payı vardır. Ama gerçek nedeni, ancak bugün, o geçmişi yeniden yazarken açıkça görebiliyorum. Bu anımsama çabasının içinde, 1939 yılının o birkaç ayını yazıyla yeniden kurarken, Fransızca'nın benim kişiliğimin gelişmesinde oynadığı rolü keşfederken niçin o kitabı Fransızca yazdığımı anlıyorum.

Yalnızca Saint-Michel Bulvarı'ndaki pastacı kadına değil, bir bakıma Henri IV Lisesi'ndeki Fransızca öğretmenim Mösyö Audibert'e de bir karşılık vermem gerekiyordu.

İlk Fransızca kompozisyonuma çok iyi bir not vermişti: 20 üzerinden 18. Ama kâğıdımın bir köşesine *Eğer kopya değilse*, diye bir not yazmıştı. Alınmıştım: o ödevi kendi başıma yazdığımı biliyordum! Üstelik budalaca geldi öğretmenin yazdığı. O sayfaları okurken kişisel bir ödev olduğu anlaşılıyordu bence.

Tatilde Charles Morgan'ın romanı The Fountain'i yeniden okuyordum. Dünya savaşından sonra Hollanda'da kampa alınan bir İngiliz subayının öyküsüdür. Orada bir zamanlar tanıştığı ve yıllardır görmediği Julie'yle karşılaşır. Bu karşılaşma

sırasında İngiliz subayı Alison'un izlenimleri yazar tarafından derinlemesine incelenir. Ben de tatil ödevi olarak bir karşılaşma sırasında duyulabilecek izlenim ve duyguları anlatan bir yazı yazmam gerektiğini anımsadım. Okuduğum bu kitabın etkisiyle uzun süredir görmediğim bir kadınla karşılaştığımı tasarladım...

Kompozisyonum böyle başlıyordu. Görüldüğü gibi kartlarım açıldı. Esinlendiğim kaynakları açıklıyordum. Eğer birisinden kopya çekmişsem o da kısa süre önce La Haye'de tutkuyla okuduğum *The Fountain* ve *Sparkenbroke*'un yazarı Charles Morgan'dan başkası değildi.

Henri IV'te ilk yazılı ödevimden aldığım notun guru ruyla kâğıdımı, Fransızca'nın gizemlerini ve güzelliğini bana gösteren ve başarımda önemli payı olan Jean-Marie Soutou'ya göstermiş olmalıyım.

Numquid et tu, gibi itiraflar içeren metinlerden *Dünya Nimetleri*'ne kadar André Gide'in yazdıklarıyla ve tabii *Paludes*'le beni tanıştıran oydu.

La Haye'de elden düşme kitaplar satan dükkânlardan birinde *Paludes*'ün özgün baskısını bulmuştuk. Martinus Nijhoff'da değil, sanmam. Anılarımın arasından üst üste yığılmış kitaplarıyla küçücük karanlık bir dükkân çıkageliyor: Nijhoff'un birçok dilde eski kitapları rahatça karıştırabildiğiniz o aydınlık ve havadar birinci katından çok farklı bir yer.

Belirsizlik sona eriyor işte: gereksiz gizlemelere bir ara verelim. *Paludes*'ü keşfetmemi sağlayan Armand J. ya da Edouard-Auguste F. değildi. Ama Armand'la Edouard-Auguste'ü hiç düşünmeden aynı torbaya sokmak istemem. Birincisi ideolojik nedenlerle André Gide'den hoşlanmadığı için bana *Paludes*'den söz etmekten özellikle kaçınmıştır. İkincisi için aynı şeyi söyleyemem. Aslında André Gide'in yapıtları, yazarla belli entelektüel benzerlikleri olan Edouard-Auguste'ün kütüphanesinde hak ettiği yerde duruyordu. Hatta *André Walter'm Notları*'nın bir özgün baskısı da vardı; sonradan Soutou'ya vermek üzere aşurdım o kitabı. İtiraf et-

tiğim ikinci aşırma olayı; hep aynı kişinin yararına. Ama iki kez, alışkanlık anlamına gelmez!

İşte La Haye'de André Gide'in anlatısının güzelliklerini bana ilk kez öven Jean-Marie Soutou olmuştur. Bana parçalar okuyan, incelemeye ve hayranlığa değer o yazıyı öğütleyen Soutou'dur.

Daha sonra Henri IV'te geçirdiğim o dönemde, izinli çıktığım bir gün, Sainte-Genève tepesinden kente –İşte *Batı'nın ortasına yerleşmiş, kutsal kent...*– inen yokuşlardan, Soufflot Sokağı'yla Médicis Sokağı'nın kesiştiği yerde Odéon Tiyatrosu'nun karşısına çıkan yokuşta sahafların raflarında kitapları karıştırmıştım.

O sıralarda tiyatronun kemerleri altında rafları tıka basa kitapla dolu sahaflar vardı. Rotrou Sokağı'na bakan küçücük bir dükkânda *Paludes*'ün o sıralar satılmakta olan bir baskısını ve Almanca 1931 yılının Paris ve çevresini anlatan bir Bader rehberi buldum.

İki kitabı alabilecek param yoktu. Sahafın arkasını döndüğü bir andan yararlanarak pahalı olan Paris rehberini cebeye attım. Sonra Gide'in kitabını uzatarak, namuslu ve saf bir gülümsemeyle adama yaklaştım. Elli yaşlarındaydı, kahverengi çizgili kadife bir ceket giymiş, pipo içiyordu, sakın bir adamdı. Ona *Paludes*'ü uzatırken tek söz etmeksizin beni tepeden tırnağa süzdü.

Ama henüz işim bitmemişti. Birden bir sokak serserisi belirdi, parça parça olmuş giysisi sanki görünmez ipliklerle bedenine tutturulmuştu. Siyah ve gür bir sakalı vardı: İncil'deki gibi –Marksistlerinki gibi de denilebilir–. Çok açık renk gözleri. Kuru, acı bir sesle "Platon'um geldi mi?" diye sordu sahafa.

Sahaf *Paludes*'ü bir yana koydu ve benimle ilgilenmeyi bıraktı. Kutuların arasına daldı ve elinde Budé dizisinden bej kapaklı bir kitapla yeniden belirdi. Yemin edemem ama sanırım *Şölen*'di. En azından adam sokak serserisine Platon'un kitabım uzatırken seçebildiğim başlık buydu.

– Size anlaştığımız gibi öderim, dedi.

Sahafın yanıtını beklemeden kat kat paçavraların arasından bir şişe kırmızı şarapla iki bardak çıkardı. Sessizce kadeh kaldırdılar ve serseri uzaklaştı.

– Devamlı müşterilerden biri, dedi sahaf kuru bir sesle.

Yeniden dikkatini bana yöneltmişti. Aksanım beni ele verdiğinden bu kez her şeyi öğrenmek istedi. Daha doğrusu açıkça ya da ürkütücü sorular yöneltmeden her şeyi öğrenmek üzere benimle konuşmayı denedi. *Esprit* dergisini ara sıra aldığı, iki buçuk yıl önce babamın yazdığı 'Bilinmeyen İspanya Sorunu' başlıklı uzun makalesini okuduğu ortaya çıktı. Ama niçin Gide, niçin *Paludes*'ü okuyordum? Bu konuşmadan yararlanarak, Armand'ın ne düşündüğünü de belirterek, kendisinin *SSCB'den Dönüş* hakkında ne düşündüğünü sordum. O tam tersi bir düşüncedeydi. Gide'in tavrını, cesaretini onaylıyordu.

– Genel ve özelin diyalektiği tabii ki! Arkadaşınız Hegel'ci değil mi?

Tinin Görüngübilimi konusunda Armand'ın yaptığı açıklamaların gerçekten de bu yönde olduğunu anladığımı sandım. Ama arkadaşımın kendini özellikle Marksist gördüğünü de hissettirdim.

– Onlar en beterleridir, diye sözümü kesti, piposunu dolduruyordu.

Bir eğitimci tavrıyla oynattığı parmağını uzatarak bana baktı.

– Diyalektik onların yalnızca bir işine yarar, dedi kuru bir sesle, olayların akışını doğrulamaya, ne olursa olsun.

Ve pek bir şey anlayamadığım çok sert bir eleştiriye girişti, tek anladığım Fransız komünistlerinin Stalin ve Pierre Laval arasındaki bir görüşmenin ardından ulusal savunma konusunda çark ettiğiydi.

Yirmi beş yıl sonra, Zürih Gölü'nde, kış güneşi altında göl gezisi yapan vapurun güvertesinde Fernand Barizon korkuluğa dirseğini dayamış ve gözlerimin içine bakarak şöyle demişti:

– Ne söylememi istiyorsun Gérard? Diyalektik sizin her zaman dört ayağınız üzerine düşme sanatı ve biçimidir!

O zaman Armand'ı, onun Gide'e ve SSCB'den Dönüş'e karşı çıkışını anımsamadım yalnızca. Odéon'daki adını bilmediğim sahafı da anımsadım. Az önce Zürih'ten söz ederken anlattıklarımı Armand'la, bana Hegel ve Hölderlin'i tanıtan Almanca öğretmenlik bölümü öğrencisi arkadaşımınla sınırladım. Anlatının ortasında birdenbire, Odéon'da elden düşme kitap satan adamı katamazdım araya. Zamanı gelmemiştii, sırasını beklemesi gerekti. Anlatıların düzeni rastlantısal değildir, karmaşık olsa da. Zamanı geldi şimdi.

Zürih Gölü'nü turlayan vapurdayım. Prag ya da Moskova'ya acil bir toplantıya gidiyorum. Komünist Enternasyonal'in evreninde her şey acil ve gizli damgasını taşıyor.

Fernand Barizon'a bakıyorum, başımı sallıyorum. Kuşkusuz haklı. Bir süre sonra, o günlerden birinde, Mikhail Suslov'un karşısında oturup, uzun uzun konuşmasını dinleyeceğim. Barizon'un doğru söylediğini düşüneneğim, hepimiz gibi sıkıntılı biçimde kızıla üye olsa da haklıydı.

Fernand, Marksist-Leninist kuramın bir tanrısı değildi, madenciydi, militandı. İspanya'da 14. Enternasyonal Taburu'nda savaşmıştı. Onunla her karşılaşmamda, aklıma Malraux'nun kitabında, Enternasyonaller'in Manzares kıyılarında, Moncloa semtine savaşmak üzere ilk kez yerleşmelerini anlattığı o sayfa gelir. Ya da Rafael Alberti'nin şiirini anımsarım: *Venís desde muy lejos, mas esa lejanía / ¿qué es para vuestra sangre que canta sin fronteras? / La necesaria muerte os nombra cada día...*

Mikhail Suslov ise İspanya'da savaşmamıştı. Cumhuriyet saflarında İspanya'ya savaşmak için gönderilen Sovyet askerlerinin SSCB'ye döndüklerinde ortadan kaldırılmalarıyla ilgilenmişti daha çok. Ama bir kuram tanrısıydı, diyalektik üstadı.

Bir süre sonra üzerinde su ve portakal suyu sürahilerinin yayılmış olduğu yeşil örtülü uzun masanın başında, iki kardeş partinin, İspanyol ve Sovyet partilerinin çalışma toplantı-

sını yönetiyordu – sigara içilmesini kesinlikle yasaklamıştı: "Yoldaş Suslov tütün kokusuna dayanamaz," diye oturum başlamadan kulağımıza fısıldamışlardı. Yüz seksen derecelik dönüşlerden, virajlardan ve kanlı kıyımlardan sağ çıkmayı başarmış bu mutlak bilgi kuramcısı (ömrü kısa, ancak her seferinde onur kırarak zorlayıcılıkları olan bir mutlak bilgi) Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin bir gün öncesine kadar savunduğu ve esinlediği siyasal çizginin tam tersi bir çizgiyi, yine aynı tezleri, aynı tatlılık ve şeytansılıkla diyalektikçe bağlanan tezleri bol bol kullanarak İspanyol Komünist Partisi için göklere çıkaracaktı.

Ama Rus Devleti de artık bir değişiklik istiyordu; acımasız, uzlaşmasız bir gizlilik içinde çabalayan İspanyol komünistleri bundan nasıl etkilenirlerse etkilensin, değişiklik isteniyordu.

Zürih'te beyaz gezinti vapurunda Mikhaïl Suslov'un diyalektik ikiyüzlülüğünden henüz habersizdim. Barizon'a bakıyordum, Henri IV Lisesi'ni ve Odéon Tiyatrosu'nun kemerlerini anımsıyordum. Armand J.'yi ve sırtında çizgili kadirce ceket, pipo içen kitap satıcısını.

– Diyalektik, diye yineliyordu kitapçı Odéon'un kemerleri altında, diyalektik onların ne olursa olsun, herhangi bir şeyi ve karşısını kanıtlamalarında işlerine yarar!

Kuşkusuz bu kitabın içinde azımsanmayacak bir yeri olsun diye böyle demişti. Otoriter bir sesle, eline aldığı *Paludes*'ü sallayarak bana Leninizm'in zararları hakkında bir ders vermişti.

Yirmi beş yıl sonra, Zürih Gölü üzerinde Lenin'in anmaktan hoşlandığı Napolyon'un şu sözü aklıma geldi: *Önce mücadeleye girilir, sonra ne olacağı görülür...*

Yaşamımın ortasında, suların keşiştiği noktada –artık sular giderek artan bir hızla ve yalnızca ölüm okyanusuna doğru akıyor– kendi kendime bu sözü düşündüm. Mücadeleye girişmeden önce daha iyi, daha yakından görmek daha iyi olmaz mıydı? Odéon'daki kitap satıcısı gibi beni uyaran herkesi dinlemek daha iyi olmaz mıydı?

Ruhum ve bedenimle komünist serüvene katılmasaydım yaşamımın nasıl olacağını hayal etmeye çalıştım. O sıralarda, 1960'ta coşkulu atılımımın gücü zayıflamıştı. Henüz açık etmediğim kişisel sapmalarım doğrultusunda arılaştırmaya çalıştığım Marksist pratikten artık gerçekten yaratıcı bir şeyler beklemez olmuştum. Büyük coşkular uyandıran, İspanyol savaşındaki o gizli kardeşliğin bile yapılması gerektiği için yapılan ve rutinleşen yanları vardı ve bunlar ortaya çıkıveriyordu. Oysa böyle tam bir angajman olmaksızın yaşamımı geçiremezdim. Onsuz daha rahat bir yaşam olurdu, buna kuşku yok. Ama belki de tüm o çılgınlık, o kendini yitiriş, o coşku, o aşkın bir ilişkinin buruk tadı, geleceğe ilişkin o yarılsama, o saplantılı düş, akıl yürüten ve akılcı, o aklın görkemli ama akıl dışı akılcılığı, tüm o nefret, sonu gelmeyen o uzun yürüyüşün adsız yoldaşlarına duyulan tüm o sevgi ve anlayış, sanki dünyanın yüzüne haykırılan umut ya da tehlike uyarısı gibi ağızlarından çıkan tüm o şarkılar, şüirler, emirler, işkencenin acısı ve işkenceye dayanmış olmanın gururu: belki tüm bunlar gerekliydi yaşamıma koyu ve pırıltılı bir tutarlılık vermek için. Belki o çılgınlık olmaksızın, günü güne, irademin dışında birbirini izleyen ve sonunda bana bir yaşam oluşturacak küçük mutsuzluklar ve küçük özel mutluluklar arasında savrulup gidecektim.

Ne olursa olsun başka bir yaşam düşünemiyorum bile. Ama belki de yeterince düş gücüm yok.

– İyi niyetine ve suçluluk duygusuna karşın niçin Gide Stalinizmin yalanlarını ortaya çıkarmak istedi, biliyor musunuz, diye soruyordu bana Odéon'daki kitapçı.

İlk kez *Stalinizm* sözünü duyuyordum. Hoş ne anlama geldiğini bilseydim yine de yanıtlayamazdım onu.

Oysa, pipolu adamın yanıtını bildiği söz oyunu içeren bir soruydu bu.

– *Paludes*'ü yazdığı için Gide bunu yapabildi.

Ne ilgisi var, anlayamıyordum ve herhalde bakışlarımdan şaşkınlığım okunuyordu.

– Tabii bu kısa bir yanıt, diye sözlerini sürdürdü. Yazarlık özgürlüğünü koruduğu için siyasetle ilgili açık, eleştirel düşüncelerini yitirmedi, onun için başarabildi. İnsan onun gibi bir yazar ise düşüncenin bayağılığına razı olamaz. İşte Stalinizm de budur: bayağı bir düşünce!

Bunun üzerine *Paludes*'ü geri verdi.

Kitabın ücretini ödeyebilmek için cebimdeki paraları denkleştirdim. Hoşça kalın türünden bir şeyler geveledim. Tam uzaklaşacakken bana seslendi:

– Benden aşırduğunuz rehber, onu size armağan ediyorum... Ama yine gelerseniz bunu yapmayın.

Bir daha gitmedim oraya, bu küçültücü anıyla yüzleşmek için. Bazen gitmemiş olmama üzülürüm. İki yıl sonra, felsefe okurken Odéonlu kitapçıyla kimbilir ne sohbetler yapabiliirdim. O sohbetlerden yararlanabiliirdim.

Sesinde şaşkınlık tonu alan bir kadın ansızın bana seslendi; Julie'nin sesi. "Alison!" Aklım genç kadının görüntüsüyle öyle doluydu ki, sesin düşüncemden kaynaklandığını sandım. Ama Julie önümde duruyordu; yüzü ve omuzlarını aydınlatan, bedeninin geri kalanınıysa gölgede bırakan bir güneş ışığı onu sarmalamıştı. Ellerini ellerime aldım ve bir an öylece tuttum. Bana öyle geliyordu ki, bu hareket benim gizli isteklerimin doruk noktasıydı, bununla anılarım gerçekliğe bağlanıyor ve yitilmiş geçmiş olağanüstü bir şimdiki zamana dönüşüyordu, şimdiden geleceğe dönüşmesini arzuladığım yeniden bulunmuş bir zamana dönüşüyordu...

1939 ilkbaharında, Henri IV Lisesi lise bir, A 2 sınıfındayken yazdığım o kompozisyonu kız kardeşim Maribel saklamış. Onu Soutou'ya gösterdim, bunu söylemiştim. O 1942 yılında Lyon'da ablamla evlendi. Rahip Glasberg'le birlikte Yahudi-Hıristiyan Dostluk Derneği'nde çalıştılar, Lyon ve civarına sığınmış yüzlerce yabancı Yahudi'yi kurtaran bir dernek bu. Yaptığı işlerle ilgili Gestapo soruşturması çerçevesinde Klaus Barbie tarafından sorgulanan, başpiskoposlu-

ğun araya girmesiyle saliverilen Jean-Marie Soutou, daha sonra ablamlarla gizlice İsviçre'ye kaçtı. İsviçre'de Direniş'in temsilcisi oldu.

O yıllar patlak veren tüm olaylara karşın Maribel benim Fransızca kompozisyon ödevi için yazdığım o beş sayfayı saklamayı başarmıştı. O kâğıtlara ne olduğundan hiç habirim yoktu, konusunu bile hayal meyal anımsıyordum. Charles Morgan'ın *The Fountain* adlı romanından bir şeyler kopardığımı belli belirsiz anımsıyordum. O ilköğretimle ilgili bir kitap yazdığımı öğrenince Maribel o unuttuğum kâğıtları bana verdi. Alman istilası döneminde Gestapo'dan kaçarak, bir bölümü İsviçre'de geçen o hareketli hayatlarında Soutou'yla ikisi o ödevi saklamışlardı. Ablam bana bazı fotoğraflar da verdi. Bir de okul defteri, Lequeitio'dan alınmış karton kapağının mavisini solmuş bir defter (bugün Lequeitio, Lekeitio oldu, çünkü Basklılar seçil olanaklar elverdiğince artık her yere *k* harfini koyuyorlar, geçmişlerini biraz düşsel bir biçimde ulusallaştırmak için; *k* Kastilya dilindeki *q* harfine oranla daha özgün gibi geliyormuş—daha Eski olduğu için mi acaba?— *Estanco, Droguería, Perfumería, Papelería y Objetos de escritorio CELESTINO ELORDI, Lequeitio*, defterin üzerinde bunlar yazılı, kuşkusuz son yaz tatili sırasında, iç savaşın patladığı sırada bulunduğumuz o balıkçı kasabasından alınmış.

Defterin ilk sayfaları cebir alıştırmalarıyla dolu, büyük olasılıkla tatil ödevi. Almanca yazılmış yüzlerce satır da var: artık üvey anne olmuş, İsviçreli kadının cezaları kuşkusuz. *Ich soll gehorchen*, söylenene uymalıyım. *Ich soll die Schürze anziehen*, önlük giymeliyim, böyle yüzlerce satır.

Ama asıl önemlisi defterde on üç yaşında, çocuksu ve beceriksiz el yazımıyla yazdığım şiirler var. Dizeler de öyle çocuksu ve beceriksiz. Ne olursa olsun, sevilen bir ablanın sevgisi geçmişin o ender kalıntılarını bulmama, anımsama çabamı derinleştirmeme yardımcı oldu. (Aslında 'anamnezi'¹ de-

¹ Hastaların geçmişi anlatması. (Çev.)

mek daha doğru, ama sıradan sözlüklerde bulunsa bile bu tür bilimsel sözcüklerin rahatsızlık yarattığını biliyorum.)

Julie her şey değişti derken belki de haklıydı. Montaigne demiş ki, insan 'dalgalanan ve değişken bir varlık'tır. Ama karşı çıkmadan bunu kabul etmek ve razı olmak mı gerekiyor? O zaman insan kalıcılığı olmayan bir varlık, aralarında hiçbir bağıntı bulunmayan bilinçlerin üst üste gelmesinden başka bir şey olmaz mıydı? İnsanın en derininde bir yerde kalıcılığını koruyan değişmez bir durum, kesintiye uğramadan değişen içsel bir hareket yok mudur?

'Her şey'in değiştiği söylenirken bütün bu sorular akla gelebilir.

Öteki soruya gelince, beni artık ilgilendirmeyen soruya, düşüncem buna bir yanıt bulmuştu.

Gerçek yaşamda bana bir ölü gibi gelen Julie 'tinsel' yaşamda öyle değildi.

Bozulmamış bir imgesi olduğundan, Julie düşüncemde yaşamaya devam edebilirdi. Onun yaşamı artık benim yaratımım, bana ait bir şey oluyordu. Belleğim onu hep varolan bir kişi gibi algılamamı sağlıyordu. Onun içsel varlığı bende olacak ve benimle hareket edebilecekti.

Onun zamanıyla kendi zamanın birbirine karıştığından tek bir varlığa dönüşüyorduk.

Biraz da acıyla, bu sahip oluşun, bu bağı ilkinden çok daha mükemmel olduğunu düşünüyor ve Julie'nin çekici bir hayalini belleğimin yardımıyla içimde yaşatabileceğimi sanıyordum.

Kompozisyonumun sonuç bölümü işte böyleydi.

*Bununla ilgili her şey söylenebilir: iddialı, fazla entelektüel bulunabilir (aslında M. Audibert başka bir paragraftaki şu tümcede —... birbirine karışmış ruhlarımızın bireyselliği ve ikili konumunu unutmadan buluştuğu daha derin bir birlik...— 'bireysellik' ve 'ikili konum' sözcüklerinin altını çizmiş ve yanına "Çok soyut terimler!" diye yazmıştı); Charles Morgan ya da Montaigne'in açık etkileri bulunabilir o satırlarda, hatta La Haye'de kaldığımız sürenin sonlarına doğru, neredeyse sözcüğü sözcüğüne çözdüğüm Bergson'un *Dolaysız Ve-**

riler adlı yapıtının gizli etkisi de. Ama bana o sırada ve hâlâ yersiz gelen, M. Audibert'in ödevin başına *Eğer kopya değilse* diye yazmış olmasıydı. Böyle zırvaları kendimden başka kimden kopya çekebilirdim ki?

Sonuçta, ilk kitabımı Fransızca yazarak, Gide'in tutkulu bir aşkla sevdirdiği, yazmanın mutluluk, yazmamanın talih-sizlik olduğu o dilde yazarak, yalnızca Saint-Michel Bulvarı'ndaki yabancı düşmanı satıcı kadına değil, o Fransızca öğretmenine de –aslında onun da küçümsenmez bir yeri vardır: Giraudoux'yu ve *Thibaultlar*'ı keşfetmemi ona borçluyum-yıllar sonra bir yanıt veriyordum.

Ancak Fransızca'yı öğrenmek benim durumumda birisi için İspanyolca'yı unutmaya ya da en azından reddetme gibi bir sonuç getirmiyordu: Fransızca vatanseverliğin dehşetlerinden hiçbirini barındırmayan yeni bir vatandı; sıradan, herhangi bir toprakta değil, evrensellikte kök salmak demekti; damlara ya da kilise çanlarına değil gökyüzüne açılma; hissedilir bir tarihsel bir çöküşe doğru kaymakta olan (Giraudoux'nun nostaljik tadı da burada değil midir?) çalkantılı zamanın içinde, doruğuna ulaşmış bir güzelliğin dinginliğiydi.

Yazınsal bir anlatım aracı olarak Fransızca'yı seçmiş birçok kişi gibi benim de gerekçelerim vardı: Fransızca'yı her anlamıyla disiplin, güçlü bir anlatım, arılık, şaşırtıcı bir yoğunluk sunduğu için seçtiğini açık açık duyuran en ünlü örnek Cioran gibi; buna karşılık ona Romence'yi unutturan nedenleri hiç bilmem. İspanyolca'da bugüne kadar utanç duyabileceğim hiçbir şey yazmadım, öyle bir şeyin korkunç anısı Cioran'ın durumunda düşünülebileceği gibi, anadilimin belleğini kemirir dururdu.

Benim Fransızca'ya olan sevgim işte böyle karşılıksızdı. Bulanık ya da gizlenecek hiçbir hedefi yoktur Fransızca'nın beni fethetmesinin. Yalnızca istek, merak, içime doğan bir keyif vardır. Baştan çıkarılmışım, hepsi bu ve bundan mutluluk duyuyordum: fetih mutluluk içinde gerçekleşiyordu.

İspanyolca da hep bana ait kaldı, benim oldu. Ben de hep ona ait oldum –İspanyolca içimden geçti, beni yükselt-

ti-, onun oldum. Benim özüm olanı gerektiğinde İspanyolca'nın sözcükleriyle, sesleriyle, ışıltısıyla dile getirmekten asla vazgeçmeyeceğim.

Sonuçta dil açısından bakınca, Fransız olmadım ben, iki dilli oldum. Bu bambaşka bir şeydir, sanıldığından çok karmaşık bir şeydir.

III

İşte Batı'nın ortasına yerleşmiş, kutsal kent...

Panthéon Meydanı dünyanın merkeziydi. En azından benimkinin merkezi olduğu kesin. Ama belki bilinen ve uygarlaşmış dünyanın da merkeziydi.

Jean Giraudoux'nun dünyanın merkezini başka bir yere oturttuğunu biliyorum (*Jérôme Bardini'nin Serüvenleri* miydi acaba?). Ama hep Paris'tedir o merkez, tabii Montparnasse tarafında. Vavin'deki dörtyol ağzına yakın, Dôme ve Rotonde kafeleri arasında bir yerlerde. Giraudoux'nun gerekçeleri azımsanacak gibi değildir. Ama kültürel açıdan saygı duyulacak nedenlerle onun saptadığı bölge dünyanın gerçek bir merkezi olmaya değer önemli bir özellikten, yükseklikten, bakılan açının yükselme olanağından yoksundur.

Geçen yüzyılın sonundan bu yana metre kareye düşen edebiyat ve sanat dehası ne olursa olsun, Vavin'deki dörtyol ağzı dümdüz bir yerdir. Hem de en berbat derecede düzdür, kandırıcı, bisikletle gezinti yapanları caydırıcı, sahte bir düzlüğü vardır. Buna karşılık Panthéon Meydanı insanların kandırmaz: Paris'in tepelerinden birine yayılmıştır. Her yönden yokuşlarla oraya çıkılır.

Ben o ilkbahar, Henri IV Lisesi'nden izinli olarak ayrıldığım günlerde, Panthéon'a Clovis Sokağı'ndan çıkardım. Daha sonra, yaz tatilinde, Blaise-Desgoffe Sokağı'nda oturduğum ve Sainte-Geneviève Kitaplığı'nı ziyaret ettiğim günlerde Soufflot Sokağı'nı kullanırdım. Daha da sonraları, 1942'de, Contrescarpe Meydanı yakınlarında bir oda kirala-dığımda, Clotilde Sokağı'ndan Panthéon'a varırdım.

Yine de hangi dönem olursa olsun, hangi yol seçilirse seçilsin ya da oturduğum yerle kent uzamının zorunlu ya da geçici kıldığı yol ne olursa olsun, Panthéon Meydanı'na vardığımda kendimi dünyanın merkezindeymişim gibi hissedirdim.

Bana göre o özel konumunu, kimbilir neyin anısına XV. Louis'nin Soufflot'ya yaptırdığı ve büyük bölümünü kaplayan ve yıkılmak üzere olan Sainte-Genève Kilisesi'nin olduğu yerde kutsal bir süreklilik sağlamak üzere dikilen o dev gibi ve iç kapayıcı dinsel anıta borçlu değildi. Sainte-Genève'den geriye tek tük yapılar kalmıştı: Clovis adı verilen kule –yanlış yere bu adı taşıyordu çünkü Clovis'in döneminden çok sonra yapılmıştı; ama bu neredeyse bir kural olmuştu: Clovis'e atfedilen pek çok şey haksız yere onun adını taşıyordu– ve bugün Henri IV Lisesi'nin binaları arasında kalan eski manastır kalıntısı bazı odalar.

Liseden ilk kez izinli çıktığım günlerden birinde Panthéon'u ziyaret ettim. Bir daha da gitmedim. Binanın soğukluğu ve Laurens'le Puvis de Chavannes'in resimlerinin budalalığı hevesimi kırmıştı.

Bellek Uzamları'ndan bir metinde Mona Ozouf 1968 öğrenci olaylarını açıklıkla gözlemlemiştir; bina ve kurumları devrimci simgesellik tutkusuyla bağdaştırmaya büyük önem vermesine karşın, Panthéon'u unutmuş ya da küçümsemiştir, oysa Seine'in sol kıyısında yaşayan topluluğun coğrafi merkeziydi Panthéon. Geçmiş yüzyılda din ve dindışı nedenlerle birçok savaşın hedefi olan bu yer kuşkusuz bir heyecan uyandırmıyor artık. En azından gençler için.

Algarabie adlı yapıtımda Paris'in devrim mitolojisinin öteki yüzüyle dalga geçerek –ya da tam tersi devrimin karikatüre ya da kutsallığa hakarete dönüşmüş en uç noktadaki sonuçlarını olabildiğince ciddiye alarak– ben de Panthéon'u ihmal etmiştim. Bilinçli bir ironiyle, geleneklerle yüklü bir kent görüntüsü yaratmaya çalışırken Panthéon'u unuttum. Saint-Sulpice Kilisesi romanda banyoları, havuzlarıyla belediyeye bağlı kocaman bir su eğlencesi binası gibi belirir,

yeraltındaki otoparkı göz kamaştırıcı bir geneleve dönüştür-
ken Panthéon hiçbir düşsel dönüşüme gelmez. Adı bile geç-
mez. Onu alay konusu etmek aklıma gelmedi bile.

Fil mezarlığını andıran o ürkütücü binanın şu son za-
manlarda yeniden gündeme gelmesi François Mitterrand'ın
cumhurbaşkanlığına yükselmesiyle olmuştur. Bu yükselişte
hem ikiyüzlü, hem de modası geçmiş bir söz sanatı kendini
duyuruyordu; kaldı ki o mezar kazıcısının uzun hükümdar-
lık dönemine de damgasını vuracaktı o üslup.

*Memnun bir yürekle, çıktım o dağa / Tüm enginliğiyle ken-
tin görülebildiği o dağa...* Baudelaire'in *Paris Sıkıntısı*'ndaki
düzyazı şiirlere yazdığı şiirsel sonsözün –bir kerelik de olsa-
vasatı aşmayan bu son iki dizesi bana çok iyi uyuyor. Bir tek
farkla, benim Sainte-Geneviève tepesine çıkmam gerekmi-
yordu, zaten orada yaşıyordum.

Charles Baudelaire beni Fransız dilinin güzellikleriyle
tanıştırmadı yalnızca, aynı zamanda Paris'i keşfetmemde reh-
berim oldu – o aşırıldığı Baedeker'den önce. İlk kez Seine
Nehri'ni geçip sağ kıyıda kalabalığa karışmam Carrousel
Meydanı'na keşfetmek içindi –bu gezinti çok önemlidir, son-
raları yaz tatilinde Rivoli Caddesi'ndeki sinemalara düzenli
olarak gitmeye ve Arletty'nin, Louis Jouvet ya da Michel Si-
mon'un repliklerini ezberlemeye başladığım sıralarda benim
için gündelik bir deneyim olacaktı–. İlk kez o yakaya geç-
mem aynı zamanda, kendimce Andromaque'ı düşünmek ve
yürek atışlarımın yaşlı Paris kentinin homurtularına karış-
masını duymak içindi.

Baudelaire ve Baedeker rehberi: kenti tanıma gezilerimin
iki haritası. Dünyanın merkezi ve çıkış noktası olarak hep
Panthéon'dan başlayan gezilerin haritaları. Henri IV'te yatı-
lıyken doğal bir şeydi bu. Hatta daha sonraları bile, başka
yerlerde, Blaise-Desgoffe Sokağı'nda ya da Blainville ya da
Vaugirard Sokağı'nda oturduğum sırada da Paris sokakların-

da gezinmek istediğimde turlamaya ya da yürüyüşe başlamak üzere Panthéon'a gelirdim.

Baudelaire şiirlerinin ve uyandırdığı o zengin düşlerin çekiciliğine karşın en yararlı bilgileri Karl Baedeker'in *Paris und Umgebung, Handbuch für Reisende* (Paris ve Çevresi, Yolcular İçin El Kitabı) adlı o şiirsellikle ilgisi olmayan kitapta buldum.

İzinli çıktığım ilk günlerden birinde Henri IV'e döndüğümde, yatma saatinden ve yatakhanelerin kapanmasından önceki etütte, aşırma yoluyla elde ettiğim Baedeker'i, Seine'in sol kıyısından başlayarak düzenli bir biçimde okumaya giriştim. Odéon Tiyatrosu'nun 1779'dan 1782'ye kadar olan bir sürede inşa edildiğini ve 1807'de ve 1819'da binayı mahveden yangınlardan sonra iki kez elden geçirildiğini böyle öğrendim.

Öteki bilgiye gelince, bir kısmına sahafların yerleştiği Odéon kemerlerine ilişkin bilgi *-Bogengänge im Erdgeschoß, die zum Teil von Buchhändlern besetzt sind-* pek işime yaramıyordu, bunu zaten görmüştüm.

Henri IV Lisesi ve lise binası içinde kalmış Sainte-Genève Manastırı'nın kalıntılarını (...*der viereckige romanisch-gotische Turm von St. Etienne, ein Rest der Abtei Ste. Geneviève, gehört zum Lycée Henri IV...*) okumaya dalmıştım ki omzuma hafifçe vurmaya hazırlanan birisinin varlığını hissettim.

Başımı kaldırdım. Nöbetçi öğrenci dizi dizi sıraların arasında kalan boşlukta dikilmiş bana bakıyordu.

Tanıdığım yatılılardan biriydi. Yasak yayınların okunmasına hiç gelemezdi. Latince ya da Yunanca sözlüklerin arasına sıkıştırılmış ve para karşılığı pek sık elden ele gidip gelen pornografik dergilerin de kokusunu almakta ustaydı.

– Ne okuduğunuzu gösterin bana, diye buyurdu.

Keyifli bir hali vardı, sanki yakaladığı şeyin önceden tadını çıkarıyordu. Bazı yatılı öğrenciler onun el koyduğu o iğrenç dergilere olan merakından kuşku duymuyorlardı. Onun o övgüye değer uyanıklığı, merakını cezbeden metin

ve resimlere bedavadan ulaşmak için sahtekârca bir yoldu. Ona gülünç bir biçimde yakıştırdığımız takma adı, Otuzbir-ci Velet'ti.

Kendi gözleriyle görüp durumu anlasın diye tek söz etmeden ona Baedeker'i uzattım.

Kırmızı kitabı görünce düş kırıklığına uğramış gibi oldu. Yine de kuşkuyla bir tavırla, sayfalarını karıştırmak üzere eline aldı.

— Almanca! Niçin Almanca, diye hırladı.

Birkaç gün önce Etienne Bleude'ü yakaladığında heyecandan kıpkırmızı kesildiğini ve gürlendiğini hepimiz görmüştük. Söylediğine bakılırsa Etienne Bleude açık saçık bir romanı önüne almış, tembel tembel mastürbasyon yapıyor-muş. Hoş, sözde suçluyu pek etkilememiş ya da utandırmamıştı bu açıklama. Ama o gün zafer günüydü nöbetçinin.

Ama bugün hiç de öyle bir durumu yoktu. Baedeker'in kırmızı küçük kapağına acınacak bir ifadeyle bakıp duruyordu. Etütteki tüm yatılılar —lise birden son sınıfa değin hepsi— gözlerini bize dikmişlerdi.

Sesindeki hırçınlığa bakılırsa sanki Almanca okumak bir suçtu. En azından kuralı çiğnemekti. Ne olursa olsun, bir hata.

— Almanca ya da Çince, ne önemi var, diye tatlılıkla, sevimlilikle sordum.

— Çince bildiğinizi iddia ediyorsunuz ha, diye bağırdı, kızgınlığı apaçıktı.

Omuz silkтім. Böyle budalaca bir söze denecek bir şey yoktu. Üstelik hâlâ kurtulamadığım kötü aksanım çok fazla konuşmama engel oluyordu.

Ama benimle uğraşmaya niyetliydi.

— Birinci dil olarak Almanca mı okuyorsunuz, diye sordu.

Hayır, Latince ve Yunanca okuyordum; ikinci dil olarak da İspanyolca. Öğretmenimin adı Jean Camp'dı. Ona söyledim.

Güldü.

– İspanyolca mı? Yorulmuyorsunuz, değil mi?

Etüt sınıfında mırıltılar yükseldi. Yaşı en büyük olan yatılılar nöbetçiye izlemeye başlamışlardı.

Nöbetçi hareketini hızlandırdı.

– Peki, size bir uyarı veriyorum! Okul programıyla ilgisi olmayan boş şeyleri okumaktan... Yarın sorumlu nöbetçi öğretmeni göreceksiniz!

Baedekerimi hâlâ elinde tutuyordu. Sanırım kitaba el koymak istiyordu. Ama yatılılar onu öyle bir yuhaladı ki, hemen kitabı sıramın üzerine bıraktı. Sövgüler arasında kürsüye döndü.

Oldukça memnundum. Öteki yatılılar arasında böyle bir dayanışmanın ortaya çıkmasından değil yalnızca. Hangi tarzda olursa olsun, nöbetçi öğrencilerin otoritesine karşı meydana gelen başkaldırıları hep beni keyiflendirirdi. Keyfi bir aptallığın karşısına öfkenin, kinin dikilmesini hissetmek iyi bir şeydi. Tabii ki yuhalamaya katılmadım. Sakin ve gülümseyen bir yüz ifadesiyle, görünüşte olayın dışındaymışım gibi davrandım. Ama yüreğimde iç rahatlığı yayan bir avuç sıcaklık vardı sanki ve görkemli bir karşılığını verecek güçte hissediyordum kendimi.

Nöbetçi öğretmen Korsikalıydı –Thibaultlar'ın takıldığı gibi *Ey Korsikalı, ey yapışık saçlı* sözleri ona uyarlanabilirdi– yapışık saçlı, parlak renkli kravatlar takan beline oturan ceketler giyen bir Korsikalı. Esmer ve şeytansı bu adam, küçük dünyasını dikenle kaplı demir parmaklarının içinde tutuyordu.

– Neydi okuduğunuz boş şey?

Ne olur ne olmaz diye, Baedeker'i yanımda getirmiştım. Kitabı aldı ve sayfalarını karıştırdı.

– Almanca'yı iyi anlıyor musunuz, diye sordu ardından.

Evet anlamında bir hareket yaptım.

Birden başını kaldırdı. Başımın üzerinden sanki sonsuzlukta, ülküsel bir noktaya bakıyordu.

– *Wer reitet so spät durch Nacht und Wind...*

Paris ağzını temel alırsak, Fransızca'yı hep ağdalı vurgularla konuşan bu adam, 'Roi des Aulnes'dan dizeleri tuhaf bir biçimde, seçkin bir yüksek Almanca vurgusuyla –bir dilin ayakta kalması için düzgün kullanılması gerekir– okuyordu.

Goethe'nin şiirinin birinci dizesini sürdürdüm: *...es ist der Vater mit seinem Kind...* Ve sonra birlikte okumayı sürdürdük.

Büyük Mac (en eski yatılılar ona, nöbetçi öğretmene böyle derlerdi) bana Otuzbirci Velet'in verdiği cezayı kaldırdı. İlk kez olarak Almanca bilmem bir işime yarıyordu. Sonradan başka zamanlarda da yararını görecektim.

Öğretmen çıkmamı belirten, ama iyi niyetli bir hareketle kapıyı gösterdiğinde, tam dışarı çıkacakken yine bana seslendi:

– Şu Franco, daha başta kalacak mı?

Elim kapının tokmağında, döndüm.

– Hitler başta olduğu sürece, efendim, dedim.

Akla dayalı bir ön tanıydı kuşkusuz, ama tarihin de göstereceği gibi, çok fazla iyimserdi.

Üzüntülü ama onaylayan bir hareket yaptı.

– Herhangi bir sorunuz olduğunda beni görmekten çekinmeyin... diye ekledi. İspanyol Cumhuriyeti'ne hep bir yakınlık duymuşumdur.

Ama dünyanın merkezi Panthéon Meydanı'ydı.

Henri IV'te yatılıken izinli çıktığım bazı günler ya da daha sonraları, yazın, tatil sırasında, özellikle güneşli günlerde Panthéon'a, Sainte-Geneviève Kitaplığı'na geldiğimde, meydana tuhaf bir koku dolanırdı – yağmurda, karda duyulmazdı. Tuhaf bir biçimde de tanıdık bir kokuydu bu. Anında yitiveren, onun için de tanımlaması güç. Baş döndürücü ve hoş.

O kokuyu tanımlamaya, adlandırmaya çalıştığım ilk kez, bu duyusal anıyı Panthéon'la bağdaştırdım, oraya yerleştirdim.

Soufflot Sokağı'ndan geliyordum, Sainte-Geneviève Kitaplığı'nın kapısında duruyordum... Merdivenlerin tepesinde kırmıldamadan duruyor, boşalmış meydanın üzerinde dolaşan ılık, ağdamsı kokuyu içime çekiyordum...

İşte en uygun, en açıklayıcı sözcük: ağdamsı. Eski bir kipta, *Quel beau dimanche*'da geçmişti bu sözcük. Anlatmaya çalıştığım duyusal gerçekliği bence en iyi bu sözcük anlatıyor.

Çabuk yiten ama insanı kavrayan ağdalanmış şeker kokusu Panthéon Meydanı'nda baştan sona duyulmuyordu. Sanki bazı yerleri tercih ediyordu. Örneğin, Saint-Etienne-du-Mont'un önündeki alan. Valette Sokağı'nın köşesi de öyle kokardı. Clotaire Sokağı'nın başladığı, Büyük Adamlar ve Yabancılar Konağı'nın önündeki kaldırımın ucu.

Uçucu ama inatçı esintiler: kentin tuhaf kokusu. Birbirinden farklı tarla, yayla ya da vadilerde, kentin dışında bir yerlerde asla olmayacaktır bu koku. Hiç olmadığı denli uçucu ve bir anlık bu kokuyu son olarak Londra'da, Soho'da, Dean Street yakınlarında, Karl Marx'ın oturduğu evlerden birinin yakınında duydum, tabii Marx'la hiçbir ilgisi yoktu kokunun. Paris sokaklarında uzun süredir duyulmaz oldu. Özellikle de bir zamanlar belli belirsiz, tüy gibi hissedildiği Paris'teki meydanlardan çekilip gitti.

Nereden geldiğini ve tam olarak ne olduğunu anlamak için aklım karışık, ama zevk içinde, olduğum yerde duruverdim. O zor günlerde bu uçucu, anlaşılmaz koku, yitmiş, yerle bir olmuş bir geçmişi anımsatsa da, bir ait olma anlamına geliyordu benim için. Çünkü ilk kez Madrid'de –orada da kayboldu– çocukluğumun sakin sokaklarında, Salamanca'da bu unutulmaz, tuhaf kokuyu duyumsamıştım.

Çocukluğun kokusunun kaybolmasına belki de eskinin o sakin kentlerini, ışıklar içinde ve gürültülü devasa kentlere dönüştüren vahşi büyüme neden oldu. O sıralar, iç savaştan önce Madrid'de bir boydan bir boya, *cánadas reales*'ler, mevsimlere göre otlaklarını değiştiren koyunların geçtiği yollar bulunurdu.

Umut'ta, Madrid'in Franco birlikleri tarafından bombalandığı ve yangınlarla sarsıldığı bir gece, García ve Scali'nin Prado gezisinden tozu dumana katarak geçen koyun sürülerini anlattığı o sayfa nasıl unutulur?

Bazen o sahneyi, tarihsel metaforlara duyarlı bir yönetmenin –bir Visconti, bir Angelopoulos, bir Coppola, neden olmasın– filme çektiğini düşünmüşümdür. Çünkü bir gece vakti, yangınlarla aydınlanmış Madrid'de bir koyun sürüsü göze hoş geldiği için koşuşturmaz: iç savaşın başında, destelemek zorunda kaldığı askeri rejim ve Falanjistler'in gazabına uğrayarak yapayalnız ölen Miguel de Unamuno hakkında konuşmakta olan García ve Scali'nin sohbeti koyun sürüsünün ortaya çıkışıyla yarıda kesilir. Ve García, romanda baştan sona varlığını duyuran, iki kahramandan birinin sürekli yinelediği tezi savunur: *Bir aydının büyük olması, onun ince ayrımlara, dereceli değerlere, niteliğe, gerçeğin kendisine, karmaşık olana duyarlı bir insan olması demektir. Tanımı ve özü gereği manikeist değildir. Oysa eylemi gerçekleştirmenin yolları manikeisttir, çünkü her eylem manikeisttir. Kitleleri etkilediği anda, hatta etkilemediğinde bile, acımasız bir manikeizm söz konusudur. Gerçek her devrimci manikeisttir. Hem de politikacıdır.*

İyice düşününce, sözünü ettiğim ve anılarımda artık silinmeye yüz tutan, kentlerin zincirinden boşalmış gibi hızla çoğalmasıyla bir gün hiçbir yerde duyamayacağımdan korktuğum o uçucu ve güzel koku, kentleşmeden payını almamış bir geçmişten yayılıyordu belki de.

Soufflot'un tasarladığı anıtın dikildiği sırada Sainte-Geneviève Tepesi'ne ait resimlere bakıldığında bu varsayım doğrulanabilir. 1794'te, Jean-Jacques Rousseau'nun küllerinin Panthéon'a nakledilişini gösteren B. Hilaire'in çizdiği estampa bir bakalım. Ağaçlarla çevrili, geniş kırık bir alanın ortasında anıt yükselmektedir. Alexandre-Jean Noël'in guvaş resmi, *Paris'te Fırtına ve Panthéon'un Kubbesi*'ne bakacak olursak bu izlenim daha da güçlüdür –adı geçen resimde romantik üslubun abartılarım da göz önüne almak gerekir–,

solgun ve hayalet gibi bir anıt, henüz kentleşmeye başlamış tepeler ve vadilerle dolu bir manzaranın ortasından yükselmektedir.

Ağdalaşmış şeker kokusu yitip gitmiş bir geçmişin izi olamaz. Geri gelmesi için belki de Alphonse Allais'nin şu alaycı öğüdünü tutmak gerekir: kırılık alanlarda yeni kentler kurulmalıdır.

Gezintilerim boyunca, Panthéon Meydanı'na, tam merkezi oluşturan o iç kapayıcı binayı görmemeyi, hatta unutmayı başararak geldiğimde, istediğim güzergâhı seçmeyi öğrendim.

Bazı günler Pierre-Aimée Touchard'ı ziyaret etmem gerektiğinde Clotilde Sokağı'ndan geçerek lisenin çevresini dolaşıyor, Lhomond Sokağı'na varmak için Estrapade Meydanı'ndan geçiyordum. Yanlış anımsamıyorsam, 58 numarada oturuyordu.

Touchard'ın evinde hep bir kalabalık bulunurdu. Canlı ve konukperver bir ortamdı. İspanya serüveninden yeni kurulan ve *Esprit*'nin yazı işlerinde çalışmaya başlayan Jean-Marie Soutou'yu görürdüm orada. Yazı kurulundan başka adlar da orada olurdu. Mounier rüzgâr gibi geçerdi. Landsberg, bazen günlük olaylarla ilgili, bazen kendi Hıristiyan felsefesinin aşkın alanına ilişkin, ilgisini çeken konular üzerindeki düşüncelerini yüksek sesle dile getirirdi.

Ama Touchard'ın evinde hemen hemen ben yaşlarda, lise ya da üniversite öğrencisi, üvey kızı Janine'in arkadaşları olurdu. Neredeyse hastalıklı denebilecek çekingenliğim o dönemde karşıma çıkan ve eminim P.A.T.'nin de desteklemekten çekinmeyeceği arkadaşlık fırsatlarını değerlendirmemi engelledi. Ancak iki üç yıl sonra, P.A.T. Soufflot Sokağı'ndaki Edebiyat Evi'ni -zekâsıyla gözüne giren ve iyi bir geleceği olduğunu düşündüğü, daha o zamandan bazen gülünçleşse de, özlü konuşmalara meraklı, genç bir Romen'i buraya sık sık kabul ediyordu, Cioran olacaktı bu genç- yö-

nettiği sırada o çocukların aralarından bazılarıyla, özellikle de Dessau'yla arkadaşlık kurabildim.

O sıralar, Lhomond Sokağı'ndan çıktığımda gezintimi Gobelins'e doğru uzatır, Vermeuouze Meydanı'yla bölünen o her zaman canlı Mouffetard Sokağı'ndan geçerdim; bilmiyorum neden, bu ad bana ilginç bir biçimde uyumlu ve umut uyandırıcı gelirdi.

Contrescarpe'ta bir süre durakladıktan sonra Henri IV'e dönmek için çoğunlukla Mouffetard'dan geçerdim. Ne olursa olsun, meydandaki kafelerden birinde kısacık bir veda için olanaklarım elvermese bile, güvercinlerin havada çizdiği dairelere durup bakardım; sonradan Alain Resnais anılarımdan o kuşları kapacak ve *Savaş Bitti*'nin gerçekliğine katacaktı.

Bazen dünyanın merkezinden ayrılmak için Soufflot Sokağı'nı seçerdim.

O taraftan gelirken, Capoulade'a bir kez varınca insan birçok olası güzergâh arasından bir seçim yapmak zorunda kalıyordu. Birincisi en bildik olanı, Saint-Michel Bulvarı'ydı. Perşembe öğleden sonraları orada geçirilebilir, yalnız başına ya da çoğunlukla benden büyük başka yatılı arkadaşlarla bir boydan bir boya gezilebilirdi. Saint-Michel Bulvarı arşınlamalarındaki arkadaşlardan biri de Armand J.'ydi. Onunlayken, kızlara göz süzmekten çok kitapçılarda kitapları karıştırırdık. Kızlarla ilgili konular onu pek ilgilendirmiyor gibiydi; onun sohbetleri tam bir Püritenliği yansıtıyordu.

İkinci bir yol da Luxembourg Parkı'ndan geçerek Montparnasse'a, aynı adı taşıyan mezarlığa kadar giden yoldu. Ancak Montparnasse semtinin benim için daha çekici ve tanıdık bir kimliğe bürünmesi çok sonra, Edouard-Auguste F.'nin ortaya çıkışı ve Jean Giraudoux'yu keşfetmemle gerçekleşecekti.

O 1939 yazında, E.A.F.'nin Blaise-Desgoffe Sokağı'nın hemen yakınındaki dairesine yerleştiğimde, her sabah beni La Coupole'e kahvaltıya götürürdü; birinci kattaki lokanta kısmında yerdik, giriş katındaki bardan daha gösterişli bir yerdi burası. Sahipleri olan iki erkek kardeşten, Bay Laffon-

lar'dan biri sipariş almaya gelirdi. Yalnızca F.'nin eski müşterilerden olması nedeniyle değil, anımsadığıma göre adı geçen kardeşlerden biri –ya da belki ikisi de– Blaise-Desgoffe'daki apartmanda oturuyordu.

Daha seyrek olarak, akşamları bir tiyatro çıkışında F. beni Dominique'in yerine, Bréa Sokağı'ndaki Rus lokantasına götürürdü. Orada garsonlarla onların dilinde konuşurdu.

Jean Giraudoux'ya gelince, o da bu Montparnasse gezile riyle ilgilidir çünkü onu okumaya o yaz döneminde başladım. Özellikle Louis Jouvet ve Madeleine Ozeray'in rol aldığı bir *Ondine* oyunundan sonra geç vakit Dominique'te ilk kez yemeğe gitmiştik.

Kolayca anlaşıldığı gibi, o geceyi unutulmaz kılmakta her şeyin bir payı vardı.

Son olarak, Luxembourg Parkı'nın parmaklıkları boyunca ilerleyerek Médicis Sokağı'ndaki yokuştan Odéon'a inmek de olasıydı. Hatta yalnızca tiyatroya değil, az ötede, aynı adı taşıyan dörtyol ağzına da varılabiliirdi bu yoldan.

Paris semtleri arasında gönlümdeki en pahalı yer de orada başlardı. Savaş sonrası dönemin modaları ve gelenekleriyle, en çok değişime uğramış semtti aynı zamanda –*Eski Paris yok artık (bir kentin biçimi/ ne yazık ki daha çabuk değişir/ bir ölümlünün yüreğinden)*–. Saint-Germain-des-Prés, bir zamanlar orada dizilen dükkânları sıralayabilirim, burası basit bir mahalleyken bir Milano semtine dönüşmeden önce, şimdiki gösterişli, şık giysi ve lüks mallar satan mağazaların yerinde bir zamanlar kasap, balıkçı, anahtarcı, fırın, kömürcü, camcı vardı. Belki de kente özgü bir bolluk adına iyi oldu. Ama benim ilkençlik anılarım adına da yazık oldu.

Görünüşüyle olmasa da, anılarımda özü buharlaşmış Saint-Germain-des-Prés'den belleğimde elmas gibi duru, berrak bir yer kalmış, Furstemberg Meydanı. Seçtiğim sözcüklerin turturaklılığı bu yerin yüksek sesle söylenmeyecek denli özel anılarımı ilgilendirdiğini belli ediyor.

Ama en sık, belki de en isteyerek seçtiğim yol Valette Sokağı'ndan geçen yoldu. Bu yokuşun ötekilerden daha da

dik oluşu mu onu çekici kılıyordu acaba? Yoksa tepenin sularla çevrili arazisini Sezar dönemi Galya'nın öteki kent sömürgelerine bağlayan Roma yolunu izlediğini bildiğimden ya da daha başka nice eskiye ait bir sürü şey beni heyecanlandırdığı için mi?

İşin aslı şu, en fazla Valette Sokağı'nın yokuşunu tırmanmışımdır. Seine'in sulu ve oynak sınırına degecek derecede bir düzlükle başlardı. Öteki uçtaysa sonsuza uzanan vahşi bozkır ve serüven. Afrika'nın keşfedilmemiş geniş topraklarıyla ilgili, Ortaçağ'daki harita yazarlarının belirttiği gibi, ben de her köprüyle ilgili sözlük maddesine *hic sunt leones* (burada aslanlar vardır) diye yazabilirdim. Seine'in ötesinde gerçekten de aslanlar dolanırdı, pusuya yatmış her tür yaban hayvanı vardı: yani bilinmezlik vardı.

Seyrek olarak, yatılı olduğum o ilkbaharda, kararlılıkla Seine'i geçmişimdir, ama bir kez kararımın bir haklı bir amacı vardı: Baudelaire'in çok güzel bir şiirini anmak üzere Carrousel Meydanı'nı görmek.

Bir engel gibi karşıma çıkan ırmak karşısında ileri ya da geri seyirtiyordum. Geri gittiğimde Saint-Germain'in arka sokaklarına düşüyordum, oradan da antikacı ya da eski eşya satıcılarının vitrinleri önünde duralayarak, Bonaparte Sokağı ya da Saint-Pères Sokağı'nın tam ortasına çıkıyordum.

Öte tarafa doğru gittiğimde, Seine boyunca Jardin des Plantes ve Şarap Hali'ne kadar yürüyor, çevrede büyüleyici olduğu kadar ürkütücü yerler keşfediyordum: Austerlitz Garı ve Salpêtrière Bakımevi. Yolculuk yerleri: gidiş ve varış. Kenti ya da yaşamı terk etmek için uygun yerler.

Bakımevinin avlularından gizlice geçiyordum. Dizleri arasında bir baston, güneşte oturmuş yaşlılara uzun uzun bakıyordum. Hareketsiz, sessiz, savaş öncesi o yaz mevsiminin sıcağında sonu bekleyen yaşlılar.

Oysa Austerlitz'de her şey hareket halindeydi, koşuşturmalı, karman çorman bir uğultu. Gürültülü. Bir gün yüreğim hopladı, baş döndürücü bir sürpriz oldu. Gara yeni girmiş hızlı trenden inen kadınlı erkekli bir yolcu kalabalığı ba-

na doğru ilerliyordu. Bağıra çağıra ne konuştuklarını anlamadan, el kol hareketlerinden, giysilerinden, tenlerinden, saç renklerinden vatandaşlarımız olduğunu anladım. O halde, İspanya hâlâ vardı? Pahalı giysileri ve pahalı deri bagajlarından anlaşıldığı kadarıyla, gezip tozmak için İspanyollar geliyordu demek o ülkeden? Masum bir yaz tatili yolculuğu muydu? Demek ki, biz olmaksızın, bensiz, sürgünümüzün acısına, köklerimizimizin kaybolmasına karşın İspanya ölmemişti. Hayaletle dönüşmemiş, gerçekdışı olmamıştı demek.

Çenebaz ve gözle görünür biçimde mutlu –iyi giyinmiş, keyifleri yerinde– İspanyollar’ın geçmelerini tuhaf bir korku içinde bekledim. Sanki yaşam coşkusu taşan rahatlıkları beni kocaman bir iç sıkıntısının çamuruna daha da batırıyordu. Bir tür bu dünyaya ait olmamak. Öyle sert bir sürprizdi ki, ne onlara hakaret etmeyi, ne de onlardan nefret etmeyi akıl edemedim bile.

Yatılı olduğum o dönemde, izinli çıktığım her gün, yalnızca kuzey sınırı kesin bir çizgiyle belirlenmiş bir bölgede gezintilerimi yapardım. Geri kalan sınırlar uzun yürüyüşlerin yönüne ve keyfine göre belirlenirdi.

Batıya doğru, hiç ilgimi çekmemiş olan Eyfel Kulesi tarafında sınır biterdi. Guillaume Apollinaire’in o güzel şiiri bile ilgisizliğimi kırmaya yetmedi. O şiirdeki gibi, Seine üzerindeki, koyun sürüsünü andıran köprülere kulenin çobanlık edişini hiç canlandıramadım hayalimde! Orası bir sınır, bir mihenk noktasından başka bir şey değildi. Eyfel Kulesi’ni hiç gezmedim ve lokantanın bulunduğu kattan başka bir yerini de bilmem –o da hayal meyal–. Bana göre lokantanın dikkate değer tek özelliği, tatlı dilli İspanyol bir şefi olmasıydı, halka açık yerlerde hep canımı sıkan garsonların soğukluğu ya da görmezden gelişleri karşısında saran o tatsız duygudan kurtarmıştı beni.

Doğuda, daha önce de belirttiğim gibi, sınır Austerlitz Garı’yla Salpêtrière Bakımevi arasında bir çizgide biterdi. Bir

gün oraya gelirken Jardin des Plantes'tan geçtim ve her zamanki gibi dönüş yolum üzerinde, Mouffetard'a beni çıkaracak olan Saint-Médard tarafında kalan Monge Sokağı'nı izlemeye hazırlanırken Lutèce Alanı'na çıktım. Jean Paulhan orada değildi. Bunu anlamak kolay: 'boule' oynayan kimse yoktu.

Güneyde, Gobelins ve İtalyan Meydanı ve Orléans Meydanı'nın parmaklıkları oturulan, hatta oturulabilir bölgenin sınırını oluşturuyordu. Henri IV'e, düşünmeden, öylesine seçtiğim yollardan gelirdim. Yeşil alanlarla, ağaçlıklarla çevrili yollardan. Pembe beyaz çiçeklerinin mis gibi kokusuyla Arago Bulvarı'nın kestane ağaçları, bazen de Montsouris Parkı'nın yeşil tepeleri, Contrescarpe Meydanı'ndaki bistrolardan birinde, alışkanlığa dönüşen son bir moladan önce, huzur bulduğum liman gibiydiler.

1939 Temmuzunda, yaz tatilinden önceki dönemde –Jouy-en-Josas'taki *Esprit* kongresinden önce, Carrousel Meydanı'ndaki birkaç Baudelaire gezintisi (*Andromaque, sizi düşünüyorum...*) hariç, bu sınırları iyi kötü belledikten sonra Seine'in sol kıyısını düzenli olarak keşfetmeyi sürdürdüm.

Hiçbir şey mükemmel olmadığından, pazar günleri Saint-Prix'ye ailemi görmeye gitmek üzere, beni koruyan o kabuktan çıkmak zorundaydım – yabancı aksanımı yenmeyi başardığımdan kendimi sürgünde, kökünden koparılmış gibi hissetmiyordum artık.

Victor Hugo'nun ünlü dizesindeki gibi, *Saint-Leu'de Montlignon'la kesişen tepe'de*, *Esprit* dostları bir daire bulmuştu, pek konforu olmayan, küçük ama sevimli bu daire, Havas ajansında çalışan, dergiye de Borrel imzasıyla yazılar yazan gazeteci Philippe Wolf'e –Alman işgalinden sonra Desjardins adını kullanacaktı– ait eski bir evin içindeydi. Wolf burayı sembolik bir kira karşılığı babama bırakmıştı.

Sedaine evi –kasabada böyle deniyordu ve evin kül rengi, dökülen cephesine asılmış bir levhada, bir burjuva dramı olan *Kendiliğinden Felsefeci*'yi yazmış olması dışında hakkında bir şey bilmediğim o yazarın, on sekizinci yüzyılda bu ev-

de yaşadığı belirtiliyordu— kasabanın tepelik yerinde, Hugo'nun şiiirindeki tepeye komşu bir yerde, tam olarak Saint-Prix'deydi. Garın bulunduğu düzlük Gros-Noyer'ydi ve tepeyle birlikte tek bir belediye oluşturunuyordu.

Oraya gitmek için Kuzey Garı'ndan Persan-Beaumont ya da Pontoise yönünde giden trene binmek gerekiyordu. Tren Gros-Noyer-Saint-Prix İstasyonu'na gelmeden ya da Saint-Leu ve Taverny'ye doğru yola çıkmadan önce, Saint-Denis, Enghien-les-Bains, Ermont-Eaubonne ve Ermont-Halte' da dururdu.

Bu iki kasabanın yaşamımda önemli bir yeri oldu. İlk gençliğimde ve gençliğimin hemen başında. İki yıl sonra en iyi arkadaşlarımdan biri olacak 'Petitjean' (küçük Jean) diye adlandırılan Jean David'in —şu anda en eski arkadaşım— ailesinin Saint-Leu'de bir evi vardı ve arkadaş grubumuzla orada hafta sonu ve tatillerde sık sık buluşurduk. Victor Hugo'nun tepesinin ve dizesinin ucundaki Saint-Leu-la-Forêt neşeli anılarla doludur.

İkinci kasaba olan Taverny çok başka nedenlerle önemli olmuştur benim için. De Gaulle yanlısı vurucu gücün genel karargâhı olmadan önce bir polis merkeziydi. Biz kızıl İspanyollar için. Siyasi sığınmacılar olarak Taverny emniyet müdürlüğüne bağlıydık: azımsanacak bir şey değildi bu.

İşte babamla üvey annem kardeşlerimizin en küçükleri olan Carlos ve Franco'yu yanlarına almış, Saint-Prix'de Wolf'a ya da Sedaine'e ait evde oturuyorlardı. İkiisi de İsviçreli'nin dar kafalı ve keyfi sultasından çok çektiler. Carlos ölene değin, artık alışkanlık kazandığı o sertlikten acımasız ve kırıp geçiren bir kara mizahla söz edecekti. Franco ise bu deneyimin kendisini ne denli yaraladığını gösteren romanlar yazdı.

Biz ötekilerse sürgün rüzgârı ya da rastlantıların savurmasıyla oraya buraya dağılmıştık, ashında iyi düşününce, o savrulmalar bir tür iyilik etmiştir bize: hep ayakta durmayı başardık. Her birimize sorsalar, ne sıkıntılar, ne iç kırgınlıkları pahasına ayakta kalmışızdır. Hâlâ hayatta olanlara sor-

malı. Yanıtlayacaklarından emin değilim. En azından kendi adıma, ben bir Şey diyemem.

Saint-Prix'de babamı gormeye gittiğim o günlerde, Kuzey Garı'na varmak için Saint-Michel'den metroya binerdim: buna kimse ŐaŐmaz.

Paris'te ilk zamanlar bu ulaŐım aracını kullanmakta pek istekli değildim. Uzak bir yere gideceğim zaman, hatlar ve aktarmalar arasında kaybolurdum. Yol sormam gerekirdi ve bu da çoğunlukla pek iyi olmazdı. İnsanlar genellikle yakın davranmaz, ne söyledikleri anlaŐılmazdı. Sanırım genelde cana yakın değillerdi: hep koŐuŐturan, asık suratlı, yalnız insanlar.

Üstelik benim evrenimin merkezi olan Panthon Meydanı'na yakın bir metro istasyonu da yoktu.

Ben de tramvay hattını kullanmaya karar vermiştim. Tramvaya alıŐtım. Çocukluğumda Madrid'de, daha sonra ları Cenevre'de, La Haye'de alışılmış ulaŐım aracıydı. Tramvay yerin üstünde gittiği için insan her an nerede olduğunu anlıyordu. Kent görüntüsü sizi ilgilendirmez olunca ya da tam tersi, bir bina ya da park dikkatinizi çekince tramvaydan atlayabilirdiniz.

Baedeker rehberimde en yakın tramvay hatlarının başladığı noktaları saptamıŐım. Biri Saint-Germain-des-Prs'deydi, 127 numaralı hat; Montparnasse'a kadar Rennes Sokağı'ndan gidiyor, sonra Raspail Bulvarı ve Orlans Caddesi'nden geçerek Orlans Kapısı'na gidiyordu, oradan da Fontenay-aux-Roses'a doğru yola çıkıyordu. Bu ad hoşuma gitti ve gezinti yaptığım günlerden birinde oraya gitmeyi hayal ettim.

Öteki iki tramvay hattı, 18 ve 25 numaralı hatlar Saint-Sulpice Meydanı'ndan hareket ediyordu. İki de farklı yollardan Saint-Cloud'ya, Georges-Clemenceau Meydanı'na varıyordu.

Hâlâ gözümün önündeymişçesine Baedeker'deki tüm bilgileri sıralamam dikkatli okuru şaşırtıyor olmalı. Ama rehber zaten gözümün önünde. Tabii aynısı değil. Yine 1931 baskısı olan başka bir rehber. O dönemin çalkantıları arasında benimki kayboldu. Tüm gençlik kitaplarım o çalkantılı dönemde kayboldu. Ama şimdi elimin altındaki Baedeker'i Viyana'da elden düşme kitap satan bir dükkândan aldım. Hem de satın aldım, aşırmadım, inanın. Viyana'da 1989'da. O sıralar İspanyol milletvekiliydim, kırmızı ve altın yaldızlı cildi olan Baedeker'i aşıramazdım elbet.

Aslında bambaşka bir şey almak üzere o kitapçıya girmiştım. Ama Baedeker çıkıverdi karşıma. Hem de 1931 baskısı, bu harikaydı! Odéon'daki kitapçıyı anımsadım ve birden zamanın yükünü omuzlarımda hissettim. Ele avuca gelmez, acımasız zaman. Soluğum kesilir gibi oldu, yıllar uçuşuverdi çevremde, sanki ceketin omzundan toz silkeler gibi. Yaşıyordum ve söylenecek başka bir şey yoktu, rehberi satın aldım. Oysa aşırılmak isterdim: gençleşirdim o zaman.

Her neyse, Baedekerimin yardımıyla tramvay yolları saptamıştım. Ama çok üzülererek gördüm ki, 1939 ilkbaharında Paris'te artık tramvay yoktu. Bana söylendiğine göre, iki yıl önce ortadan kalkmışlardı. Artık bitmişti, ne Fontenay-aux-Roses'a, ne de Saint-Cloud'ya tramvay sahanlığında gidemeyecektim artık!

Paris'te bir yerden bir yere gidecek her tür olanak varken, geziyi, yürüyüş ritmini tercih etmem Charles Baudelaire'e bağlanabilir: hatta onun bir sonesine, 'Geçip giden kadına' adlı şiire.

Düşünü kurardım hep: çevremi saran sağır edici sokak inlemeye başlar; yas giysileri içinde uzun ince bir kadın –siyahlara bürünmüş, kolları bacakları, göğsü kalçası siyahlarla kaplanmış incecik kadınlara düşkünlüğüm kolayca anlaşılıyor!– görkemli bir acı içinde geçer. Kuşkusuz, elindeki fistolu, işli minik çantasıyla bu düşün devamı gündelik yaşamın içinde pek yer almıyordu – yalnızca seçkin giysiler sunan

modeller o Baudelaire'in kadınlarına özgü dalgaları anımsatan, görkemli bir hafiflikle yürüyebilir.

Ama asıl önemli olan, dile getirirken boğazımı, düşünürken de ruhumu acıtan sözcüklerin, *büyüleyen acı, öldüren zevk* (General Aupick'in üvey oğluna bir gün şu saptamayı yapacaktım: ölüm getiren zevk değil midir? Neyse, yine de birbirimizi anlıyorduk) bu sözcüklerin olası bir gerçeği, okuldan çıktığım bir gün arşınladığım Paris sokaklarından birinden geçen güzel bir kadının gerçekleşebilir biçimini çağrıştırıyor olmasıydı.

O 1939 ilkbaharında Paris'te karşılaştığım o ilgisiz güzel kadınların sayısı ne olursa olsun, bakışlarımın hiçbir yansımayla karşılaşmadığım, hiçbir tanışıklık duygusu ya da ilgi uyandırmadığını, öyle kupkuru kaldığını, kenti bir çölü aşar gibi arşınlarken hiçbir serap görmediğini belirtmeme gerek var mı?

Yine de bir kez, söylenebilecek –umarım kimse her özel ve gizli gerçeğin söylenmesinin doğru olmadığına inanacak denli saf ya da kötü değildir– gerçeği söylemek gerekirse, bir kez geçmekte olan bir kadının varlığını yanımda hissettim.

Ama o kadını fark etmemiştim, geldiğini görmemiştim. Yas giysileri içinde değildi ama siyah, hafif, ışıltılı bir görünümü olan siyah muşambadan bir şemsiyeye yağmurdan korunuyordu. Yağmur vardı ve havada saçılan incecik damlalar yine havaya karışıyordu.

Anımsaması hoş değil, daha önce andığım gibi, Madrid'in düştüğü gündü. Çocukluğumun kenti düşmüştü, onunla birlikte anılarım, yaşamım. Rubén Darío'nun İspanyolca, daha çok Nikaragua dilinin sert seslileriyle ya da Kastilyaca'nın görkemli tınılarıyla çınlayan *No oyes caer las gotas de mi melancolia*, dizelerinin bir hıçkırık gibi ansızın bedenimi sarstığı sarstığı gündü.

Ama o dize sonenin son dizesiydi ve ayak bileklerine inen siyah yağmurluklu kadının birden durup benimle ko-

nuştuğu sırada, beni sıradanlıktan çekip alan onca hüznün acı veren doygunluğuna, üzüntüsüne kendimi bırakmış, o sonenin tümünü mırıldanıp duruyordum.

Kendimi kötü hissetmek üzere miydim? O mırıldandığım dil İspanyolca mıydı? Bazı sözcükleri anlamış olmalıydı.

İşte hepsi buydu. Madrid düşmüştü.

Durumuma acımıştı. Yağmurdan sıırıslıklam olmuş, dalgın, bir şeyler kekeleyen halimle gerçekten de acınacak durumda olmalıydım. İçecek sıcak bir şey teklif ediyordu. Kurumam ve biraz rahat etmem için, yakında bulunan, Racine Sokağı'ndaki evine beni davet ediyordu.

Sıcak bir içecek mi? Eski günlerdeki gibi, içinde dantel gibi kristalleşmiş kesme şeker eriyen buz gibi soğuk bir bardak suyla servis yapılan dumanı tüten, koyu bir sıcak çikolata ikram edip edemeyeceğini soracaktım az kalsın. Ama böyle bir şey olanaksızdı. Madrid düşmüştü, ben Nikaragualı bir şairin melankoli dolu dizelerini anımsıyordum ve çocukluğumun o sımsıcak ve acı çikolatasını istiyordum!

En son içtiğimde, en azından o çikolatayla ilgili aklıma gelen son anımda, Santander'de, Sardinero'daki tatil evindeydik. Annem sıcak çikolata ve küçük pastalar hazırlamıştı. Kocaman bir bardak soğuk suyun içinde erimeye bırakılmış kristal gibi kesme şeker. Gözlerimi kapıyor, minik yudumlarla keyfine vararak içtiğim çikolatanın sıcak ve acı tadına karşıtlık oluşturarak karışan o tatlı serinliğin ağzıma yayılışını duyumsuyordum.

Sardinero'daki evde, bahçeye, gürl ortancaların karşısına bir masa kurulmuştu.

Ağlamaklı bakışlı, yine de sakınımlı elden bırakmayan, darmadağın saçlı, üstü başı dökülen bu cılız oğlana (kendimi böyle düşünüyorum, yanılmadığımdan da eminim) yapılabilecek en dürüst tekliflerde bulunan o kadına bakıyordum. *Ele avuca sığmaz bir güzel değildi, Ah o sevdiğim kadın,* diye haykırabileceğim bir kadın hiç değildi. Daha genç, açık, duru, kararlı, besbelli Katolik bir kadındı: özetle, biraz izci

havası vardı. Güvenilecek, akşamları, eğitim amaçlı gezilerin kamp ateşinde tatlı tatlı şarkılar söyleyebilecek bir kadın.

Hayır, her şey yolunda, kendimi toparlarım, diyordum daha çok el kol hareketleri ve tek heceli sözlerle, Madrid düşmüştü ve onun elinden bir şey gelemezdi, kaldı ki Henri IV'e dönme vakti gelmişti.

Çok mu kapalıydım? Ya da çok az mı cömerttim? Bir kadından gelebilecek şefkat, yumuşaklık fırsatını kaçırmış mıydım? Gençliğimde böyle şeyleri kaçırdığım oldu. Yalnızlığın, farklı olmanın gururu çoğu kez size oyun oynar.

Yine de, metronun gerçek ya da varsayılan sevimsizliklerine karşın, Saint-Prix'ye ailemle buluşmaya gideceğim günler, Kuzey Garı'na varmak için Saint-Michel'den metroya binmek zorundaydım. Kaldı ki aktarmasız bir güzergâhtı: varılacak yere gitmek için kimseye bir şey sormak gerekmiyordu.

Ama mutsuzdum, kalabalıklar hep beni tedirgin etmiştir. Sıkıntı uyandırmıştır, belki öyle. Çoğu kez akıl almaz davranışlar. Yakın mesafeden duyulan kokular, ter. Bakışların çoğundaki boşluk. Ya da tam tersine, fazlasıyla göze çarpan bir merak, bir sorgulama, bana değip geçen bu bakışlarda fazlasıyla ateşli ve talepkâr bir şeyler olurdu. Üstü örtülü bir tecavüz isteği. Bir de rayların her titreşiminin vagondaki beden yığınının sarsmasından nefret ederdim. Her tür kişisel liğin silinmesiyle bir mağmayı andıran bedenlerin yolun sarsıntularına uyan o çocuksu, heyecanlı neşesinden nefret ederdim, o sallanan kalabalığın aptal gülüşlerinden, yaygarasından.

Kalabalık saatlerdeki itiş kakışın etkilerini hiç olmazsa azaltmak için, oturma yerleri dışında kalan alanların tam ortasında bulunan direğe tutunurdum. En sık kullanılan duraklarda, binen yolcuların bir dalga gibi vagonun arkasına beni itmemesi ya da tam tersi bir hareketle öne doğru itilmemek için direğe sımsıkı yapışırdım, çünkü Saint-Michel ile Kuzey

Garı arasındaki bu yolu sabahın erken saatinde ve gün bitiminde, en kalabalık saatlerde kat etmekten başka seçeneğim yoktu.

Topluca hatta toplumca verilen bu rahatsızlığın sevimsiz sonuçlarından kaçınmak ve görünüşte iç huzurumu korumak için bir yola başvuruyordum ben de. Alçak sesle şiirler ya da bazı sevdiğim kitaplardan sayfaları ezber okuyordum.

Ey alçaklar, burada işte kent! Boşalın garlara! Güneş o alev alev ciğerleriyle temizledi/ Barbarların bir gecede doldurduğu bulvarları, / İşte, Batı'nın ortasına yerleşmiş o kutsal kent!

Görülebileceği gibi, ilerlemeler yapıyordum. Aslında 'ilerleme yapmak' tam uygun bir söz değil, çünkü moral bir yan anlamı da var. Oysa Rimbaud'dan dize okumak Baudelaire'den dizeler okumaktan daha övülesi bir şey değildi: farklı, başka bir şeydi. Fransız şiirinin Brocéliande ormanında daha uzaklara, daha derinlere gitmek demekti. Beni buna Baudelaire itmişti: daha fazlasını öğrenmemdeki bu merak, bu aceleye, bu gereksinime, beni başka müziklere, başka anlam demetlerine yönelten Baudelaire olmuştu.

Şiir okumalarım zaman çizgisini izleyerek Charles Baudelaire'den Ronsard'a ve Villon'a uzanmıştı. Ve az önce dediğim anlamda Rimbaud, Mallarmé, Valéry'ye doğru ilerleme yapmıştım. O dönem Valéry'nin beni en etkileyen yazısı *Leonardo da Vinci'nin Yöntemine Giriş* olmuştu – gençliğimin bir bölümünde o yazıyla ilgili bir yazı, bir yorum yazmayı düşledim.

Her neyse, 'Paris Kalabalıklaşıyor', Saint-Michel'le Kuzey Garı arasında metro uğultusunda fısıltı gibi bir ses. O zaman Cité ya da Châtelet istasyonlarından birindeydik herhalde.

Jean-Arthur Rimbaud'yu keşfettiğim zaman ne denli heyecan duyduğumu söylemenin pek özgün bir şey olmadığını biliyorum. On beş ve on yedi yaş arasında birçok genç erkek böyle bir keşifte bulundular, o büyülenmeyi yaşadılar, aynı şiirleri ezberlediler. *Aydınlanmalar* ve *Cebennemde Bir Mevsim*'den aynı ateşli metinleri. Açık açık belirtiyorum, benim

tek özgün yanım Rimbaud'nun sessizliği seçişi, ansızın edebiyata sırt çevirmesi, şiire karşı soğuk bir nefret duyması konusunda alışılmış, gelenekselleşmiş, akademik, dogmatik tuzığa düşmemiş olmamdır.

Rimbaud'nun silah ya da köle ya da herhangi bir şey satıcısı olmak üzere Paris kafelerinden el ayak çekmiş olmasının bana göre heyecanlı bir yanı yoktu. Yazmaktan vazgeçmenin, yaşamı değiştirmenin, geri dönmemesine ayrılmak için her koşulda öyle çok neden vardır ki, insan hangisini seçeceğini şaşırır.

Asıl sorun bambaşkadır. Bu konuyla ilgili yazın bir kompozisyon yazmıştım. Onu saklamadım, başka birisi de benim için saklamamış. Blaise-Desgoff Sokağı'ndaki evde yazmıştım. Çünkü Edouard-Auguste F.'nin eğitim biçimi klasik anlamda *paideia* ile Montessori yönteminin karışımıydı. Ya da belki ona bu hesaplı ciddiyeti telkin eden o Cenevre'deki Calvinist topluluktu: her şeyin bir bedeli vardır. Karşılıksız hiçbir şey yoktur. Onun cömertliğini hak etmem gerekiyordu. Kalacak yerim vardı, cep harçlığım vardı, ama her hafta okuduklarımla ilgili bir ödev yazmam gerekiyordu. Seçeceğim konuyu onunla tartışıyordum, sonucu da birlikte tartışıyorduk. Ve bu yaz ödevlerinden biri Jean-Arthur Rimbaud üzerinedi.

Asıl sorun, bu sevimli, becerikli, yetenekli, kurnaz, çoğu kez yapmacık, ama çok kez de söz sanatını ustaca kullanan, Fransız şiir geleneği içinde doğal biçimde, hiçbir kopukluk meydana getirmeden yerini almış bu genç şairin nasıl birdenbire Rimbaud olduğuydu. Gökten düşen bir göktaşı, yeryüzüne düşen bir melek gibi, Fransızca'nın tüm olanaklarını anlamsal açıdan duyulmamış ateşli bir noktaya, çok biçimli bir duyumsallığa, altüst edici, sonu gelmez bir kesinliğe taşımıştı.

Çok kısa bir dönemde olmuştu bunlar, 1871'le 1872 arasında birkaç ay içinde: fırtına, yıldırım, açınlama? Kuşkusuz, ama hangisi? Dolaylı da olsa, Paris Komünü deneyimi mi? Verlaine sayesinde ve ona karşı, eşcinselliğin tensel ibadetin-

de kendisinin öteki olduğunu keşfetmesi mi? Babanın yokluğu, Vitalie Cuif'in -açık saçık bir romana uyacak bir ad!- ane Rimbaud'nun sevgi ve nefret uyandıran varlığından kaynaklanan gecikmiş ve bir o kadar şiddetli kriz mi? Tüm bu nedenlerin patlarcasına ve denetimden çıkarak üst üste gelmesi mi? Bu çılgınlıkların? Ya da herhangi başka bir şeyin?

Şimdilik her şey olabilir.

Metrodayım, Orléans-Clignancourt hattı, sabah erken bir saat, 1939 ilkbaharında bir gün. İspanya savaşı bitmiş, ben bozguna uğramış bir ordunun on beşinde kızıl taraftarıyım. Latince çeviri derslerimin *profanum vulgus*'undan kendimi soyutlamış, alçak sesle Jean-Arthur Rimbaud'nun 'Paris Orjisi' ve 'Paris Kalabalıklaşıyor'unu ezberden okuyorum.

Sözcüklerden taşan coşkuya ve kendine özgü, şaşırtıcı, sarıveren deyişlere karşın, Hugo tarzı bir söz sanatının azgın dalgalarına kendini bırakmış, Rimbaud öncesine ait uzun bir şiiirdir bu. Ama ben henüz o konuyla ilgili ödevimi yazmadım, oysa o ödev bana ne bağışlamalar, barınak ve yiyecek hakkı getirecekti. Ve babacan bir dostluk: o dostluğu asla unutmamalı. Henüz Claudel ve Berrichon'a, Bouillane de Lacoste ve Renéville'e, Styarkie'ye, Gaucière ve Etiemble'e derdimi anlatmamışım. Rimbaud'nun gizeminin nerede olduğunu hissediyorum ama pek az üzerinde duruyorum.

Kaldı ki, eğer bu uzun şiiiri ezberden okuyorsam, açık konuşalım, kişisel nedenlerdir: dokuzuncu dördlüğün birinci dizesine gelmek için. O sözcüklerin sessizce dudaklarımda çiçek açtığı sırada o cehennemi andıran, yerin altındaki yolculuk ne yöne gidiyordu? Etienne-Marcel yönüne mi?

İşte geldim: *Çünkü kadının karnını deşiyorsunuz...*

Artık bunun nasıl olduğunu biliyorum. Soyut bir bilgi bu kuşkusuz, tümüyle kuramsal, ama yadsınamaz. Benim kadın bedeniyle ilgili bilgimi hiçbir kuşku gölgelemiyor, hiçbir belirsizlik yanına yanaşmıyor. Yeni bir bilgi bu, en azından şimdiki soluk keşici kesinliği açısından: Henri IV'teki yatılılık döneminin son haftalarındaki cinselliğe adım attığım günlere uzanıyor.

Üç-dört yıldır, yoksul semtlerde oturan Madridli çocuklarla kapışmalarımızdan bu yana, merak, şaşkınlık, heyecan ya da bulandırıcı bir istekle aklımızın bir köşesine yazdığımız tensel sahiplenmeyle ilgili tüm yüklemeler arasında bana en tuhaf geleni 'deşmek'ti. Belki uyandırdığı şiddet yüzünden: genellikle birisini *deşmek* onun iradesine karşı gelerek olur. Belki de bu sözcüğün sessel çağrışımlarla akla 'delme'yi getirdiği içindi, kimbilir?

Öte yandan, Rimbaud'nun dizesi, *Çünkü kadının karnını deşiyorsunuz*, Fransa'ya gitmeden az önce, La Haye'de okuduğum Charles Morgan'ın romanı *Sparkenbroke*'tan bir tümceyi çağrıştırıyor, hem de onu anlamamı sağlayarak.

İlk Fransızca kompozisyonumun dekorunu ve kişilerini –en azından adlarını– sağlayan *The Fountain* gibi, Morgan'ın öteki romanı da aynı dramatik şemaya göre kurulmuştur: iki erkek arasında kalan, ikisi tarafından farklı aşkla sevilen, her ikisine de farklı ama benzer bir biçimde bağlanan, âşık bir kadın ve ölüm –yani yazgı, rastlantı: yaşam– iki adamdan birisinin yenilgisini onaylar, tabii onur kırıcı bir son, 'yenilgi' diye adlandırılabilirse.

O dönemin İngilizler'e özgü yaldızlı parlaklığından –uzun betimleme ve kişisel duyguların gözlemlenmesine önem verilen o üslup, zaman zaman ağır biçimde felsefe kokan, oymalı kakmalı bir dil– arınmış olan Charles Morgan'ın romanları eminim şimdiki gençler tarafından hiç tanınmıyor, oysa bir zamanlar ün kazanmış, coşkuyla karşılanmış, aranan, bilgiç incelemelere konu olan bu romanların yapısal yalınlığına indirgendiğinde sonsuz ve katıksız duygusal yoğunluğunu koruduğu görülür. Kuşkusuz onca gencin ruhunda yer etmiş olması bundan ileri gelir. En azından benim için öyle.

Bir lord ve bir yazar olan –biraz bencilce ama Morgan yarattığı kişinin üzerinde uğraşmış ve fazla anlam yüklü şiirlerini de okura sunmaktan geri kalmıyor– Piers Sparkenbroke'un aldatılan karısı Etty'yle doktor ve aile dostu olan Georges'un arasında Piers'in aşkıyla ilgili bir konuşma sıra-

sında, Mary kocasının uzun süredir bedenine ilgisiz kaldığını belirtir ve *onun tarafından değil olmak nedir bilirim, Tanrı tarafından değil olmak gibidir*. Bu tümce Henri IV'teki cinselliğe ilk adım attığım yatılılığa başlamadan birkaç ay önce, ilahi konulardaki sorgulamalara en iğrenç soruların karışmasıyla fena halde aklımı karıştırmıştı.

İlahi mükemmelliği kastederek kullanılan bu 'değilme' nasıl bir şeydi? Yatılılık ve Rimbaud okumaları bu önemli konu üzerinde beni aydınlatacaktı.

Réamur Sébastopol İstasyonu'ndan ayrılıyorduk ve tam o sırada, benim Rimbaud şiiri okuyarak yarattığım o bireysel evrenin içine dış dünyadan bir olay süzülebiliyordu. Daha doğrusu, bir yüz. Daha da iyisi: bir şeylerin olduğu yüzünden anlaşılan bir kadının yüzü, olayı haber veren bir yüz.

Châtelet'den aktarma yapan kalabalığı da yüklenen vagon adamakıllı dolmuştu. Ben ortadaki yerimi korumayı başarmıştım. Sağ kolumu direğe dolamıştım. Üst üste sıkışmış beden yığını vagonun sarsıntılarıyla sarsılıyordu, gözlerde aynı boş bakışlar vardı: kendine, dünyaya ilgisizlik, hatta şu sabah vakti, kendinden ve dünyadan süzülüverecek her tür düşe ilgisizlik.

Kalabalık yüzünden dikey duruma getirilmiş, kapı yanındaki açılır kapanır oturma yerine yaslanmış, tam karşımdaydı kadın. Aramızda yalnızca bir sıra, hatta daha doğrusu bir adam vardı. Adamın yalnızca kalın ensesini, geniş omuzlarının bir tür soluk alıp verme gibi kalkıp inişini görüyordum. Adam gözle görülür biçimde kadını sıkıştırmış, genel ilgisizliğin ortasında tüm ağırlığıyla kadının üzerine abanmıştı. Görüş alanımın darlığına karşın, aradaki mesafenin azlığından adamın dizinin kadının bacaklarının arasında olduğunu anlamıştım. Kadının bedenine sürtünen erkek kalçasının ağır ağır hareket edişi de görülüyordu.

Haz içindeki yüzü, yuvalarından fırlamış gözleriyle kadın mest olmuş gibiydi. Bedeninin tümsek ve çukur yerlerini ayarlayarak, erkeğin bu abanışına kendini sunuyordu. Bağ-

racak mıydı? Bir an için gözlerini yumdu, sanki ta **derinle-**rinden yükselen çığlığı karnının ılık bir yerinde tutmak **ister-**cesine dudaklarını sıktı.

Gözleri kapalı, kendini tutma çabasıyla sıkılmış ancak sevinç isteğiyle titreyen dudakları, hoş sarışınlığıyla hassas ve kırılgan bir havası vardı. Zarif bir silüete uyan, bakımlı bir saçın sarışınlığı demek istiyorum.

İlk bakışta göze çarpan, sırtında iş giysileriyle, bu kaba saba, sert görünümlü erkekle otuz yaşlarında ya da daha genç, süslü püslü, terütaze, bu zarif burjuva kadını arasındaki karşıtlıktı; iki dünya, iki toplumsal sınıf, iki yaşama biçimi arasında göze çarpan o belirgin karşıtlık iki bedenin birbirine şehvetli şehvetli sürtünmesiyle ansızın siliniveriyordu.

Bir şeyler hayal edilebilirdi: otuz yaşındaki bu zarif ve hoş burjuva kadını, bir ticaret kuruluşunda müdür ya da üst düzey memur ya da herhangi başka bir şey olan kocasına 'güle güle' demiş, yapması gereken bir-iki alışveriş, yakında bir gün yemeğe davet edilen birilerine yollanacak mesaj olduğunu anımsatmıştı ya da gelecek Paskalya tatili sırasında yapılacak bir aile ziyareti hakkında konuşmuşlardı; gündelik yaşam, karı-koca ilişkisi bağlamında dolduran o sıradan şeyler işte. Ama kocası evden çıkar çıkmaz –Onu hâlâ seviyor mu? Saçma, bunu umursamaz: sorun değil! Buna alışık, bunun alışkanlığı, güvencesi, bir anlamda keyfini biliyor. Keyif sözcüğünün anlamı belirsiz: yalnızca hukuk terimi olarak anlaşılmalı, keyiften yararlanma hakkı ona ait; sonuç olarak kocasıyla ilişkisinde keyif alması söz konusu değil, çünkü hayal kurdurmayı bile beceremeyecek kadar terbiyeli, salgı ve kokuların fışkırmasını sağlayamayacak kadar kibar, bacaklarım açıp, her türlü kibarlıktan yoksun, en ilkel erkeksi isteğe coşkuyla boyun eğmeyi bekleyen bu narin ve ince bedene abanamayacak kadar ince; Alfred'le (ya da Anatole, Antoine, André'yle) yatakta da sofradaki gibi: çatalını doğru tutmayı bilmek gerek, beyaz şarap kadehini şaşırmamak, tabağı silip süpürmemek! Bunlar aşk söz konusu olduğunda çok saçma–haftada bir-iki gün, kocası evden çıkar çıkmaz, metroda bul-

duđu sessiz, kararlı erkeklerden hoşlanıyor, o ilgisiz kalabalığın içinde adamların eli üzerinde dolaşıyor, bacağına yapışmış, bacak arasını sertçe okşuyor, bedenine yapışmış bedenine sürtünüyor, André ile (ya da Antoine, Anatole, Alfred'le) uzaktan yakından ilgileri yok, özellikle yok, onun ince uzun sarışnılığıyla, düzgün yüz hatlarıyla, nazik bakışlarıyla bir ilgisi yok onların –olsa, suç olurdu– ve yakında bir gün, herhangi bir gün koşullar elverdiğinde o sessiz ve kaba saba, ad-sız adamlardan birisinin peşinden beşinci sınıf bir otele gidecek. Sert ve buyurgan adamlar: en azından bunu istiyor kadın, çılgıncasına.

Ama, o metroda gözlerimin önündeki sahneyi *Gündüz Güzeli*'ni düşünerek yorumladığımı fark ediyorum.

Joseph Kessel'in romanı, Lestelle-Bétharram'da Soutou'nun evindeki kütüphanedeydi. Annem ve Jean-Marie'nin erkek kardeşi de o evde yaşırdı. 1936 Eylülünde gemiyle gediğimiz Bayonne'da Jean-Marie'nin erkek kardeşi ortaya çıkmıştı. *Galerna* adlı yük gemisinden indiğimizde bizi aşlamışlardı. Jandarmalar ve yazlıkçılar, meydanadaki müzik çalınan kameriyenin çevresinde gölge arayarak şaşkın bir halde sağa sola çil yavrusu gibi dağılmamızı izliyordu. Çok geçmeden babam Soutou'nun birkaç hafta önce Lekeitio'da kendisine verdiği telefon numarasından onu aramaya gitti.

Soutou, yanında *Esprit* grubundan bazı arkadaşlarıyla koşa koşa geldi. Bizi üstlendi.

O ilk sürgün saatlerinin anısı bulanık, hayal meyal. Bize daha çok düşmanlıkla karışık bir merakla bakan yazlıkçılar vardı. Kayıtsız. İlle de Franco partizanı olduklarından değil. Bizim gelişimiz onlara daha çok, savaşın yakın olduğunu, tarihin ve dış dünyanın tehlikelerini düşündürmüştü. Üzerimize giysi gibi giydiğimiz gerçekliğin onların ansızın karşısına çıkması, hatta yaşamlarına karışması rahatsızlık vericiydi. Belki de iğrendiriciydi. Bana öyle geliyor ki, o dönemde Fransızlar savaş olmaması için her şeylerini verirlerdi. Kaldı ki her şeylerini verdiler ama üstüne bir de savaş oldu.

Yalnızca bakışlarına acımadan çok kaygı yansıyan yazıkçılar yoktu. Pastanelerin bembeyaz ekmeği, birbirinden lezzetli ve çıtır çıtır çörekleri vardı. Babamın dönmesini beklerken beyaz bir ekmeği yutarcasına yedik.

Şanslıydı: Soutou'yu telefon ettiği yerde bulmuştu.

Sonrası bulanık, söylemişim. Lestelle-Bétharram'a aynı gün mü gittik? Kuşkuluyum: Soutou'nun o küçük evinden önce, anılarımda uçuşan bahçeli kocaman bir ev var. Kesin olan, ertesi gün gazetelerin çoğunda —doğru anımsıyorsam aralarından 'hükümet yanlısı', 'düzene bağlı' diyorlardı— bizden 'kızillar' diye söz edildiği idi. Ayaklananlar ise 'milliyetçi'ydi. Aydınlatılması gereken anlam karmaşası vardı ortada. Kesin olan bir başka şey de, bizi Lestelle-Bétharram'a götüren kişi *Esprit* grubundan Thérond adında birisiydi. Kalın ve inişli çıkışlı bir sesi vardı, Bask beresi giymişti, yol bakım müdürlüğünde çalışıyordu. Daha sonra, Ferney-Voltaire'de ve Cenevre'de ortaya çıkış nedenini bilmiyorum. Bildiğim tek şey Cenevre'de Gonzalo'yla beni evlerinde ağırlayan Grobéty adındaki kız kardeşlerle tanışıp aralarında benim beğendiğim Yvonne'la evlendiği idi.

Kessel'in *Gündüz Güzeli* Soutou'nun Lestelle-Bétharram'daki evindeydi. Kütüphanenin romanları arasından, Dumaslar'ın, Balzac'ın ya da Zolalar'ın arasından bir tür içgüdüyle onu bulup çıkarmıştım. Beni çeken kitabın başlığı mıydı? Bugün buna bir yanıt bulamam. Önemli olan, dille ilgili sorunlarım olduğundan bana zor gelen bu kitabı okumaya daldığımdı. Bazı bölümleri sözcüğü sözcüğüne anlamaya çalışıyordum. Ama genelde anlatılanı çok iyi anlamıştım ve baş döndürücü gelmişti.

Tabii ki bu romanı okumak için gizleniyordum. Bahçenin bir köşesinde, tuvalette ya da gezintiye çıkarken kitabı yanımda götürüyordum. Bétharram'da 1936'nın o uzak eylül ayından bu yana *Gündüz Güzeli*'ni bir daha okumadım. Olası bir düş kırıklığı tehlikesine karşı. O ilk okumanın baş döndürücü şiddetinin, aşkla ilgili çılgınlıkların soluk kesici

keşfinin, kadınlığın gizemli yıkımlarının anılarında olduğu gibi kalmasını istedim.

Luis Buñuel'in Kessel'in romanından yaptığı film –şaşırtıcı bir budalalıkta– *Gündüz Güzeli*'nin kara ve parlak gerçeğinin solgun bir gölgesinden başka bir şey değil.

Roman güzel bir burjuva kadının öyküsüdür. Kadının adını unuttum ama her kadın adı ona uyabilir. Görünüşte evliliğinde mutlu (çoğunlukla öyle denir) olan bu kadın randevu evlerinde kaba saba, kol gücüyle çalışan erkeklere –arabacılar, hamallar, at cambazları, kasap çırakları, marangozlar– bırakır kendini. Erkekler incelik ve saygıdan yoksun, tam arzulanan bir nesne gibi sahip olurlar kadına. İşte o gün Orléans-Clignancourt Hattı'nda ağzına kadar dolu vagona giderken herkesin gözü önünde ve kimse bilmeden gerçekleşen o olayı, gerçekleşmemiş kişisel bir deneyimden değil de *Gündüz Güzeli*'nin öyküsünden yola çıkarak keşfetmiştim.

Tamam işte, kadın bağırarak.

Yüzünü geriye veriyor, anlaşılabilir bir saydamlıkla donuyor yüzü, dudakları aralanıyor ve titriyor. Öyle duruyor, kısacık bir zamanın kristal damlasında, acılı bir sonsuzlukta. Gözle görünür bir mutluluğun doruğunda, onu havalara kaldırmış, götüren bir dalganın tepesinde. Gözlerini açıyor, çevresine bakıyor ve beni görüyor.

Strasbourg-Saint Denis istasyonundan ayrılıyoruz, adam işini sürdürüyor, tüm bedeniyle abanmış, elleri durmadan çalışıyor.

Gözlerimde ne görüyor? Bakışları şaşırtıcı bir biçimde dikilmiş üzerime. Sonra, genç, keyifli, neredeyse etobur bir gülümseme o donmuş ve hareketsiz yüzüne yayılıyor. Sanki onu daha da sarmak için sağ elini birden adamın beline koyuyor. Aynı anda, yüzünün ifadesi yaramaz gülümsemeyle değişirken, karnımın altını avuçluyor, bir süredir avuçlanacak bir şeyin olduğu yeri.

İçinde olduğu durumdan gözle görünür biçimde hoşnut. O yüzünü görmediğim iriyarı bedenli adam ise birden hırıl-

tılı bir ses çıkarıyor. Vagon Güney Garı'nda durmak üzere yavaşlıyor. Sanırım adamın orada inmesi gerekiyor.

Kalabalığa dönerek yüksek sesle "İniyor musunuz?" diyerek kendine bir yol açıyor. Perona atlamadan hemen önce dönüyor. İri bedeniyle doldurduğu kadına bakıyor. Hantal bir suratı var ama gözleri inanılmaz mavilikte. Aslında biraz sıradan bir mavi, soluk, buz gibi keskin. Bakışını bir mutsuzluk örtüyor; yüzünde isyankâr bir hüznün işaretleri. Çalışmanın, iş saatlerinin toplumsal sıkıntısına düştü: kuşkusuz bir işyerinde mesai kartını imzalatacak. Onu bekleyen, onu ağır ağır yutacak sonu gelmez günlerin o yapış yapış tekdüzeliğinde onu eritecek olan işten iri bedenini, gücünü kurtarma özgürlüğü yok. Yalnızca o yosmanın -üzüntüye, kırıklığa düşmemek için onu yosma olarak görecektir artık- o güzel kokulu, yapılı saçlı burjuva kadının kendisine yapıştığını, eliyle oynadığını anlatarak o birkaç keyif dakikasını arkadaşlarına öğle yemeği molasında uzun uzun anlatacak.

Güney Garı'ndan yeni binen yolcularla birlikte taze ve neşeli sarışınla birbirimizden uzaklaştık. Metro Kuzey Garı'na doğru hareket ederken, benim de ineceğimi anlamış olacak, kararlı, belirgin, cıvıl cıvıl bir sesle bana bakarak "Marcadet-Poissonniers'de inelim!" dedi.

Başım la olur dedim, hemen anladı. Ama zaten tasalanmıyordu, yanıtımı biliyordu. Haklıydı, başka ne yapabilir dim ki? Binmeyi tasarladığım Gros-Noyer-Saint-Prix trenini kaçıracaktım, ama o sıralar sık seferleri olan bir hattı. Ötekinerdim. Kaldı ki başka seçenek de yoktu. Bir oğul olarak sevgim ne olursa olsun, sonsuz değildi, Sedaine-Wolf evinde hüzünlü bir sohbet -ailemizin geleceği pek parlak değildi- Mercadet-Poissonniers'de hoş ve beni çeken, ipleri eline almış sarışın bir kadınla yaşayacağım serüven karşısında hafif kalıyordu. Hayatımdaki ilk kadın, öyle duruyordu.

Kuzey Garı istasyonunu atladım ve açık bir hoşnutluk duydum.

Montmartre'la ilgili anımsamaya değer bazı ayrıntılar okumuş muydum Baedeker'de? Aslında eğlenceli bir tesadüf gibi bana çarpıcı gelen bir ayrıntı vardı.

Gerçekten de, Baedeker'in belirttiğine göre Anvers Meydanı'nda, Montmartre tepesinin güney sınırında Sedaine'in tunç bir heykeli vardı. Ama biz Anvers'de değil –bunun için Barbès-Rochechouart'da aktarma yapmamız gerekti– Marcadet-Poissonniers'de incecektik. Sesindeki cıvıltıya karşın hanımefendinin dediği dedikti.

Neyse: Sedaine'in yaşamımda türlü yerlerde karşıma çıkması tuhaftı!

Marcadet-Poissonniers'de metrodan indik. Arkasına bakmadan, izlendiğinden emin, çıkışa doğru yürüdüm. Emin olabilirdi. Sokakta canlı adımlarla yürüyordu. İzlediğimiz yoldaki sokak adları öyle belirgindi ki, gözümün önünde bir 18. bölge haritası olsa hangi yoldan gittiğimizi rahatça bulabilirdim. Ama elimin altında hiçbir harita yok. Üstelik ilginç olan yol değil, öykünün devamı.

Paris haritasına bakmadan da yolun sonunda Saules Sokağı'ndan aşağı indiğimizi söyleyebilirim: sokağın adını unutmadım. Kırlarda geçmiş eski günleri anımsatan bu ad Madrid'de geçen çocukluğumun gizemli, uçucu, ağdamsı kokulu, o Panthéon Meydanı'nda duyduğum kokunun aynısını çağrıştırıyordu. Düşünür düşünmez koku da geliyor. Kısacık, hemen havada kayboluyor.

Bu öngörünün mutluluğuyla olduğum yerde durdum. Her şey harika gidiyordu, bana öyle geliyordu: yaşam bir bayramdı.

Saules Sokağı'nın kaldırımında dimdik durmuş, çevreme bakıyordum. Bu görüntü hoştu, bir ilkbahar sabahının kaybolmaya hazır pusunda yerleşmiş *kutsal kent*'in yükselişi.

On yıl sonra Montmartre'in eteğinde Félix-Ziem Sokağı'nda bir süre yaşadım. Bu ad karanlık bir belediyeceye ait gibi gelirdi. 50'li yıllarda, Prag'da gizli bir yolculuk sırasında varsayımımın yanlış olduğunu öğrendim. Prag'da, Ulusal Resim Galerisi'nde, Fransız izlenimcilik öncesi döneme ayrılmış bir salonda, Félix Ziem'in küçük bir tuvaline rastladım. Komikti bu, çünkü Daubigny'nin, Charles François'nın yapıtları çevrede asılıydı. Paris'te iki kez Seine'in sağ

kıyısında yaşamıştım, o da Félix-Ziem ve Daubigny sokaklarında. Sanki Seine'in sol kıyısında yaşayan topluluktan ayrıldığı o sürgün yaşamım aynı döneme ait iki ünsüz ressamın himayesi altında geçmişti.

Félix-Ziem Sokağı'nın çekici yanlarının hiçbir yönden sanatsal bir bağı yoktu o pek duyulmamış adla. Öncelikle orada yalnız yaşadığım ve bundan da iyice yararlandığım için çekiciliği vardı sokağın. İkinci olarak da Lamarck ve Damré-mont sokakları arasında kalan bu sokak –Unesco'da çalıştığım sıralarda– Montmartre'ı keşfetmeme olanak sağlamıştı. Böyle bir keşif, turistik ve kalabalık, gürültülü yerlere gitmek koşuluyla her türden mutluluklar verirdi. Son olarak da, yine önemli bir nokta var – İngilizcesi daha güzel *last but not least*, daireme dönerken Montmartre Mezarlığı'nda gezinebiliyordum.

Otobüs ya da taksi –Unesco'dayken uluslararası düzeydeki memur kadrom çok iyiydi ve genellikle taksiye biniyordum– hangisine binersem bineyim, yolun kalan kısmını yürüyerek kat etmek üzere Clichy Meydanı'nda iniyordum hep. Bu alışkanlığımı, on beş yaşında yaptığım unutulmaz gezintilerden başlayarak kazandığım Paris'te yürüyüş zevki-ne bağlıyordum. Belki de daha kesinliğe kavuşmamış bir yazgının genetik kodlarına yazılmış en kösnül güdülerim ve bedenim Madrid'de gizlenerek yaşadığım uzun yıllar boyunca kaldığım yere izlenmeden varabilmenin en güvenilir yolu olduğu için asla bırakmayacağım yürüyüşe itiyordu beni. Neyse, Montmartre Mezarlığı'nda dolaşıyordum, bir zamanlar Montparnasse Mezarlığı'nda yaptığım gibi. Montmartre'da da saygıyla başında durarak heyecanlanacağım tanıdık mezarlar vardı: tabii Milanolu Henri Beyle'in mezarı, Heinrich Heine'in ve Kamelyalı Kadın, Marie Duplessis diye de anılan Alphonsine Plessis'in mezarları gibi.

On yıl önce Kamelyalı Kadın aklımda bile yoktu. Gelmezdi. Çekiciliği ve zarafetiyle, az önce Orléans-Clignancourt Hattı'ndaki sapıkça davranışından asla kuşku duyulmayacak bu kadını izliyordum.

Saules Sokağı'nın ucunda, Junot Caddesi'ne sapacağı sırada –David d'Angers madalyası sahibi Mareşal Napoléon'un karısı Abrantès Düşesi'nin mezarı buradadır– canlı adımlarını yavaşlattı. Bana bazı sayılar söyledi açık ve düzgün bir deyişle: yanlış anlamamanın olanağı yoktu! Junot Caddesi'nde bir numara söyledi ve üçüncü kat olduğunu belirtti.

İşte bundan sonra işler karıştı ve ben bulutların üzerinden indim.

Üçüncü katın zilini çaldığımda –her sahanlıkta bir kapı vardı, hiçbir kuşkuya yer yoktu– hemen açılmadı. Her zamanki çekingenliğim de işe karışınca bir daha, belki bu kez daha ısrarlı biçimde kapıyı çalmaya cesaret edemedim. Gitmenin daha iyi olacağını düşünüyordum. Acaba sayıları doğru mu anlamıştım?

Tam gitmeye karar verdiğim anda kapı açıldı.

Karşımdaydı, aslında başka bir kadın karşımdaydı. Şunu demek istiyorum: o ama başka türlü. Eğer izlediğim başkası değilmiyse. Asıl olduğu kadına dönüşmüştü. Ama kuşkusuz ikisi de gerçektir: o ve öteki. Metrodaki kadın ve bana kapıyı açan kadın, parlak yüzü, makyajsız, saçları sımsıkı bir topuzla toplanmış, bakışları öğretmen gözlükleriyle örtülü.

– Ne istemiştiniz, diye kuru bir sesle sordu, iyice soğuk bir sesle.

Aslında hiçbir şey istemiyordum. Hiçbir şey, her şey uçup gitmişti. 'İstek' sözcüğünün artık bir anlamı yoktu. Kaldı ki, bir şey istemiş miydim? Daha çok onda istek uyandırmamış mıydım? Onun yüzünde, etobur bir bitki gibi açılan, yayılan o ifadeyi anlatmak için 'istek' sözcüğü gerçekten uygun söz mü?

Dilimi yutmuş gibiydim. Onunla konuşma olanağı giderek uzaklaşıyordu, bana öyle geldi. Arkamı döndüm ve suçlu gibi kaçtım. Deli gibi, daha doğrusu budala gibi. Henüz on altı yaşında yoktum. Nasıl bir oyun oynadığını bilemezdim. Ne de hangi amaçla.

Dışarıya çıkınca, Sacré-Coeur Meydanı'nda yürüdüm, bir beze gibi yükselen kubbesini görüyordum.

*İyi biliyorsun, ey Şeytan, nefretimin sultanı,/ Oraya öylesi-
ne gözyaşı dökmeye gitmediğimi;/ Ama yaşlı bir metresin yaşlı
bir hovardası gibi,/ O koca kaltakla sarhoş olmak isterdim,/*
Lanetli cazibesi beni gün be gün gençleştiren...

Artık seçeneğim vardı. Ayaklarımın altında Paris, –tam karşımda, ilkbahara özgü o buharlaşan pusunun içinde Pant-
héon’un güneş ışınlarıyla çizgi çizgi olmuş, altın kubbesini
görüyordum– Baudelaire’in *Paris Sıkıntısı*’nın sonunda yer
alan şiirinin devamını ya da Rimbaud’nun şiirinden başka ni-
ce kıtaları ezberden okuyabilirdim.

Örneğin şunu: *Frengililer, deliler, krallar, kuklalar, vant-
riloklar,/ Paris yosmasına ne yazar tüm bunlar,/ Ruhunuz ve
bedeniniz, zehirleriniz ve paçavralarınız? / Çürümüş reziller, o
sizi bir silkinişte fırlatıp atar!*

O zamana değin Paris hiç bana bu kadar berbat görün-
memişti. Baudelaire’le Rimbaud’nun birlikte yaptığı gibi, bu
kenti yosma, kaltak diye nitelemek de aklıma gelmemişti
hiçbir zaman. Paris bana neşeli, çalışkan, hercai, hırçın, bil-
ge, isyankâr gibi gelmişti: eşi benzeri olmaz. Bildiğim tüm
kentlerden farklı: tam Fransız ve tam kozmopolit; dünyaya
açılmış ve kendi üzerine kapanmış, gizli.

Yine de bir kez, burada andığım günden sonra, Pa-
ris-Gros-Noyer için bir kenara tren parası ayırıp tek kuruş-
suz kalıvermiştim. Metro bileti alacak param bile yoktu. Pa-
ris’i yürüyerek geçmek dışında bir çözüm yoktu. Benim gibi
uzun yürüyüşlere alışkın birisi için korkutucu değildi bu.
Hatta bir yenilik tadı da vardı.

Böylece Baedeker haritasında bir yol belirleyip Kuzey
Garı’na doğru yola koyularak Saint-Denis Sokağı’nı arşınla-
maya başladım.

Kaldırımlarda dolanan ya da ayakta, hareketsiz duran,
ağızlarında sigara, pozlar alan, kapıların girintisine yaslanmış
ya da genelevlerin koridorlarında bir sürü kadın kendilerini
sunuyorlardı. Gençler ve daha az gençler; esmerler, sarışın-
lar, kızıklar; hamalar ve olgunlar; çekici ya da atılğan olanlar,
uzun bacaklar, sivri topuklar, görkemli kalçalar; Pikador at-

ları gibi takmış takıştırmış, yaşlı kadınlar, ötekiler kadar isteklendirici ve aynı şeyleri sunan kadınlar.

Olası bir müşterinin iştahını kabartmak için kullandıkları sözlerin yarısını anlamıyordum, ama onların söylediklerinde sinemada, Arletty'nin rollerinde o bayıldığım açık saçık ve yaratıcı sözleri buluyordum, –kuşkusuz daha kaba ve az anlaşılır biçimde–.

Bu dibe vurmuş dünyada yolumu şaşırdım, şaşkına döndüm, ağzım kurudu. Aslında kaybolmayı yeğlerdim bu dünyada demem daha doğru. Hem de en kötüsü: keyifle.

Tuhaf, duyulmamış, eşi görülmemiş ve sefil görüntülerden sarhoş olmuş bir halde, Kuzey Garı önünde ilerleyerek, o semtten geçtim. Baudelaire ya da Rimbaud'nun şiirlerindeki bazı deyimleri, seslenişleri ya da saldırgan sözleri ansızın kavırıyordum.

Gizli gizli hayranlıkla izlenen, korseli, jartiyerli hanımlar, Harper's Bazaar'ın ikonaları artık giyinebilirdi, şunu da belirtmeliyim La Haye'deki temsilciliğe gelen Amerikan dergilerinin kadın çamaşırı reklamı bulunan sayfalarını gizlice koparır, odamda gecenin yalnızlığında keyfine varırdım. Saint-Denis sokaklarını dolduran küçük erdemli hanımların yanında onlar parlak kâğıt üzerindeki pozlarıyla acınacak haldeydiler.

İşte Paris'in göbeğinden –daha doğrusu göbek altından– yürüyerek geçmek zorunda kalmakla Baudelaire'in ve Rimbaud'nun o nefret ettikleri burjuva dünyasının karanlık arka yüzüne karşı duydukları büyüdü tiksintiyi, öfkeyi anlıyordum.

O günden sonra, tüm yaz boyunca, hem Paris metrosunun farklı hatlarını, hem de aynı duyumsayıları yeniden tatmak için Saint-Denis civarındaki semti büyük dikkatle keşfettim.

Bonaparte Sokağı, maymunlar müzik yapıyordu.

Ağustos ayıydı, Jesus Ussía ve ben Café Les Deux Magots'dan geliyorduk. Ussía kısa bir süre sonra Fransa'yı terk edip Meksika'ya gidecekti. 1939'da sürgündeki İspanyol aydınların çoğu bu yolu izledi.

O gün sağ bacağındaki eski ağrılar azmıştı. Ussía bir bastona yaslanıyor, yavaş yürüyordu. Yemekten sonra Blaise-Desgoffe Sokağı'nı terk etmişti. Yalnızdım, sanırım Edouard-Auguste Cenevre'ye gitmişti. Kâhyası Mariette bana büyük yemek odasında servis yapmıştı. Becerikli ve sessiz kâhya Zürih dolaylarında bir köyde doğmuştu, ama bizim İsviçreli gibi Wädenswillli değildi.

Yola çıkmadan, Ussía'yı son kez mi görüyordum? Her neyse, anımsadığım son görüşüm. Daha sonra gördüysem de anısı yitmiş. Belki de bilinçli bir unutmama bu.

Yemekten sonra Café Les Deux Magots'da randevu vermişti bana. Bu öğleden sonra Saint-Geneviève Kitaplığı'na gitmeyecektim. Kahvede bir masa dolusu İspanyol vardı. Kimilerini şahsen tanıyordum, kimilerinin de adını biliyordum: babamın arkadaşlarıydı. Franco ordularının zaferiyle sürgünün yalnızlığına düşmüş yazarlar, profesörler, bilimliler. Aralarından kimileri okyanusu aşır Amerika'ya gidecekti. Diğerleri ise acı çeken vatanlarından uzak kalmamak için Fransa'da kalmaya karar vermişlerdi. O gün Les Deux Magots'da bulunanlardan biri bu karardan pişman olacaktı.

Gerçekten bir yıl sonra Fransa yenilince Cipriano Rivas Cherif, Philippe Pétain'in Fransız polisi tarafından Franco'ya teslim edilecekti. Hemen bir askeri mahkeme tarafından ölüme mahkûm edilip kurşuna dizilecekti. Rivas Cherif kuşkusuz İspanyol aydınların büyük çoğunluğu gibi solcuydu: oyun yazarı, öncü yönetmen, Lorca'nın dostu. Ama Franco ve onun polisi için en önemli özelliği sağcıların nefret ettiği İspanyol Cumhuriyeti'nin son başkanı Manuel Azaña'nın bacanağı olmasıydı. İç savaş sırasında Rivas Cherif, Cumhuriyet için diplomatik görevler yapmıştı.

İspanyollar Les Deux Magots'da seyrek ağustos müşterilerinin şaşkın bakışları arasında bir Madrid *tertulia*'sı kurmuşlardı: ateşli ve gürültülü ama yine de dostluğun egemen olduğu bir tartışma yeri.

Cipriano Rivas Cherif konuşurken yanına oturduğum Ussía kısaca beni tanıttı: Semprún Gurrea'nın oğullarından biri. Konuşmacı konuşmasına –gerçek bir söylevdi– ara verecek, bana hoş geldin demek üzere, bir yıl önce beni La Haye'de İspanyol temsilciliğinde gördüğünü söyledi. Sonra da bacanağı Azaña'nın iç savaşın son günlerinde yazdığı ve Fransızca çevirisi Gallimard tarafından yeni basılmış olan bir kitabını savunmayı sürdürdü.

Henri IV'teki öğretmenim Jean Camp'ın çevirdiği *La veillée à Benicarlo* Barcelona ile Valencia arasında yapılan bir yolculukta yapılan uzun bir konuşmadır. On kadar kişinin yaptığı konuşmalar: yazarlar, politikacılar, Cumhuriyet yanlısı subaylar. Bir oyuncu olan Paquita Vargas adlı genç bir kadın da vardı. Tartışmaları iç savaş, nedenleri ve olası sonuçları üstüneydi. Aynı zamanda İspanya'nın toplumsal ve düşünsel tarihi üstüne derinlemesine bir inceleme de yapılıyordu.

Büyük yazar, eşsiz konuşmacı, liberal bir sol akımın lideri, uzun süre başbakanlık yapan ve 1936'da cumhurbaşkanı olan Manuel Azaña'nın adı ve ününden ötürü *La velada en Benicarló* sürgündeki İspanyol politik çevrelerinde ateşli tartışmalara neden olmuştu. Acılı ancak olumlu bir kitap

miydi, yoksa karamsarlığıyla İspanya üstüne sert bir eleştiri miydi? Görüşler farklıydı.

Les Deux Magots'daki bu tartışmadan yarım yüzyıl sonra, Felipe González'in hükümetinde görev yaparken kültür bakanlığına bağlı devlet arşivleri müdürü, yetenekli memur, sevimli bir kadın olan Margarita Vázquez de Parga'dan küçük bir not aldım.

"Bakanım," diyordu, "size José María de Semprún'un *La veillée à Benicarló*'yu yorumlamak üzere Manuel Azaña'ya yazdığı mektubun bir fotokopisini yolluyorum. Mektup Azaña'nın İçişleri Bakanlığı'nda bulunan kâğıtları arasındaydı. Sanırım ilginizi çekecektir."

Gerçekten de, Madrid'e gelmemden az önce, içişleri bakanlığının bir ek binasında İspanyol Cumhuriyeti'nin son cumhurbaşkanının kişisel arşivlerinin bir bölümü rastlantı sonucu bulunmuştu. Haziran 1940'ta Azaña'nın sığındığı Pyla-sur-Mer'de Nazi birliklerinin eline geçen arşivler daha sonra Franco'ya teslim edilmişti.

Azaña ise işgal edilmemiş bölgedeki, yabancı sığınmacılara iyi davranan solcu bir belediye başkanına sahip olan Montauban'a ulaşmayı başarmıştı. Kısa bir süre sonra, Kasım 1940'ta orada öldü. Bununla birlikte birkaç ay boyunca –hiç unutmayacağım: ne güzel bir tarihsel roman olurdu– Azaña, Cohn-Bendit ve Hannah Arendt ailelerinin yakınında Midi Oteli'nde yaşadı.

Her neyse, Saint-Prix'de Pyla-sur-Mer'deki Azaña'ya yazdığı 15 Şubat 1940 tarihli mektupta Kastilya dilinde, özgün baskısından okuduğu ve babamın teşekkürüne bakılırsa, yazarın sıcak bir ithaf yazısı yazdığı kitap hakkında çok olumlu görüşler bildiriyordu.

Les Deux Magots'da olsa –bu *tertulia*'nın tüm konukları dostları olduğundan bu olabilirdi– Cipriano Rivas Cherif'in görüşüne katılırdı. Elimdeki mektuba bakılırsa, Azaña'nın metninin yürek parçalayıcı bilincini vurgulardı.

Rivas Cherif'i dinliyorduk. Tutkuyla, inandırıcı konuşuyordu. Hiçbirimiz bir yıldan az bir süre sonra, Fransız po-

lisi tarafından iade edilip kendini Franco'nun infaz mangasının tüfekleri önünde bulacağını düşünemezdik.

Ama Bonaparte Sokağı'nda, bir antikacı dükkânında maymunlar müzik yapıyordu.

Parlak renkli, ipekli ve kadife giysileri vardı. Ellerinde keman vardı ve hem arşeyi kullanıyor hem de hareket ediyorlardı: çok güzel bir müzisyen kukla topluluğuydu.

Antikacının vitrininden uzaklaşınca Ussía bana Saint-Sulpice'de kilisenin içinde bir şey göstermek istediğini söyledi. Eugène Delacroix'nın fresklerini. Tam zamanıydı: Baudelaire'in bir yazısında fresklerin betimlemesini okumuştum.

Daha sonra, meydandaki bir kahvenin terasında kestane ağaçlarının gölgesinde oturmuştuk; Ussía Meksika'dan söz ediyordu. Boğucu bir sıcak vardı, yaprak kıpırdamıyordu. Bize servis yapan bitkin garson alnını siliyordu. Meydan ıssızdı.

Baedeker'deki bilgilerin, en azından tramvaylar için, artık geçerli olmamasına hayıflandım. 18 numaralı hattaki tramvaya binerdik. Ya da 25 numaralı hatta. Her ikisi de bizi Saint-Cloud'ya götürürdü. Aynı durağa ulaşmak için 18 numaralı hattı alıp Lecourbe Sokağı'ndan, Convention'dan, Mirabeau Köprüsü'nden ve Versailles Caddesi'nden geçerdik. Ya da 25 numaralı hattı alıp Grenelle Köprüsü ve bulvarından, Auteuil'den ve Boulogne Ormanı'ndan geçerdik.

Ama Paris'te artık tramvay yoktu. Saint-Sulpice Meydanı'nda, bunaltıcı sıcakta hareketsiz kaldık.

Jesus Ussía Meksika'dan söz ediyordu. Orada bulunan José Bergamín'den uzun bir mektup almıştı. Bergamín'in babamın Fransa'da kalıp Saint-Prix'de hayatta kalmaya çalışma kararından üzüntü duyduğunu belirttiği bir bölümü okudu. Onun gibi aydınlar için Meksika'da iş ve sonsuz olanaklar

bulduğunu yazıyordu. Başkan Cárdenas'ın isteğiyle İspanyol sığınmacılar çok iyi ağırlanıyordu.

Ussía, Bergamín'in yakında faaliyete geçecek olan ve kendisinin kurduğu Editorial Séneca adlı yayınevinde kendisiyle birlikte çalışmak istediğini söylüyordu.

İlk basmak istediği kitap Paul-Louis Landsberg'in çalışmalarıydı: *Pierres blanches* adı altında topladığı, özyaşamöyküsel ögeler ve Saint-Augustin üstüne bir inceleme olan *L'expérience de la mort* adlı denemesini de içeren bir derleme.

Bergamín, Ussía'nın Paul-Louis Landsberg'in kimi metinlerini İspanyolca'ya çevirmesini istiyordu: Mexico'ya gelmez işe koyulabilirdi.

Altı yıl sonra, soğuk ülkelerden döndüğümde, yaşamımın karını Saint-Germains-des-Prés'de uykusuz, uzun gecelerde eritiyordum. Bir genç kız Furstemberg Meydanı'nda, sokak lambalarının parlak ışığında ellerine, araladığı tatlı dudaklarına öpücükler kondurmama izin vermişti. Bir yaz günü, Jacob Sokağı'nda, keman çalan maymunlar vardı. Aynı rengârenk ipek giysiler içinde maymunlar. Aynı tatlı, hafif müzik: anımsanan geçmiş zaman.

Köyün delisi gibi kendi kendime güldüm. Çevremde kimse neden güldüğümü anlamadı. O yaz hep çete halinde geziyorduk ama aramızdan hiçbiri neden bir budala gibi güldüğümü anlamadı. Hem açıklamak için hiçbir şey söyleyemezdim.

Ertesi gün –bu beklenen bir şeydi– Saint-Prix'de babamın adresine, Auguste-Rey Sokağı 47 numaraya gönderilen telgrafta Jesús Ussía'nın yakında Avrupa'ya döneceği bildiriliyordu.

Birkaç hafta sonra ilk randevumuz tabii Les Deux Magots'da oldu.

Beni görünce ilk yaptığı şey –hâlâ bacağını biraz sürüyordu ama bastonu yoktu– José Bergamín'in Séneca Yayınevi'nin bastığı küçük bir cildi vermek oldu. Daha önce sözünü ettiğimiz ve *Pierres blanches*, *L'expérience de la mort* ve *La*

liberté et la gráce selon Saint-Augustin'i içeren Paul-Louis Landsberg'in metinleriydi. Mart 1940'ta yayımlanmıştı.

Derlemenin ilk metni olan *Pierres blanches*'ı Ussía çevirmişti. Küçük ciltin iç kapağında *Versión española de Jesús Ussía* yazılıydı. İnce yazı biçimi ve güzel kâğıdıyla özenle hazırlanmıştı. Bergamín her zaman kaliteye çok büyük önem vermişti: dergisi *Cruz y Raya* bunu kanıtlamıştı.

Ölüm deneyimi? Bu beni ilgilendirebilecek bir konuydu. Kitabı açtım ve gözüme ilk ilişen tümceyi okudum. *Nadie pretendrá que mi experiencia de la muerte del prójimo...* Bu denemeyi Ussía değil, Eugenio Imaz çevirmişti. Landsberg Pierre Kolssowski'nin yardımıyla denemesini Fransızca yazmıştı. Özgün metinde tümce şöyle: *Hiç kimse başka bir insanın ölüm deneyiminin benim ölüm deneyimime eşdeğerli olduğunu iddia edemez; ama özellikle kişisel deneyimime bağlı olduğundan, anlamı o kadar derindir...*

Şimdilik mükemmel olan İspanyolca çevirisi yeterliydi, elimde de o vardı. *Les Deux Magots*'da sevinçten havalara fırladım: kendi düşüncemi kimse daha iyi dile getiremezdi. Bir başkasının ölüm deneyimi gerçekten de bana aitti. Ben de ona. Benim için önemliydi. Artık beni oluşturacaktı. Başka birinin ölümüyle paylaştığım farklılık olmaksızın kimliğim kuşkulu olurdu. Kitabı kapattım ve Ussía'yla konuşmayı sürdürdüm. O andan itibaren geceyi nasıl geçireceğimi, kendimi hangi coşkulu okumaya kaptıracağımı biliyordum.

Filozoflardan yana hep şansım olmuştur. Şairlerle de. Bunalım ya da kuşku anlarında her zaman gerek duyduğum şair ya da filozofu –bazen ikisini birden– bulmuşumdur.

Sainte-Geneviève Kitaplığı'nda, *Revue Philosophique*'de Husserl ve Heidegger üstüne yazılarını bulduğum Emmanuel Levinas'ı böyle keşfettim. Henri IV'de felsefe sınıfındaydım: lisedeki öğretmenim Bay Bertrand'ın tinselliğe sofuca bağlı ufkunu biraz genişletmek için varoluş felsefesi tam zamanında imdadıma yetişmişti. 1941'de genel yarışmada kazandığım felsefe ödülünü dolaylı olarak Levinas'a borçlu-

yum. Konu sezgisel bilgiydi ve Husserl'den aldığım aydınlatıcı bilgiler olmasa ödevim bu denli çarpıcı olmazdı.

Aynı biçimde, 1945'te uykusuz gecelerle geçen o yaz. Ussía'yı –yaştan ve evlilikten biraz kilo almış ama hep aynı çekicilikte ve zekâda– yeniden bulmuştum ve bana Paul-Louis Landsberg'in o gece bir solukta okuyacağım ölüm deneyimiyle ilgili denemesini getirmişti.

Ama henüz orada değiliz: altı yıl önce, 1939'da bir ağustos ayındayız. Saint-Sulpice Meydanı'nda Jesús Ussía Meksika'daki projelerinden söz ediyor. Paul-Louis Landsberg'den daha hiçbir şey okumadım. Yalnızca onu dinledim. La Haye'de, Paris'te, Jouy-en-Josas'ta. Ama sesinin çekiciliğine ve derinliğine duyarlıyım.

Birkaç zamandır Ussía'nın bakışını kendi üstüne çekilemek için uğraşan, yan masada oturan genç kadının farkındaydım. İkimiz ve bitkin garsondan başka meydanın bu gölgesi köşesindeki tek canlı varlık olan kadın dostumu çekici bir bakışla –çekici bakışlar konusunda yeni edindiğim bilgiler metrodaki serüvenlerimden kaynaklanıyordu– süzüyordu. Kuşkusuz, ısrarlı bakışlarla başını çevireceğini umuyordu. Kıpır kıpırdı, bacak bacak üstüne atıyor, bacağını indiriyordu. Umursamaz ama yine de işveli bir hareketle saçını düzeltiyordu.

Ama hiç yararı olmuyordu: Ussía sanki taş kesilmişti.

Ancak alaycı gülümsemesinden farkında değilmiş gibi davrandığı kuşkusuna kapıldım. Yabancı kadının olduğu bölgeyi hiç hissettirmeden şöyle bir süzen bakışlarından.

Giriş yapmadan –önceden planlamış da değildim, daha çok çağrışımların akışıyla hareket ettim: yabancı kadının dostuma, metrodaki gezintilerim sırasında algıladığım bakışları çağrıştıran bakışının yol açtığı imgeler düşünceler, anılar– Ussía'ya kutsal kentin yeraltı cennetinde yaptığım Ulyses'inkine benzer yolculukları anlattım.

Sonunda –bununla anlatımın bittiğini söylemiyorum; anlatı, doğası gereği tükenmez: anımsadıkça geçmişte yaşadıklarım zenginleşip çeşitleniyor (ben bu durumdayım işte) sanki anılar bitmiyormuş, bellekte gömülü anıların durgun suları tükenmiyormuş, daralmıyormuş, tam tersine gelişip, zaman içinde yoğunlaşarak derinlik kazanıyormuş gibi. Anlatım bitmemişti, yalnızca Ussía bir anlık duraklamamdan yararlanarak araya girmişti–, birdenbire en can alıcı soruyu sormuştu: "Bu gerçekten oldu mu, olmadı mı?"

Kuşkusuz çok iyi bir soruydu. Tabii ki olmamıştı. "Daha iyi, çok uygun düştü." Anlaşılması güç büyüğüm böyle şeyler yapardı.

Kalktı, bir kâğıt para salladı, bastonunu aldı, genç kaltağa doğru bir göz atıverdi. Bir an uyuşukluktan kurtulan garson para üstünü verdi. Yola koyulduk.

Gölgeli terası terk ederken Ussía oynak kaltağın masasının yanından geçti. Ona doğru eğildi, kulağına bir şeyler fısıldadı. Genç kadının mutlu gülüşünden daha sonrası için bir randevu diye düşündüm.

Servandoni Sokağı'nda güzel bir giriş kapısı önünde durdu. Kuşkusuz geçmişte koşulmuş hayvanlar buradan içeri girmişti.

Bacağını sürüyordu, yavaş yürüyorduk. Güç toplamak, gezintinin bacağına neden olduğu ağrıdan kurtulmak için zaman zaman durmuştu. Ama aynı zamanda sözlerinin önemli bölümlerini vurgulamak için de durduğu oluyordu.

Daha önce Saint-Sulpice'de resimlerini seyrettiğimiz Delacroix'dan söz ediyordu. Aslında, genel olarak resimden, özellikle de Delacroix'dan söz eden Baudelaire'den söz ediyordu. Baudelaire söz konusu olduğunda bildiğim bir alandaydık, uygun yanıtlar verebilirdim.

Sanırım ilk kez bütün yönleriyle modern sanattan, modernlikten söz açılmıştı. O gün, ağustos ayının o bunaltıcı sıcağında, Servandoni Sokağı'nda Mairie Kahvesi'yle bir avlunun ardındaki bir konağın arasında. Metroda yaptığım dikizciliği anlatmamla ağaçlara bakan ve bir çeşmenin gürültüleri-

ni alan bir odada –daha doğrusu yatak odasında– cinselliğe ilk adım atışım arasında. Dostuma yiyecek gibi bakan genç kadının büyülenmiş bakışıyla ve dostumun bir arkadaşının bedenimi uyandırmak için yaptığı inanılmaz hareketler arasında. Bedenimin uyanışını, ‘deşmek’ sözcüğünün bende uyandırdığı dehşet ve ürküntüyle henüz ulaşlamamış sona götüren hareketler (Hava akımının şişirdiği beyaz tüyler gölgede yavaşça sallanıyordu).

Biraz acele ediyorum: ama bu alışkanlığım fark edilip bağışlanmıştır umarım. Bunun bir saplantı olarak nitelenmesini bile kabul edebilirim. Ya da bir tik olarak. Buna karşılık bu anlatı tekniğinden bir söz sanatı olarak söz edilseydi, buna karşı çıkardım. Çünkü zaman içinde geliş gidiş, öncelemeler, geriye dönüşler doğal olarak yazma tekniğimi oluşturuyor ve bunlar bedensel ve zihinsel olarak süre içinde yer alış biçimimi yansıtıyor. Ya da ele veriyor, kimbilir?

Her neyse, Saint-Sulpice Meydanı’ndaki gölgeli bir kahve terasıyla Servandoni Sokağı’ndaki konak arasında modern sanattan söz etmiştik. Genel olarak, ayrıntılara girmeden modernlikten. Bu karşılıklı konuşmadan –daha doğrusu, Ussía konuşuyordu; konuşması yalnızca unuttuğumdan önemli olup olmadıklarını bilemediğim soru ve gözlemlerimle kesiliyordu– önemli bir an belleğime kazınmış.

Gerçekliği içinde sanatın modernliğini her türlü sahtelikten, taklitten, değersizlikten –o zamanlar Orta Avrupa dışında gündelik dilde yer alamayan *kitsch* sözcüğünü kullanmadı, ama onu yerine sık sık yaklaşık aynı anlamda İspanyolca bir sözcük, *cursi*, kullandı– ayırt etmek için Ussía somut ve yakın bir örnek verdi.

Sahte modernliği örnek olarak iki yıl önce yapılan Paris Evrensel Sergisi’nde, aynı boş ve abartılı biçemleriyle SSCB ve Hitler Almanyası’nın pavyonlarını gösterdi. Ona göre, gerçek modernliği, hem mimari açıdan, hem de salt sanatsal açıdan çizgilerinin şaşırtıcı yalınlığıyla Sert tarafından tasarlanmış olan ve Picasso’nun *Guernica*’sının, Calder’in cıva çeşmesinin, Miró ve Alberto Sánchez’in yapıtlarının yer aldığı

ğı İspanyol Cumhuriyeti'nin mütevazı pavyonu temsil ediyordu.

Yıllar sonra Berlin'de Nazi sanatıyla Stalin dönemi sanatının karşılaştırmalı tarihi üstüne düzenlenen olağanüstü sergiyi ziyaret ederken Jesús Ussía'nın çok yerinde sözlerini anımsadım. İki siyasal sistemin ürettiği sanatsal ürünler arasındaki salt biçimsel nitelikli olmayan derin, temel –aynı zamanda ürkütücü– benzerliklere bakıldığında, totalitarizm kavramı ve bunun aynı biçimde hem Nazizme, hem de Stalinizme uygulanabilme olanağı üstüne yapılan sonsuz tartışmaların akademik niteliği iyice ortaya çıkıyordu. İki sistemin ortak varoluşsal özü, tarihsel farklılık ne olursa olsun, çok belirgindi.

Servandoni Sokağı'ndaki giriş kapısı önünde Ussía birden ciddileşti. Evrensel Sergi'de İspanyol olmaktan ne denli gurur duyduğunu söyledi. Cumhuriyetçi İspanyol, tabii kızıl İspanyol.

Bir saat sonra yalnızdım. Tamamen yalnız, yanımda çekici biri olsa da.

Hafif bir rüzgâr bu yatak odasının bembeyaz tüllerini şişiriyordu. Ussía beni sevgili bir dostunun uzman ve yumuşak ellerine terk etmişti. Birkaç kibarlık sözünden sonra, gülererek kulağıma "Elveda armağanı," diye fısıldayarak bizi yalnız bırakmıştı. "Genç bir erkek olma zamanı," demişti. Kuşkusuz İspanyolca: *hombrecito*. Acele etmeden, tümüyle uygunsuz olsa da müstehcen olmayan hoş bir beceriyle L. bana erkeklik zevkini tattırdı.

Yalnızca bu başharfi L. herhangi bir şeyi saklamak, birini korumak için yazmıyorum. Zamanaşımı da söz konusu. Hem bunu sağlayan en önemli etken de ölüm olmalı. Yalnızca bu L. harfini 'kadın' için yazıyorum. Bir kadın: herhangi bir kadın. Önemli olan, minnettarlık ânında fısıldanacak adı ya da soyadı değildi. Önemli olan kadınlığıydı, onca hazırlıktan sonra kendini geriye atıp saçlarını yastığa yayarak bana açılma biçimiydi. *Abrirse de piernas*, az rastlanır bir mutluluk: gençlik kanı şakaklarımda atıyordu.

Fısıldayan, şefkat dolu sesiyle yönlendirilmiş bir biçimde rolümü oynuyordum. Ama kendi zevkimi düşünmüyordum. Orléans-Clignancourt hattındaki genç kadının yüzündekine benzer bir çığlığın yükselmesinden başka bir şey beklemiyordum.

Başka hiçbir şey beklemiyordum: ama çığlık gelmedi. Yüzü dümdüzdü, bakışları belli belirsiz dumanlıydı, bilincinden hiçbir şey yitirmemişti. Sinsi, gönülsüz becerisiyle acele etmeden ama fazla da coşku göstermeden işini sona erdirdi. L. ile bir derste en önemli şeyi oluşturmadan bilinmesi gereken her şeyi öğrendim. Ötekinin mutluluğu: kırılğan, geçici, hep tehdit altında, gündelik sıradanlıktan, hiçlikten koparılıp alınan, söylentilere kulak asmayan ve varolmanın kesinliği: kadınların zevki, mutluluğumuz.

Sonuna kadar, yüzlerinde 1939 baharında bir gün, bir metro vagonunun kalabalığı içinde tanımadığım bir kadının yüzünde gördüğüm ürkek mutluluğu arayıp duracağım. Şu anda anımsadığım kadarıyla hiçbir kadın asla benim, bu allak bullak olmuş dikizcinin, yüreğimi sızlatacak o çığlığı atamadı.

IV

Çok yakında soğuk karanlıklara dalacağız...

Biriatou'da, restoranın gölgeli terasından, Bidassoa'nun karşı yakasındaki İspanya'ya bakıyordum.

Güneş, uzakta, okyanusun üstünde batıyordu. Soluk gökyüzünde uçuşan hafif, pamuksu bulutlarla ufuk kızıldı.

İspanya çok yakındaydı, yasaklanmış, belleğimde bir düşünce olarak kalmaya mahkûm.

Bütün gün, akşam sisinde buharlaşan ağustos ışığı sonbahar yansımalarıyla kımıldamıştı: dik yaz güneşinin yoğunluğunu biraz dağıtan pırıltılar, altın sarısı renkler. Yinelenen cansızlık, renklerin soluklaşması ve ortanca kümelerinin pembe mavi özlemiyle eylül kendini gösteriyordu.

Güneye bakan Biriatou'daki restoranın terası Bidassoa Nehri'ne egemendi. Bu akşamüstü gölgeleri buradan tam karşıda, güneydeki Elizondo'nun ve batıdaki Fontarabie'nin yamaçlarına dek uzanır gibiydi.

Bu veda yemeğine hazırlanan Edouard-Auguste F.'nin arkadaş grubu içinde –aramızdan çoğu ertesi gün Paris'e dönüyorduk– birisi bir anekdot anlatmıştı. Anlatısının patavatsız ve neşeli tonu bu anekdotu çok ilginç bulduğunu gösteriyordu. Üç yıl önce, diyordu, Cumhuriyet'e karşı ayaklanan askeri liderlerden biri olan General Mola'nın Navarra birlikleri Irún ve Fontarabie'ye doğru ilerlediklerinde hareketleri Biriatou'nun terasından dürbünle izleniyordu.

Gerçekten en öndeki localarda gibiydik. Yazlıkçı aileleri, otomatik silahların gürültüsü arasında, bir bardak limonata içmek için oturuyorlardı.

Restoranın terasında taş tırabzanlara dayanmış, akşam gölgelerinin çocukluğumun ülkesinin üstüne yayılışını seyrediyordum.

Yaz tatili bitiyordu, yakında okullar açılacaktı. Henri IV'te birinci sınıfı okumak düşüncesi beni hiç korkutmuyor, daha çok heyecanlandırıyordu. Gonzalo'nun Fransızca öğretmeninın bizim derslere de girip girmeyeceğini düşünüyordum. Gonzalo onun derin bilgisini ve mizah anlayışını göklere çıkarıyordu. Ancak sizinle ilgilenmesi için edebiyatla ilgilenmeniz gerek, diyordu Gonzalo. Yoksa, gençlerin ilgisizliğiyle karşılaştığında, küçümser bir havayla sanki orada değilmiş gibi davranıp sınıfı yok sayıyordu.

Geçen sene Gonzalo'nun birinci sınıfta öğretmeni olan bu kişinin adı Georges Pompidou'ydu. Sonradan ünlü olmasa da, tuhaf adını unutmazdım: Fransızca'da çok sayıda ses benzerliğine, gülünç ya da kötü niyetli sözcük oyunlarına yol açabilecek bir addi.

Hacia las hondonadas violetas del Poniente / ya, en un gran cabeceo, hunde su proa el día...

Biriatou'nun terasında, Edouard-Auguste'ün –ev sahibi oydu– uzun masaya yerleştirmeye çalıştığı gürültücü konukların uzağında bu İspanyol şiirini anımsadım. *Batının mor engebelerine doğru / gün uzun bir sallanmayla pruvasını sokuyor ...*

Nikaragualı Rubén Darío'nun dizeleri değildi. Babamın, Santander'deki yazlık villanın bahçesinde bize okuduğu için belleğimde kalan şiirlerinden dizelerdi.

Birden bu anının verdiği baş dönmesiyle, bir tür suçluluk duygusu kapladı içimi. Yaz tatilleri gezintiler, okumalar, sinema seansları, Stade Français'nin pistleri üstünde bedensel hazlarla geçmişti: kısaca mutluluklar ve keşiflerle geçmişti.

Kuşkusuz birçok kez yeni bir savaş tehlikesiyle kararan gerçek dünyayı düşünmüştüm. Örneğin, temmuzda yapılan

Esprit kongresinde. Gazetelerin manşetleri de gittikçe daha kaygı vericiydi.

İspanya, başına gelen felaketler, sürgüne giden *Bozguna uğramış ordunun İspanyollar'ı* ya da şair Léon Felipe'nin dediği gibi *del éxodo y del llanto*, göçün ve gözyaşlarının İspanyollar'ı olan ailemin şaşkınlığı ve acısı aklımdan hiç çıkmamıştı.

Oysa çok yakında olan, ulaşamayacağım, yok olan bir aile yaşamının ve kaybolmuş bir çocukluğun toprakları – İspanya'ya yukardan bakan Biriadou'nun terasında birden bunun bilincine varıyordum: yaz tatilleri boyu yaşadığım yoğun mutlulukları hiç beklenmedik bir anda bozabilecek bu sürekli kaygı silinmese de, Fransızca'ya egemen olma konusundaki başarım sayesinde bir ölçüde dindi. Bu başarı bana kimsenin kimlik sormadığı bir düşünce topluluğuna girmemi sağladı: Ne Gide, ne Giraudoux, ne Guilloux, ne Malraux, ne Sartre, ne Martin du Gard, ne Leiris hayranlık uyandıran sayfalarına ve edebiyatın ciddi dünyasına girmem için pasaport sormuyordu.

Bu hak etmediğim, içinde bulunduğum gerçek koşullara bakıldığında tuhaf gelen mutluluğu –hem, mutluluk hak edilir mi?– düşününce, içimi keskin bir özlem duygusu sardı. Bir tür ölümcül öngörü: bu küçük, unutulmaz mutlulukların sonu yaklaşıyordu.

Biarritz'e birkaç gün önce gelmiş ve Chambre d'Amour'a yakın bir villada, Edouard-Auguste dostları tarafından ağırlandı. Ev sahibi armatördü ya da onun gibi bir şey. Kiraladığı ya da sahip olduğu gemiler okyanuslarda yol alıyordu. Patronunun gücü, çalışma azminden etkilendiği açıkça görülen genç, özverili bir sekreterin saat başı getirdiği mesajlar gemilerin durumu hakkında bilgi veriyordu.

Her sabah kahvaltıda, akşamları da terasta aperitif saatinde beyefendi hammaddelerin fiyatlarını inceliyordu: bakkır, nikel, kakao, kahve ve daha bir sürü şey. Kalemle ra-

kamlar yazıyor, telefon konuşmaları yapıyordu. Ya da çağrılmadan, patronun yüksek sesle söylenmemiş bir kararı haber veren kaş çatmasını, gözlerindeki ifadeyi bekler gibi bir anda elinde steno bloğuyla karşısına dikiliveren sekreterine bir şeyler yazdırıyordu.

Armatör, Edouard-Auguste'ün yöneticisi olduğu Sofincom Şirketi'nin bir ortağıydı.

Kendisinden en az on beş yaş genç karısı kırk yaşlarında çekici bir kadındı. Görünüşte kocasının etkinliklerinin kendisine sağladığı konforu takdir ediyor ama hiçbir biçimde ne hammadde fiyatlarına, ne de deniz sigortası primlerine ilgi duyuyordu. Zaten ilgi duyarmış gibi yapmak için de en ufak çaba göstermiyordu.

Tek ilgilediği şey sanat ve edebiyattı: bu çok açıkça görülüyordu, onunla ilişki kurmanın önkoşuluydu. Biarritz-Ville garında bekleyen şoför bizi villaya bırakır bırakmaz Edouard-Auguste ev sahibesine yaptığım yoğun okumaları ve kalemimin gücünü övmeye başladı.

Bir hafta önceki ödevim Montaigne'in *Denemeler*'i üstüneydi: daha doğrusu 'L'apologie de Raymond Sebond' (Raymond Sebond'a Övgü) ve bu metnin dönemin İspanyol moralistleriyle ilişkileri üstüneydi. Özellikle de Quevedo'yla.

F. bilgiç bir havayla, çalışmamın, kurduğum koşutlukların özgünlüğünü öve öve bitiremiyordu. Sıkılıyor, ne yapacağımı bilemiyordum. Durum daha da rahatsız ediciydi, çünkü armatörün karısının, gösterdiği nezaketin yanı sıra beni sinsi bir gözle süzdüğü izlenimine kapıldım.

Her neyse, Biarritz'e yapılan bu yolculuk okullar açılmadan önceki son yolculuk olacaktı. Edouard-Auguste babama lise diploması alana kadar beni Blaise-Desgoffe Sokağı'ndaki evde ağırlamak istediğini bildirmişti. Babam bunda hiçbir sakınca görmüyordu, İsviçreli ise çok memnundu: doyurulacak bir boğaz eksiliyordu. Montlignon'da Massabielle Koleji'nde verdiği İspanyolca dersleri dışında para getirecek bir iş bulması çok güç olduğundan Edouard-Auguste'ün cömertliği babamın çok işine geliyordu.

Kitap dağları arasında geçirdiğim yaz üç yolculukla keşildi.

Doğrusu gerçekte dört. Ama dördüncüsü sonuncu olmamıştı, kronolojik açıdan birinci yolculuktan ve Chartres Katedrali'ne gitmiştik: *her zamanki kusursuz işi yaparak* trende yol boyu Péguy okumuştuk –yolculuğu E.A.F. ile değil Jean-Marie Soutou'yla yapmıştık–.

Demek ki üç yolculuk.

Birincisi Combray'ı daha doğrusu Illiers'yi gezmek için. Edouard-Auguste koşulsuz bir *Geçmiş Zaman Peşinde* hayramıydı. Edebiyat alanında Proust'tan büyüğü yoktu. Bu nedenle, Proust okumayı sevmemem canını sıkıyordu. Illiers'ye yapılan yolculuk da davranışımı değiştirmede. Hem neden Illiers'nin gerçekliği beni Combray'ın hayali çekiciliğine daha duyarlı kılacaktı ki? Yine de hayali köyü gerçeğine yeğliyordum. Sıradan, mütevazı evleri üstüne Combray'ın romansı büyüğü yayılan Illiers güzelleşiyordu.

Güncen Edouard-Auguste beni Cabourg'a götürmeye söz verdi, ama bu yolculuk gerçekleşmedi. İkinci bir dünya savaşının patlak vermesi bunu engelledi.

Sonraki gezi için Trouville'de Roches Noires'a gittik. Marc J. bize eşlik ediyordu, onunla yakınlaşıyorduk. Felsefe sınıfında okurken bilgili ve Protestan ailesinin yanında kaldım.

Trouville'de dikkatimi çeken ve belleğimde yer eden tek şey plajın kumları üstüne serilmiş tahtalar üstüne yapılan gezintiydi. Çok anlamsızdı, aptalca bir burjuva küstahlığı. Hiç böyle bir şey görmemiştim. Avrupa'nın en güzel plajlarından biri olan Concha plajının bir bölümünün gezinti için tahtalarla kaplanmış olduğunu düşündüm. Şimdi bu uzak anımı yazarken bu tahtalar olsaydı San Sebastián'daki gençler futbol oynamayı nasıl öğreneceklerdi diye soruyorum kendi kendime: kentin kulübünde profesyonel olan kaleci Eduardo Chillida ve ileri uçta açık oynayan Elías Querejeta.

Sıra Biarritz'e yapılan üçüncü ve son yolculuğa gelmişti.

Bu kez Marc J. bizimle değildi. Büyük Anglet villasında ve çevresinde oyunları, deniz banyolarını ve gezintileri paylaşacağım yeterince genç olacağı söyleniyordu: ama buna gerek yoktu çünkü yalnızca büyüklerle birlikte oluyordum.

Şimdilik Edouard-Auguste edebiyat dehamı överken armatörün karısı beni sinsi gözlerle süzüyor.

Onu çok çekici buluyorum. Biraz boğuk, heyecan verici bir sesi var: İmgelemimde bir an Arletty'nin bile önüne geçen Edwige Feuillère'in *Je suis une aventurière* filmindeki sesine benziyor.

Edouard-Auguste neşe içinde, abartılı bir biçimde edebiyat alanındaki yeteneklerimi överken ev sahibesinin neden bana sinsice baktığını ertesi akşam anladım.

Giriş katında okyanus seslerinin ve çevredeki çam ormanından gelen kokuların dolduğu büyük salonda oturuyordum. Yalnızdım ve çevredeki villalardan birinde verilecek akşam yemeğine gitmek üzere bekliyorum.

E.A.F. ve armatör terasta köşelerine çekilmişti, ciddi şeyler konuştukları anlaşılıyordu. Kimi sözcüklerini duyuyordum. Kimi madenlerin dünya fiyatlarından ve gittikçe artan savaş tehlikesinden söz ediyorlardı. Duyduklarım 'bakır', 'nikel', ya da 'Dantzig' sözcükleriydi.

İşte o anda, bedenini saran ince kumaşlara bürünmüş ev sahibesi gözüktü. Gözleri parlıyordu, hareketleri de uyumsuzdu. Sanırım içki içmişti.

Bunu da kanıtlamak ister gibi, bara yaklaştı ve sarımsı renkte bir içki koydu. Sonra da neredeyse bir dikişte içti.

Mutluluktan uçuyordum: Jean Murat'yla Edwige Feuillère'in filmlerindekinden de güzeldi. Her şey vardı: renkli içkiler, yuvarlak masa üstündeki beyaz telefon ve umutsuz güzel bir kadın. Acaba umutsuz muydu?

Birden beni gördü ve ikinci kadehi de doldurarak bana doğru yürüdü.

Oturduğum kanepenin koluna oturup bana bu kadar uzak bir oda verdiği için özür diledi –beni rahatsız eden ki-barlıkla karışık sinsi havaya bürünmüştü yine–.

Anlamıyordum: neden uzak?

Gülümsedi: "Saf numarası yapmayın," dedi hoş bir sesle. "Beni çok iyi anladınız. Tabii ki Edouard-Auguste'ün odasından uzakta!"

Demek ki buydu, şaşırıp kalmıştım. Hemen tepki gösterdim: "Kimseye yakın olmaya ihtiyacım yok, tek başıma başımın çaresine bakarım!" Ses tonumun şiddetinden şaşırıldı, elini bana doğru uzattı. "Ama, ben sanıyordum ki... Hem bunda bir kötülük yok ki..."

İçimi öfke kapladı. Hakkımdaki dedikoduları, anlatılan şakaları düşündüm.

Edouard-Auguste'ün eşcinsel olabileceğini hiç düşünmemiştim. Kuşkusuz çevresinde hiçbir yaş grubundan kadının bulunmaması –görevi gereği cinsellikten uzak hizmetçi Mariette dışında–, karısından uzakta yaşaması, Stade Français'deki yarı çıplak genç atletlerle birlikte olmaktan duyduğu haz kafamı kurcalamıştı. Marcel Proust ve André Gide tutkusu, Jouhandeau okumamı önermesi de anlamlıydı.

Ama Blaise-Desgoffe Sokağı'nda kaldığım evde geçirdiğim iki buçuk ay boyunca farklı yorumlanabilecek en küçük bir hareketi, bir sözü asla olmamıştı. Yunan *paideia*'sına olan düşkünlüğünün gizli bir eşcinselliğin kökeni ya da sonucu olduğunu gösterecek hiçbir şey yoktu.

Bununla birlikte yükselerek içimi saran, göğsüme yerleşip neredeyse beni soluksuz bırakan öfkenin ahlaki bir yönü yoktu. Bu açıdan bir aşağılanmışlık duygusuna kapılmamıştım. Erkek eşcinselliği konusunda hiçbir önyargım yoktu. Aile çevresinin bağlandığı geleneklere –Katolik, burjuva ve ataerkil– karşın babamın eşcinseller konusunda hiç kötü şeyler söylediğini duymadım. Kuşkusuz bu yakın arkadaş grubu içinde yeteneklerine hayran olduğu Federico García Lorca'nın bulunmasından ileri geliyordu. Bir bakıma eşcinsellik, çevremde söz edildiği kadarıyla, masum bir tuhafıktı, bir sanatçı kusuru ya da kaprısı: yetenekler su yüzüne çıkmalıydı.

Bir gün, iç savaştan kısa bir süre önce, ailece –yedi kardeş: annem ölmüştü– büyük bir olasılıkla bir pazar sabahı,

bir araya geldiğimizde babam haftada üç kez akşamüstleri toplandıkları (*tertulia*) Alcalá Sokağı'ndaki Lyon d'Or Kahvesi'nde bir gün önce Lorca'nın söylediği şu sözleri bize aktardı.

Başka bir masada oturan oldukça yakışıklı bir gence bakarak Lorca sormuş: "Bu eşcinsel mi?" *Y ése ¿maricón?* Grup-tan genci tanıyan biri "Hayır," demiş. "Yazık," demiş Lorca, "zamanını boşa geçiriyor!" *Peor para él, está perdiendo el tiempo...*

Babam bu sözlere çok gülüyordu, Lorca'nın sözlerinin tam anlamı bizi aşsa da biz de babamla birlikte gülüyorduk.

Sanırım şiir derlemesi *Poète à New York*'ta bulunan o güzel 'Ode à Walt Whitman'ı okurken eşcinsel aşkın Lorca için yalnızca bir hafif, sanatçı yaşam biçimi olmadığını kavradım. Şiirindeki karanlıkta, trajik tatminsizlik ve varoluşsal meydan okumadaki payını sezinler gibi oldum: *Nehir gibi bir çıplaklık arıyordun, / tekerlek ve yosuna kavuşan düş ve boğa, / can çekişmenin anası, ölümünün kamelyası / gizli bir elevatörün alevlerinde inleyen...*

Ama eşcinsel aşkın içerebileceği yanıp tutuşmanın, erkek şiddetinin gerçek payını ölçebilmeyi, bu büyüleyici okumalarla geçen yaz boyunca Rimbaud'nun şiirlerinden öğrendim.

— Kendinizi kötü mü hissediyorsunuz, diye kaygılandı ev sahibesi.

Hayır kendimi çok iyi hissediyordum. Ayak parmaklarımdan sıkılmış çeneme, titreyen ellerime kadar tüm bedenimi hissediyordum. Bedenimin her hücrelerini hissediyordum: keskin duyumsamalarla.

— Hayır kendimi çok iyi hissediyorum, dedim alçak sesle... Buna sizi inandıran kişiyi boğazlamak isterim.

İrkildi, birden ayıldı, şaşırды ve bir sigara yaktı.

— Neden söz ediyorlar orada, diye sordu, sözü değiştirmek için.

Bakışlarından bu dedikoduyu kocasının yaptığını anladım. Belki de Edouard-Auguste'ün büyük bir olasılıkla bas-

tırdığı, gizlediği eğilimleri biliyordu ve ortağının yanında görünce benimle alay etmişti. Kadınların dünyasının dışında olduğumu düşünmüş olmasına katlanamıyordum.

Birkaç yıl sonra, yakınım olan ve tanıklığı kuşku götürmez birinden bunun bir dedikodu olmadığını öğrendim. Bu hiçbir şeyi değiştirmez tabii ki. Ama belki de Edouard-Auguste'ün yaşam kuralında bir istisna olmuşum: bundan mutlu mu olayım yoksa kızayım mı, bilemiyorum!

– Nikelin fiyatından ve savaştan söz ediyorlar, dedim.

Omuz silkti, çok güzeldi. "Savaş belki bizi bu sıkıntıdan kurtarır!" dedi ve "En son hangi kitabı okudunuz?" diye damdan düşer gibi sordu.

Bir anda, bir tür aydınlanmayla, rövanş alacağım ânın geldiğimi anladım. Bana oğlan rolü vererek defterden silen bu orospuya gününü gösterecektim! Öfkem bir anda güneşte eriyen kar gibi dindi.

– *Belle de jour*, (Gündüz Güzeli) dedim hemen.

Açıkça sarsıldı. "Kessel'in romanı mı?" Tabii ki Kessel'in romanı. "Kessel'in kahramanının neye benzeyebileceğimi hep kendi kendime sordum," dedim. "Artık biliyorum: siz ideal bir gündüz güzelsiniz. Bu romandan bir film yapılırsa bu rolü siz oynamalısınız. O randevuevi sahnelerinde sizi arabacıların ve hamalların kaba kaprislerine boyun eğerken gözümün önüne getirebiliyorum. Çok inandırıcı olurdunuz!"

Hiç alınmadı, genç bir kahkaha attı.

Oturduğu kanepeden kalktı. Bu hareketle bana yaklaşırken jartiyerleri görünecek kadar bacakları açıldı.

Gözlerimi kapadım, şaşırılmışım.

Gözümün önüne başka görüntüler üşüştü: düşümde gördüğüm, Paul Nizan'ın *La conspiration*'unda Catherine Rosenthal. Villed'Avray'de arabadan inen Paul-Louis Landsberg'in sarışın karısı.

Alaycı bir sesle kulağıma şöyle fısıldıyordu: "Biliyor musunuz tam tersine! Arabacı her gece yatağında. Tabii çok

uzun sürmüyor: boşalacağı kadar bir süre! Randevuevinde daha çok genç romantik şairleri seçerdim..."

Biraz uzaklaşıp daha tatlı bir sesle "Çok genç romantik şairleri," dedi. Kahkahalarla güldü. Bu gençlerin kahkahasına benzemiyordu, acı, kötü bir kahkahaydı. Sözcüklerin üstüne basa basa "Onu ya da beni gözetlemek için peşime taktığı o herifi boğazlamak gerek..." dedi.

Armatörle Edouard-Auguste'ün sesleri yaklaşıyordu. Ayağa kalktı, üstünü başını düzeltti: uzakta, anlaşılmaz bir kadındı.

Biriatou'da, demek ki 22 Ağustos, Paris'e dönüşümüzden bir gün önce.

Tarih konusunda bu kadar kesin konuşuyorsam, bunu anımsadığımdan belleğimde yer ettiğinden değil. Hem neden anımsayacaktım ki? Ama kolayca hesaplayabileceğim bir tarih olduğu için. Ertesi gün Paris'e dönmek üzere trene binmeden biraz önce bütün radyolar ve akşam gazeteleri Moskova'da bir Alman-Sovyet Paktı'nın imzalandığını duyuruyordu.

Bu günün öncesinde Biriatou'da yenen akşam yemeğinin tarihini belirlemek için yeterli: demek ki 22 Ağustos.

Bu uzak anılarımda yer alan geceden beri Bidassoa üstündeki bu gölgelik terasa birçok kez geldim. Kuşkusuz ilk gelişimden sonra uzun süren bir savaş dönemi geçirdik. Başka yerde işlerim vardı. Ama Jesus Ussía Meksika'dan döner dönmez onunla Biarritz'e gitmek üzere yola koyuldum. Dolayısıyla Biriatou'ya da uğradık tabii ki.

Ussía her yaz kırklı yılların sonu, ellili yılların başında, o zamanlar sağlık merkezi değil de otel olan Miramar'ın arkasında, plajlara yakın büyük bir villa kiraliyordu.

Meksika'da görünüşte iyi bir evlilik yapmıştı: görünüşte mutlu ve zengindi. Kendisinden daha yaşlı olan ve daha önce bir evlilik yapmış olan Rafaella -ufak tefek olduğundan ona 'Rafita' derdik, çok da yakışırdı- insanlara biraz yukarıdan

bakan, ancak sevecenlik ve dostluk gösterilerinde biraz yumuşayan karakterli bir kadındı. Ussía'ya, sağcı gazetelerin sosyete haberlerindeki deyimiyile, çok güzel bir kız vermişti: Sonsoles hem Biarritz'de kiralanan villalarda, hem de Paris'te satın aldıkları apartmanda, İspanya'da zengin çocuklarının giydiği dantelli ve kolalı giysilerle aramızda dolaşırdı. Bu giysiler kuşkusuz Vélasquez ve Goya'nın kraliyet ailesi portrelerindeki kral çocuklarından esinlenmişti. Sonsoles modası geçmiş, özenle işlenmiş giysileri dışında, daha çok genç yaşlarından itibaren saygısız ve çok belirgin bir gevezeliğiyle de dikkat çekiyordu.

Biarritz'de tüm yaz için kiralanan villalarda tatil sonuna doğru Ussíalar'la birlikte oluyordum. Biarritz'de geçirdiğim bir haftadan sonra, onlarla birlikte otomobile –arkadaşımın arabaları çocukluğumdaki arabaları anımsatıyordu: geniş ve sessiz Amerikan arabaları– Fransa'yı baştan aşağı kat ederek uzun bir yolculuktan sonra Paris'e dönüyordum.

Castres'daki Goya'yı, Carcassonne'un surlarını, Cévennes'in büyüleyici tepelerini, Auch ve Albi kiliselerini, Uzès'in ağırbaşlı güzelliğini, Vézalay'ın büyüsunü –bu anlatıyı bir turizm rehberine dönüştürmeyeceğim: burada kesiyorum– Biarritz'den dönüş yolculukları sayesinde görmüştüm. Hep bir sonbahar ışığı inanılmaz çeşitlilikte manzaralara egemendi ve her gün yüksek sesle Jean Giraudoux'dan bir sayfa okuma –Rafita'nın çok hoşuna gidiyordu– fırsatı buluyordum.

Ussíalar'ın Biarritz'deki villasında ilk kalışımından beri bir gece Biriattou'da akşam yemeği yemeğe gittik. Gölgeyi terasta, Bidassoa'nın ötesinde İspanya'yı yeniden buldum. Avrupa'da demokrasilerin zaferine karşın çocukluğumun ülkesi hâlâ General Franco'nun diktatörlüğü altında eziliyordu. Hâlâ sürgündeydik.

O akşam anılarımın canlanması, aramızda bulunan Ussía'nın bir arkadaşının varlığı nedeniyle hem kolaylaştı hem de ağırlaştı. Carlos Montilla adındaki bu kişi Philippe Péta'in'in Fransız polisi tarafından Franco'nun polisine teslim

edilmişti. Daha önce söz ettiğim, Başkan Azaña'nın kayınbiraderi Cipriano Rivas Cherif'le aynı yazgıyı paylaşmıştı. Onun gibi, Montilla da Franco'nun askeri mahkemesi tarafından ölüme mahkûm edildi. Ancak kurşuna dizilmedi, cezası hafifletildi. Sekiz yıl sonra koşullu olarak salıverilen Carlos Montilla sınırı geçmeyi başarıp, daha önce geçirdiği tatsız deneyime karşın, Fransa'dan sığınma hakkı istedi.

Yine akşam çöküyordu Biriattou üstüne.

Yaklaşık on yıl geçmişti Hitler'le Stalin'in Ağustos 1939'da kurdukları pakttan beri. Evet, hesap doğrudu, çünkü yaşamda o anda yalnızdım. Biarritz'de kimse bana eşlik etmemişti, Paris'te de beni hiç kimse beklemiyordu. Bir kuş gibi özgürdüm: *Vogelfrei*, diyordum kendi kendime Almanca konuştuğum zaman: bu da yaşamımın kimi dönemlerinin anısına sık sık oluyordu. 1949'da bir süre için, belli bir süre evli kaldıktan sonra, yine yaşamda yalnızdım, demek ki hesap doğru.

1949'da, –ama bunun bir kadınla üç yıllık ortak yaşamın sona ermesinin hiç ilgisi yok: gündelik yaşamın güneşinde eriyen gençlik aşklarının karı– Saint-Germain-des-Prés'de keyifli bir bohem yaşamından sonra bir komünist militan olmaya çabalıyordum. İspanyolca'da –iyi komünistlik derslerini İspanyol Komünist Partisi'nde görüyordum– *hacia méritos* denebilirdi. Sözcüğü sözcüğüne 'layık oluyordum'; yani İspanya'da gizli örgütte çalışmak üzere seçilmeye layık olmaya çabalıyordum.

Sürgündeki komünist hareketin yayın ve düşünsel etkinliklerine katkım ne denli başarılı olursa olsun, bu yoldan dikkati çekemezdim. Santiago Carillo'nun başkanlık ettiği ve İspanya'da partinin gizli olarak çalışacak kadrolarını seçen çalışma komisyonuna giremezdim.

1949'da 'mükemmellik' için yola çıkmıştım. Önümde daha dört yıl vardı: ancak 1953'te her şeyden çok istediğim şeye kavuşabildim: parti tarafından gizlice İspanya'ya gönderilmek. Ama bu başka bir öykü, bu anlatıda yeri yok.

Biriatou'da, Bidassoa üstündeki gölgeli terası bulduktan on yıl sonra yavaş yavaş gece karanlığına gömülen çocukluğumun ülkesinin yeşil tepelerine bakıyordum. Aşağıda, biraz sağda, –demek ki batıda: yüzümüz güneye dönüktü– terastan görülemeyen eski Béhobie Köprüsü nehri karşı yakaya bağlıyordu.

1953'ten itibaren bu köprüyü onlarca kez sahte kimliklerle geçecektim. Ama tüm bu sahte adların arkasında ben vardım: kendim, hiç değişmemecesine aynı kızıl İspanyol. Daha on altı yaşımdan beri.

Geçtin. Bir kez daha Biriatou tepesine bakıyorsun, geçişin biraz yavan, biraz kaygı verici heyecanını yeniden yaşıyorsun. Bütün gece araba kullandın, ağzın yıkusuzluktan ve sigara dumanından kurumuş. Bir kez daha sabahın ilk ışıklarında bu sınırı geçiyorsun. Arkanda, Elizondo tepelerinde güneş doğuyor. Bir kez daha geçeceksin...

Bunlar 1965'te Alain Resnais için yazdığım *La guerre est finie* filminin ilk görüntülerine eşlik eden sözler. Kuşkusuz perspektif tersine çevrilmişti. Yves Montand'ın oynadığı film kahramanı Diego, İspanya'yı artık olmayan Béhobie Köprüsü'nden terk ederek Biriatou tepesini karşıdan görüyordu.

Gizli geçişler yaptığım yıllar boyunca benim ya da arabayı kullanan kadın ya da erkek komünist yoldaşın acelemiz yoksa Biriatou'da durmamızı istiyordum. Eski Béhobie Köprüsü'nü geçtikten sonra –hep İspanya'dan dönüşte bu isteğimi dile getiriyordum: gidişte hep saati saatine izlenecek yollar, verilen randevular olurdu– Biriatou'nun gölgeli tepesine kadar çıkardık.

Bana eşlik edenlerden kimileri buranın özel yaşamımla bir ilişkisi olduğunu sanmış olmalılar. Gözlerimi Elizondo'nun yeşil tepelerine dikmiş, düşüncelere dalmış bir biçimde bir kadeh içtiğimi görüp burasıyla anılarım arasında bağ kuruyorlardı. Oysa bana hiçbir şey sormadılar: oyunun kuralıydı bu, özel yaşamımla ilgili bir şey bilmeleri gerekmiyordu. Onlar için ben Grabner ya da Salagnac, hatta Du-

pont'dum, sınırı geçerken bir olay olursa polis sorgusunda söylemeleri gerekenleri biliyorlardı.

Ancak bir seferinde, başka kitaplarda sözünü ettiğim bir kadın, Eve bana bir soru sormuştu. Andalusia'da Sevilla'ya hızlı bir yolculuk yapmıştık. Bu kez gerçekten yitirilecek bir saat bile yoktu. Gerçekten çok acele davranmamız, bir militanın Franco polisinin tuzağına düşmesini önlemek için belli bir günden önce, belli bir saatte Sevilla'da olmamız gerekiyordu.

Her neyse, bu kez Biriadou'da Eve beni gözlemişti. Aramızdaki sessizlik bir tür anlaşma, dile getirilmesine gerek duyulmayan bir güven duygusu vardı: gizli ama tartışılmaz.

"Çocukluk anısı mı?" diye sormuştu Eve. Başımı evet anlamında sallamıştım. "Hemen hemen," diye yanıtlamıştım. "İlk kez on beş yaşındaydım." Karşı yakadaki İspanya tepelerine bakıyordu. Başka bir şey sormayacağını, artık sessizliği bozmayacağını biliyordum. Bunun üzerine ona dönüp birkaç dize mırıldandım.

Se acabáran las tardes, pero LA TARDE queda; / la clara y la perenne que hay emi fantasía, / y que, cuando ya todas transpongan la vereda, / ha da hallar -no sé dónde ni cómo- el alma mía!

Ağustos 1939'da ilk kez Biriadou'da bu gölgeli terasa geldiğimde aklıma gelen babamın şiirinin son dizleriydi.

Eve çok iyi İspanyolca biliyordu. Mırıldandığım bu dizeleri çevirmeme gerek kalmamıştı. Şimdi de çevirmeyeceğim. Belki daha sonra, eğer anlatının akışı bu anı parçasına dönmeme izin verirse. Hem Eve Biriadou'da durduktan ve beni Paris trenine binmek üzere Biarritz-La Négresse garına bıraktıktan kısa bir süre sonra bir araba kazasında öldü.

Bir köy kilisesinin hemen yanında küçük bir mezarlıkta gömülmek isteği ilk kez o akşamüstü Biriadou'nun terasında Eve'in yakınında geçirdiğim sessizlik anlarında mı geldi bilmiyorum?

Her neyse, hak sahiplerinin, varislerimin ve vasiyetimi yerine getirecek kişinin yaşamını zorlaştıracak kuşkusuz

uzun ve sıkıcı idari işlerden çekinmeseydim Biriadou'nun küçük mezarlığında gömülmek isterdim. Sınırdaki bu bölgede, iki aidiyet -biri doğuştan gelen, kimi zaman çok ağır gelen tüm zorlayıcılığıyla İspanyol olma duygusu, diğeri de seçilmiş olan, tutkunun kimi zaman kaygı verici belirsizliğiyle Fransız olma duygusu- arasında yurtsuzların ülkesinde, Euskal Herria'nın bu eski topraklarında.

Hem uygunsuzluğunun farkında olduğum, bunu yerine getirmek zorunda kalacak kişiler için ortaya çıkaracağı sakıncalarını bildiğim bu isteğe kendimi kaptırsaydım, cesedimin Cumhuriyet'in üç renkli bayrağına -kırmızı, sarı, mor- sarılmasını da isterdim.

Kuşkusuz bu politik bir tavır olmazdı. İspanya'nın tarihsel koşulları göz önünde bulundurulduğunda, bugün parlamenter monarşinin demokrasiyi güvence altına almak, İspanya'da çeşitli milliyetçi bileşenlerin zorunlu uyumunu sürdürmek için olanaklı en iyi sistem olduğuna inanıyorum: sonuç olarak *res publica*'nın en iyi gelişimini sağlayacak sistem.

Bedenimi saran Cumhuriyet bayrağı bütün bu gerçekleri reddetmek anlamına gelmezdi. Yalnızca sürgüne ve ailemin çektiği ölümcül acıya olan bağlılığı simgelerdi: bugün bile uğradığımda, Biriadou'nun gölgeli terasında düşünmeyi sürdürdüğüm ailemin.

Ama beni sofraya çağırıyorlar, tek başıma kenara çekilmemden kaygı duyuyorlar: belki de somurttuğumu sanıyorlardır.

Dönüyorum, Edouard-Auguste'ün masaya yerleşmiş konuklarını görüyorum. O da bana ayrılan yeri gösteriyor. Armatörün karısının yanındayım, çok iyi. Bidassoa Vadisi'nde yükselen gölgeden sıyrılıyor, İspanyol tarafında yanmaya başlayan ışıklardan uzaklaşıp, o anki gürültüye doğru yürüyorum: geçen an, yaşam.

Fırsattan yararlanmam gerekiyor. Bunca yıl sonra bana, anlaticıya sunulan bu romansı fırsattan yararlanmam gerek.

Bu öngörölmüş, hele anlatı akışı içinde programlanmış bir şey hiç değildi. Anıların canlanması sırasında ortaya çıkan çağrışımların sağladığı bir fırsat.

İşte on altı yaşında –üç ay sonra, aralıkta– bir erkek çocuk: bana hem yakın, hem de tuhaf bir biçimde yabancı: bir film sekansını izler gibiyim –dahası dekor olarak Biriattou'nun terasında bu sekansın çekimini izler gibiyim–; 22 Ağustos 1939 günü çocuğun Edouard-Auguste'ün dostlarının toplandığı masaya doğru yürüdüğünü görüyorum. Bedensel duyumlarla, duygularının puslu hüznüyle onunla özdeşleşiyorum, hem de farklı biriyim: onu tanıyorum; rahatsız edici utangaçlığı –örneğin, ilk giren olmaktan ve orada yalnız beklemekten korkarak randevu verdiği bir kahveye gitmeden önce on beş dakika dönüp durabilir– kararsızlığı, zekâsından emin ama her an kanıtlamayı uygunsuz gördüğü üstünlüğünün bilinciyle gösteriştan uzak duruşu, inançların karmaşasına düzen vermek için güçlü bir inanç gerektiğine inanmış, yaşamın bir anlamı olmadığına, yaşama kuşkusuz geçici, her karar verme ânında bağlayıcı olsa da bir anlam vermemenin saçma olacağını bilen biri. Şimdiden yaşın verdiği üstünlükle –*más sabe el diablo por viejo que por sabio*, bu İspanyol atasözü böyle diyor: "Şeytan bilgisinden çok yaşından ötürü bilgedir."– onu bekleyen geleceğin (bu açıdan Armand J.'nin okuttuğu kitap olan Nizan'ın *La Conspiration*'undaki kahramanlara benziyor) 'seraplar, tuzaklar ve büyük yalnızlıklarla bir çöl gibi karmaşık' olduğunu biliyorum. Geleceğinin bu son özelliğini, büyük yalnızlıkları şimdiden hissediyor, yaşlanmasına gerek yok, ama seraplar ve tuzaklar hakkında ben ondan daha çok şey biliyorum; ne yazık ki onu uyarma, bunları engelleme olanağım yok, çünkü yalnızca Biriattou'da, gölgeli terasta geçen sahnenin bu kısa, gerçekdışı zaman dilimi içinde aynı anda yaşıyoruz, o ve ben. Başka bir kez burada onu biraz şefkat –kendime karşı, bu bir alışkanlık değildir, bunu iyi bilin– ve hoşgörüle anımsadım: 1972'de *Les deux mémoires*'ı çekerken kameraları ve sınırı geçen Basklar'ın söylediklerini kaydetmek için teypleri buraya, Biriattou'nun

gölgeli terasına yerleştirmeden yapamazdım: o zaman anımsadım, diyordum, Bidasso'nun kararmış görüntüsüne, Elizondo yamaçlarına sırt çevirip, gürültülü sofraya geldiği o uzak Ağustos 1939 akşamını: yüzünde sahte ya da zorlama bir neşe içinde çünkü ertesi gün gelen beklenmedik, şaşırtıcı Alman-Sovyet Paktı'nın imzalanması haberinden önce dünyadan gelen haberler zaten savaşın kapılarını açıyordu (E.A.F. ve Marc J. ile *Truva Savaşı Olmayacak*'ı görmüştü, oradan Ulysses'le Hector'un yaşamlarının ağırlığını ve düşlelerini anlattığı bölümü yeğleyerek, bölümler söyleyebilirdi): tüm diğer haberler savaşın patlamasının neredeyse kaçınılmaz olduğunu gösteriyordu: kendimi anımsadım, kaçınmadığım ancak en azından sonuçlarına katlandığım tüm seraplar ve tuzaklardan sonra 1972 yılında kendimi: onu on altı yaşında, terasın parmaklıklarından ayrılırken anımsadım; kendi kendime bu ayrıcalıklı anda konuklara dönmeden çok yakındaki, ulaşamadığı İspanya'ya dönüp yumruğunu sıkarak havaya kaldırabilirdi diye düşündüm.

Ama sofraya konuklar arasında, armatörün karısının solunda, kendisine ayrılan yere döndü ve ona bu eşsiz ânın roman açısından içerebileceği şeyleri söyleme zamanım olmayacak.

Oturur oturmaz Hélène, adı buydu, bana doğru eğilip alçak sesle konuştu:

– Romantik bir genç şair misiniz?

Konuşmayı, iki gün önce kaldığımız yerden sürdürüyordu. O akşamdan beri gerçekten birbirimize yakın olmamıştık.

Rubén Darío'nun abartılı ve kalıplaşmış niteliğiyle çocukluğumuzda bizi çok güldüren şiirini alaycı bir tonda söyleyerek yanıt verdim: *¿Quién que Es, no es romántico? / Aquel que no sienta ni amor ni dolor, / aquel que no sepa de beso y de cántico, / que sa aborque de un pino, será lo mejor ...*

Alkışladı, saçlarını savurdu ve güldü.

– Sanırım anladım, dedi. Yine de çevirin!

Yaklaşık bir çevirisini yaptım: "İnsan romantik olmadan nasıl yaşayabilir? Aşk, acı hissetmeyen, öpücük ve şarkı bilmeyen gidip kendini bir çam ağacına assın, en iyisi bu..."

Hoşnut bir biçimde başını salladı.

– Ben de öyle anlamıştım... Sizin mi? İspanyolca mı yazıyorsunuz?

– Evet, dedim, İspanyolca şiirler yazıyorum. Ama bu dizeleri ben yazmadım.

Saf değildim ama mutluydum: yalnızca benimle ilgileniyordu. Dünyadaki olaylardan söz eden seslerin egemen olmaya başladığı konuşmaların gürültüsü arasında bana dönmüştü ve dikkatle hiç gizlemeden beni dinliyordu. Gizli yaptığı şey ise, yüzüme bakarken sol elini dizime koymuş olmasıydı.

– Kendinizden bir şeyler söyleyin, dedi sanki bir ölüm kalım sorunuymuş gibi yalvarır bir sesle. İspanyolca şiir dinlemeye bayılırım!

– Şiir çok uzun, dedim, sonunu söyleyeyim. Daha doğrusu başını ve sonunu... Koruyucu meleğe yazılmış bir şiir.. Bizi koruyan meleğe bir çağrı..

O gece sofraya oturmadan önce çok içmiş olduğunu biliyordum. Her gece çok içiyor olmalıydı. Her neyse, oynadığı rolde çok başarılıydı. Yalnızca benim için. Benim için ve kendisi için demek istiyorum: sofradaki gürültü arasında yalnız ikimiz için.

"Ben yalnızca kötü melekler tanıyorum..."

Dünyanın tüm hüznü sesinde duyuluyor ve yüzünden okunuyordu: çok güzeldi. Rolünü çok iyi oynuyordu.

Acele etmek gerekiyordu, baş başa konuşmamız armatörü sinirlendirmeye başlıyordu. Ortağının artan sıkıntısına duyarlı Edouard-Auguste'ü de kaygılandırıyor.

İyi meleklerle ilgili şiiri alçak sesle söyledim. Sol elini dizimden kaldırıp bacağıma okşamaya başladı.

Vino el que yo quería, / el que yo llamaba... Aquel que a sus cabellos / ató el silencio. / Para sin lastimarme, / cavar una ribera de luz dulce en mi pecho / y hacerme el alma navegable...

Hayranlıktan ağzı açık, heyecan içinde dinliyordu. Haksız da değildi. Çünkü şiir çok güzeldi. Tabii benim değildi. Çocuk acemiliğiyle yazılmış şiir parçaları söylemek zorunda kalırdım ona. Rafael Alberti'den birkaç dize seçmişim onun için. Hélène'e okuduğum bu dizelerin alındığı kitap *Sobro los ángeles*'i yazdığına Alberti komünistti. Ama şiiri değildi. Şunu söylemek istiyorum: şiiri yalnızca kendisine, güzelliğin keşfine, keşfetmenin güzelliğine hizmet ediyordu. Daha sonra partinin hizmetine girdi. Bu da kişisel riskler taşıyor değildi. Medeni cesareten de yoksundu. Ama ne üstlenilen riskler, ne de medeni cesaret güzelliğin güvencesi olamaz.

"Geldi, istediğim / çağırdığım... Saçlarına / sessizliği bağlayan. / Beni yaralamadan, / göğsümde tatlı ışıklı bir nehir açmak için / ve ruhumda dolaşabilmek için ..."

O gece Alberti'nin dizelerini çevirmemiştım. Öncelikle, Hélène İspanyolca'yı çok iyi anlıyordu. Ve zaman daralmıştı, burada kesip, sofradaki yorumlara, gülüşlere ve ünlemlere dönmek gerekiyordu.

Eli yumuşakça bacak aramı okşadı ve sonra masa örtüsünün üstüne çıktı.

— Evet, şu savaş ne zaman çıkacak?

Şaşkın bir sessizlik oldu, sonra konuşmalar devam etti. Konuşan Hélène'in kocası armatördü. Bir gün önce, 21 Ağustos'ta gazetelerin birinci sayfasından verilen haberi yorumluyordu. Moskova'da bir yanda SSCB, öte yanda Fransa ve İngiltere askeri heyetlerinin Hitler'e karşı anlaşmak üzere yaptığı görüşmeler kesilmişti. Durdurulmuş ya da en azından ertelenmişti. Batılı genelkurmay heyetleri Sovyet başkentini terk etmişti.

Buna karşın Hélène'in kocası bunun bir erteleme olduğunu söylüyordu. İngilizler, Fransızlar ve Sovyetler anlaşmak zorundaydı ve Hitler bunu biliyordu. Bu koşullarda asla iki cephede birden savaşa açmaya cesaret edemezdi. Dantzig konusunda Polonya'ya savurulan tehditler yalnızca blöftü, demokrasilere yapılan bir şantajdı. Şantaja boyun eğmemek gerekiyordu.

Söylediğim dizelere H el ene'in gösterdiği ilgiden –H el ene biraz numara yapsa, dizeler benim olmasa da–, özellikle okşayan elinden cesaret alarak söz aldım. Duygular ve ilişkiler söz konusundaki utangaçlığım d şunce ve inançlar söz konusu olduğunda yok olmuştur.

– Boyun eğmemek için biraz geç kalındı, dedim beni bile şaşırtan güven dolu bir sesle.

Bakışlar bana yöneldi. Kendimi sorgulayıcı yüzlerin ortasında buldum. Biraz kınayıcı ya da kaba yüzler.

– 1936'da boyun eğmemek gerekirdi, dedim.

Armat r omuz silkti, kızgın ve k  mseyici bir biçimde güldü.

– Tabii! İşpanya'da kızillar için savaşmamızı isterdiniz. Ama Halk Cephesi bu olmadan da Fransa'ya oldukça kötülük yaptı!

Mutluydum: bu aptala haddini bildirecektim ve masa altında bana yaslanan H el ene'in ılık bacağını hissediyordum. Armat re yanıt vermek üzere öne doğru eğildim ve eğilirken de elimi karısının dizinin üstüne koydum.

– Bayım, İşpanya İç Savaşı'ndan söz etmiyorum! 36 Martı'ndan söz ediyorum, 36 Temmuz'ndan değil. Hitler'e Rheinland konusunda boyun eğmemek gerekirdi... O zaman her Şey mümkündü!

Baş sallamalarından aralarındaki kimi beyefendilerin görüşümü onayladıklarını anladım.

Görüş benimdi ama tek başıma varmamıştım bu görüşe. İşpanyol İç Savaşı'nın başından ve özellikle de 1938'deki Münih Antlaşması'ndan beri çevremde duyduğum konuşmalar beni bu konuda aydınlatmıştı. Babam kimi zaman bize barış anlaşmalarıyla silahtan arındırılmış olan Rheinland'i işgal etmek üzere Hitler'in Wehrmacht'ı yolladığı 1936 Mart ayından –Halk Cephesi henüz Fransa'da iktidara gelmemişti– söz etmişti.

Ama özellikle anımsadığım Paul-Louis Landsberg'in yorumlarıydı.

Armatör durumu düzeltmeye çalıştı. Masanın altında, vahşi ve sinsi bir hayvan gibi özgür sağ elim Hëlène'in eteğini kaldırıp jartiyerin gerisindeki çıplak tene ulaştı. Parmaklarım anlatılamaz tatlı bir tazelikte durdu kaldı. Bayılabildim.

— Rheinland konusunda bir şey yapamazdı, kamuoyu bizi dinlemezdi, diyordu armatör.

Gerekçelerimi sürdürmememe gerek kalmadı. Yemekteki diğer kişiler görüşümü savunmak üzere tartışmaya katılıyordu. Sonunda gürültülü, genel bir tartışmaya dönüştü: ben kayıtsız kaldım.

Biriatou'nun terasına serinlik çökmüştü. Hanımlar dallar arasında gizlenmiş ampullerin ışığını çeken beyaz yünlerle omuzlarını örttü.

Çok daha sonra gün doğarken uykudan fırladım. Yatağın başında Amaya diz çökmüş omzuma dokunuyordu.

— *La señora quiere verte. Te espera en su coarto...*

Amaya on altı yaşında olmalıydı. Ama benim gibi, iç savaşta yaşadıklarından olgunlaşmış, daha yaşlı görünüyordu. Babası Cumhuriyet'i savunan gönüllü Bask milisleri olan *guarda*'lerin saflarında savaşmıştı. Buna karşılık, Carlosçu *Requeté* üyesi bir amcası ise Mola ve Franco birlikleri Bilbao'ya doğru ilerlerken doğduğu köyü işgal ettiğinde orada kalan tüm aile bireylerini hapse attirmişti. Amaya ve annesi Fransa'ya sığınmayı başarmıştı, ancak iki küçük kardeşi çok sayıda Bask çocuğuyla birlikte Sovyetler Birliği'ne gönderilmişti.

İkisi de Hëlène'in evinde çalışıyordu: anne mutfakta harikalar yaratıyordu: genç kız ise çok sevdiği hanımefendinin hizmetinde çalışıyordu.

— *Bebe mucho, peor es muy buena...*

"Çok içiyor ama çok iyi," demişti genç Bask kızı bana *Chambre d'Amour*'daki villaya geldiğimin ertesi günü konuştuğumuzda.

"¿Y porqué bebe?" diye sormuştum Amaya'ya. Niçin içiyor? Küçük kız omuz silkmışti. *Es desgraciada*, demişti kısaca. Hëlène'in neden mutsuz olduğunu söylememişti. Ama

güzelliğini ve kibarlığını övmüştü. Güzelliği tartışma götürmezdi, kibarlığı ise beni hiç ilgilendirmiyordu.

Uykudan fırlamıştım ve gün doğuyordu. "Hanımefendi seni görmek istiyor, odasında bekliyor," diyordu Amaya alçak sesle.

Biriatou'nun terasında akşam yemeği geç vakitlere dek sürmüştü. Dünyanın durumu ve savaş tehlikesi gibi sorunlar tartışıldıktan sonra da konuklarda bir tür özlem ateşi sürüyordu. Edouard-Auguste'ün ve armatörün dostlarının çoğu sanki yaklaşan sonu görmüşlerdi. Yalnızca tatilin ve yazın sonunu değil: daha kökten bir son. Zamanda bir kopuş, bilinmeze doğru bir sıçrama.

Ulysses, neyi mi tartışıyorum? Genç bir adamı, genç bir kadını, doğacak bir çocuğu tartışıyorum. Yaşam sevicini, yaşama güveni, doğru ve doğal olana atılımı tartışıyorum...

Şarap, gürültü, ellerimin altında Hélène'in jartiyerin gerisindeki teninin ılıklığıyla sarhoş bir durumda Giraudoux'nun oyununun sonunda yer alan Ulysses'le Hector'un diyalogunu kendi kendime sessizce söylemiştim. Bu metin hiçbir duruma bu kadar uygun düşmezdi. Bu 22 Ağustos 1939 gecesi, Biriatou'nun terasında *Truva Savaşı Olmayacak*'ın sözcükleri özel bir anlam kazanmıştı.

Gece boyunca, kimi zaman masanın altında Hélène'in bacağına okşayan elimi çekerek ihtiyatlı davranmıştım. Armatör iki ya da üç kez, şefkat değil sahiplenme işareti hareketlerle yerinden kalkıp karısının yanına gelmenin uygun olacağını düşünmüştü. Ama tehlike geçtiğinde, elimi yakalayıp bacağının üstüne, bacak arasına daha da yakın bir yere koyan Hélène'in kendisi oluyordu.

Baş başa konuşmamızdan beri, çoğu zaman bana gece serinliğinden korunmak üzere bir İspanyol şalı örtmeden önce görebildiğim çıplak sırtını ve topuz yapılmış saçlarının altında ince ve narin ensesini gösterecek bir biçimde yüzünü sağındaki konuğa dönük oturuyor ve benimle ilgilenmez gibi görünüyordu: kurnazlığına hayran oluyordum.

Gecenin sonunda, sofraya toplandığında ve içkiler dolaştığında, elimi en sıcak yere doğru götürdüğüm sırada bana dönüp, içkiden buğulanmış gözlerle şöyle dedi: "Böylece size *Belle de jour*'u mu anımsattım?"

Ben de neredeyse kendimden geçmişim, bunları çok hoş, hatta unutulmaz buluyordum: sıcaklığı, bulanık ve baş döndüren bakışları, ağzı ve içkiden daha da boğuklaşan sesi.

Hitler motorize birliklerini Polonya sınırına yığıyordu, bunu biliyorduk. Ribbentrop Stalin'le bir anlaşma imzalamak üzere Moskova'ya uçmaya hazırlanıyordu, bundan haberimiz yoktu. Franco'nun hapishaneleri doluydu, çok sayıda kişi öldürülüyordu, herkes bunu biliyordu. Münih'te demokrasilerin boyun eğmesi sonucu Parg Nazi birliklerince işgal edilmişti, sürekli bunu düşünüyorduk. Ve Milena Jesenská kentinin sokaklarında yürüten Nazi birliklerini gördüğü o uğursuz günde öfkesinden ağlamıştı, bunu sonradan, yoldaşımız olduğunda öğrenecektik. Brecht'in dostu, büyük bir oyuncu olan ve SSCB'ye sürülen komünist, genç, güzel Alman kadın Carola Neher, Troçki'nin casusu olduğu gerekçesiyle mahkûm edilmiş ve Moskova'da Loubianka'nın bir hücrelerinde yaşamını yitireceği Gulag Takım Adaları'ndaki uzun yolculuğuna başlıyordu: iz bırakmadan, Siberya steplerinin dondurucu soğukunda, Nazi fırınlarından yağın gri kül yağmurlarına benzer bir biçimde dondurucu ve iç parçalayıcı bir gölge gibi yitip gidecekti. Carola Neher'e ancak yarım yüzyıl sonra Bertolt Brecht'in kısa bir şiirinde rastlayacaktım. Ve Albert Einstein, Hitler'in dünyaya egemen olma deliliğine karşı demokrasilerin tek silahı olarak düşündüğü atom silahının yapımına başlamasını önermek üzere Amerikan Başkanı Franklin Delano Roosevelt'e mektup yazmıştı. Ve bu 22 Ağustos 1939 gecesi, Sigmund Freud Londra'da, çene kanserinin neden olduğu korkunç ağrıyı morfinle dindirmeye çalışıyordu. Ve Alman-Sovyet Paktı'nın imzalandığı haberinin ertesi günü George Orwell, kendisini demokratik hakları yeniden tanımlamaya yöneltecek olan ve kendi kuşağının solcu aydınları ve daha sonraki kuşakların büyük bölü-

mü tarafından da pek izlenmeyen, değer verilmeyen örnek kökten dönüşüne başlayacaktı.

Oysa bu, kimi kesin, kimi belirsiz ancak titiz bir yöntemle ulaşılabilecek gerçek verilerine karşın, o anda, Biriato'nun terasında şu son yazın dökümünü yapmam istense, hiç duraksamadan *Paludes* ve Héléne'in güzelliği diye yanıtlardım. Tabii, belleğimde görüntüsünü taşıdığım Orléans-Clignancourt Hattı'nda rastladığım genç kadının mutlu yüzünü de unutmazdım.

"Evet, *Belle de jour*," diyordum, Héléne'e, "ama asıl intikam almak istiyordum." "Neyin intikamı, Tanrım?" diye soruyordu şaşkın bir biçimde. "Beni Edouard-Auguste'ün oğlanı sanıyorsunuz. Bir bakıma önemli değildi, utanacak bir şeyim yoktu..." Özellikle dobra dobra konuşuyordum, tam zamanıydı. "Ama böyle yaparak beni kendi dünyanızdan dışlıyorsunuz: kadınların dünyasından! Bunu bağışlamaya niyetim yoktu..." Katıla katıla güldü. "Aptalsınız. Tam tersine, biraz escin... özür dilerim kadınsı olmanız bana çekici geliyordu... İlk dakikadan itibaren sizi baştan çıkarmaya karar vermiştim..."

Ve ertesi gün sabaha karşı Amaya yatağımın başucundaydı. Uyandırmak için omzumu dürtüyordu. "Hanımefendi bekliyor," diye yineledi. *La señora...* Dikkatli ama umursamaz bakışı altında aceleyle bir gömlek ve bir şort giyip çıplak ayaklarla onu izledim.

Küçük Bask kız hanımefendisinin yatak odasının kapısını açtı ve çevreyi kolaçan etmek için koridora yerleşti. Héléne görkemli, saten kaplı büyük bir yataktaydı: beni yanına almak için çarşafı kaldırdığında çıplaktı. Ama asıl yüzünün çıplaklığı dikkatimi çekmişti: makyajsız, gözlerinin çevresinde ufak kırışıklıklarla yüzü, doğan gün ışığında heyecan vericiydi.

İlk kez ustam Charles Baudelaire'in haksız olduğunu düşündüm. Fransız dilinin, Paris'in güzelliklerini ondan öğrenmişim, ama sanırım aynı zamanda kadınların güzelliğini de. Umutsuzca sokaktan geçen güzel kadını aramıştım. Küçük

defterlerime özenle beni dünya, modern yaşamın psikolojisi ve kadının değişmez doğası konusunda aydınlatan tümcelerini, özdeyişlerini yazmışım.

"Kadın *doğaldır*, yani iğrenç," diye yazar Baudelaire '*Mon coeur mis à nu*'de (Soyunmuş Yüreğim). Bu görüşünü çok sert bulmuştum ve defterlerimde *La peinture de la vie moderne* adlı denemesindeki birkaç sayfalık 'Eloge du maquillage'la bağlantısını kurmuşum.

"Kötülük çaba sarf etmeden, *doğal*, zorunlu olarak yapılır," dedikten sonra Baudelaire şöyle yazar: "Kadın büyüleyici, olağanüstü görünmek için özen göstererek bir tür görev yapar: şaşırtması, büyülemesi gerekir; tapınılmak için kendini parlatmak zorundadır."

Bu tümcelerin güzelliklerine karşın, kimi feminist çevrelerde nasıl öfke yarattığını tahmin edebiliyorum. Ama şimdilik feminizm söz konusu değil. Söz konusu olan, yapaylığın insan türünü doğanın korkunçluğundan kurtaracak her türlü kültürel, ahlaki ve estetik ilerlemenin koşulu olduğunu savunan Baudelaire'in bu kuralına Hélène'in uymadığını belirtmek.

Doğal haliyle iğrenç değildi.

Uykudan kalkmanın solukluğu içinde, makyajsız haliyle bir gece önceki Biriattou'da terasın loşluğunda parlayan süslü kadın kadar güzeldi.

Hélène beni yatağına çekti. "Gel, sana öğreteyim," diye fısıldadı.

Yaklaşık on yıl sonra Biarritz'de Ussíalar'a geldiğimde Hélène'i yeniden görmüştüm. Impératrice Caddesi üstünde, Palais Hotel'in karşısında Bask barındaydım. Ellili yılların modasında bu sakin bar artık yok, yerinde bilmem hangi giysi dükkânı var.

Biarritz'in girişinde oynadığımız Bask pelotu oyunundan sonra İspanyol dostlarla orada bulunuyordum. Hâlâ becerimi yitirmediğimi fark etmişim. Boşuna söylemiyorum: Lekeitio'da ilkençlik yıllarımda oynadığımız gibi eldivensiz oynamıştık, ben böyle seviyordum.

Birden onu fark ettim. Kendisinden çok daha genç bir çocuklardı. Belki de iyice kendine doğru çektiği genç bir romantik şair.

Çökmüştü: bu sıradan ama en uygun sözcüktü. Yıllar, alkol: özetle yaşam, yaşamı. Belki de İspanyolca konuştuğumuzdan ve seslerimiz ona ulaştığından bize doğru döndü. Onunla göz göze gelmeye çalıştım. Bana baktı, saçlarını düzeltti: bakışındaki erkeksiliği anlamıştı.

Ama beni tanımadı. Viskisine ve yanındaki genç erkeğe döndü. Hoş ama romantik şairden çok sporcuya benzeyen gence.

Yine de çekiciydi, kendini mahvetmekte olan birinin son güzelliklerini saçıyordu çevresine.

Kalkıp masasına oturmak ve ona eskiden söylediğim dizeleri, Rafael Alberti'nin dizelerini yinelemek istedim. Kuşkusuz kanmamıştı. Koruyucu melek üstüne bu dizeleri asla benim gibi on altı yaşında bir çocuğun değil ancak olgunlaşmış bir şairin yazabileceğini anlayacak kadar kültürlüydü.

Bir yudum viski içmek, dudaklarını koyduğu yere dudaklarımı koymak için bardağını elinden alacaktım.

Şiirin son dizelerini mırıldanacaktım, o zaman şaşırarak bana dönecekti ve sporcucu genç de bana kuşkuyla bakacaktı.

"Beni yaralamadan, / göğsümde tatlı ışıklı bir nehir açmak için / ve ruhumda dolaşabilmek için..."

Bu dizeleri kuşkusuz İspanyolca mırıldanacaktım. Bu anıyı canlandırmak için, on yıl önce yaptığım gibi. Şu anda İspanyolca yazmıyorum, çünkü okurla âni paylaşmıyorum. Buna karşılık okuyucuyla geleceği, yazacağım sözcükleri paylaşabilirim.

Şu kesin ki hiçbir şey, hiç kimse bu yıllar boyunca ruhumda dolaşamamıştı.

Beni tanınamasından, esmer tenli, beyaz dişli gencin önünde beni tanımasını sağlayacak ayrıntıları vermek zorunda kalmaktan çekinerek yerimden kıvıldamadım.

Öz öğrenilmez Hélène, diyecektim: öz oluşturulur. Orléans-Clignancourt hattında tıka basa dolu bir metro vago-

nundaki tanımadığım bir kadının mutluluktan allak bullak olmuş yüzünün anısından hareket ederek kendim oluşturmuştum.

Eğer beni anımsasaydı, belki de konuşabilecektik.

3 Eylül 1939, Saint-Michel Bulvarı'ndaydım, Soufflot Sokağı'nın köşesinde, Capoulade'ın karşısında, gazete kulübesinin önünde.

Stalin'le anlaştıktan sonra iki cephede düşmanla karşılaşmaktan artık korkmasına gerek kalmayan Hitler zırhlı birliklerini Polonya'ya yollamıştı. İngiltere ve Fransa ona savaş açmıştı.

Bu eylül günü babamla buluşacaktım. Henri IV'ün kız okulu olduğunu, artık Saint-Louis Lisesi'ne gideceğimi öğrendiğimden üzüntülüydüm. Babam randevuya şu son aylarda sürekli gördüğüm Paul-Louis Landsberg ile geldi. Özellikle, Lhomond Sokağı'nda Pierre-Aimé Touchard'da, ya da Jean-Marie Soutou'nun çalışma yeri olarak seçtiği Kuzey Garı yakınlarında Faubourg Saint-Denis Sokağı'ndaki *Esprit* dergisinin yazı işlerinde.

Birlikte Saint-Michel Bulvarı'ndan çıkarak Capoulade'ın yanındaki gazete kulübesine kadar gelmiştik.

Onu selamlamak için biri yaklaştığında Landsberg akşam gazetelerini alıyordu. Ufak tefek, zayıf, koca kepçe kulaklı, kemikli yüzlü, kırk yaşlarında olmasına karşın alnı açılmış bu yabancıнын bakışlarından zekâ fışkırıyordu. Raymond Aron'u bir daha hiç bu kadar yakından görmedim, oydu; ama parlak zekâsı, hem alaycı, hem sıcak gülüşü belleğimde yer etti. Biyografisini yazan Nicolas Baverez'in kitabında bulunan Ulm Sokağı'nda Célestin Bouglé'yla iki yıl önce, 1937'de çektiirdiği fotoğrafa bakınca, o eylül günü Saint-Michel Bulvarı'nda bende bıraktığı aynı izlenimi ediniyorum.

Landsberg bu yabancıyı babama tanıştırdı: Raymond Aron'du. Sonra o bana dönüp okul durumumu sordu. Kim

olduğunu bilmeden rahatça yanıtladım. Sonra da beni Saint-Louis Lisesi'ne gönderen anlamsız bürokrasiden yakındım. Gülerek öğretimimi nerede sürdürmek istediğimi sordu. "Tabii ki Henri IV'te!" dedim, benim lisem orasıydı. Henri IV'ün iyi bir lise olduğunu kabul eder gibiydi. "Ben Hoche'de okudum," dedi. Hoche Lisesi'nin nerede olduğunu bilmiyordum, konuşmamız orada bitti.

O zaman babama ve Paul-Louis Landsberg'e döndü. Başlayan savaştan, demokrasilerin zafer şansından, kendi yazgılarından söz ettiler.

Babamın Massabiele dinsel kolejinde verdiği İspanyolca derslerinden aldığı ve İsviçreli'nin daha önceki diplomat maşından biriktirebildiği paralarla işgal yılları çok zor geçti. *Esprit*'deki dostları işgal edilmemiş bölgeleri seçtiğinden çok yalnız kalmıştı, doğal çevresiyle ilişkisini ancak İspanyol dili ve edebiyatı uzmanı Maurice Bataillon ve onun birkaç dostu aracılığıyla sürdürebiliyordu ve kafasından atamadığı aynı düşünceler, yitirilen umutlar, simgesel bağlılıklar içinde kapalı çevresinde hayatta kalmıştı. Saint-Prix'de Auguste-Rey Sokağı'ndaki yıpranmış dairenin odalarından birinin duvarında asılı olan Cumhuriyetçiler'in üç renkli -kırmızı, sarı, mor- bayrağının parlak renkleri geçirdiği acı dolu günlerle çelişiyordu.

Paul-Louis Landsberg ise Paris'te yaşamaya ve *Esprit*'de yazmaya devam ettikten sonra, Mayıs 1940'ta Bretagne'da bulunan istenmeyen yabancılar kampına atıldı. Oradan kaçtı ve Gestapo'dan kurtulmak için gizlice güneye geçti. Önce Lyon'a, sonra da Pau'ya; Combat hareketindeki ve bu hareketin istihbarat servisindeki bağlantısı sayesinde direnişe katıldı. Landsberg Pau'da Gestapo tarafından tutuklandı. Berlin yakınlarındaki Oranienburg Kampı'na gönderildi ve orada Nisan 1944'te bitkinlikten öldü.

Saint-Michel Bulvarı'nın köşesinde Eylül 1939'da yapılan bu görüşmenin üçüncü kişisi olan Raymond Aron'un yazgısı biliniyor. Anılar, uzun söyleşiler ve mükemmel bir biyografi kişiliği üstünde neredeyse tüm bilgileri verdi -tabii

tam anlamıyla değil: insanda öyle bir gizem vardır ki hiçbir çalışma bunu kesin olarak ortaya çıkaramaz-.

1939'da askere alman Raymond Aron -Saint-Michel Bulvarı'nda karşılaştığımızda yol kâğıdı cebindeydi- savaştan bir birliğe gitmek istemesine karşın, askeri meteoroloji birliğine gönderildi. 1940'ta, 'tuhaf yenilgi' sırasında -Marc Bloch'un bu başlığını bilinçli bir biçimde anıyorum: Marc Bloch, Jean Cavaillès, Georges Canguilhem, Jean-Pierre Vernant ve daha birkaç kişiyle birlikte Raymond Aron kariyer çıkarlarına karşı bir safta yer almayı seçmiş az sayıdaki öğretim üyesi kervanına katılmıştı- Toulouse'da, Londra'ya geçip dört yıl boyunca yönettiği dergiyle aynı adı taşıyan la France libre hareketine katılmaya karar verdi.

Bugün Saint-Michel Bulvarı'nda, Soufflot Sokağı'nın köşesinde, gazete kulübesinin -birkaç ay önce buradan Madrid'in düşüşünü haber veren *Ce soir* gazetesini almıştım- önündeki bu sahneyi anımsadığımda ve fiziksel görünümüyle (babamla tanıştırılan ve benden yirmi yaş kadar büyük olması gereken bu Raymond Aron'un akıl dolu bakışlarından ötürü keşke öğretmenim olsaydı diye düşündüğümü anımsıyorum) kişileri gözümün önüne getirdiğimde, elimde değil, içim daralıyor.

Aslında bir rastlantı dikkatimi çekiyor. Trajik de buluyorum. Tuhaf savaş sırasında, askeri meteoroloji birliğinde Aron boş vakitlerinde Machiavelli üstüne bir deneme yazmış. Bu yapıtın bitmiş elyazmaları Raymond Aron İngiltere'ye giderken dost bir aileye teslim edilerek kurtarılmış. Daha sonra yapıt basıldı: *Machiavel et les tyrannies du XXe siècle*.

Ama son metninde intiharın ahlaki sorununu inceleyen -incelemesini yazdığı 1941-1942 yıllarında Gestapo'nun eline geçerse intihar etmeye kararlı olan Landsberg bunun için gerekli olan zehiri yanından hiç ayırmıyordu- Paul-Louis Landsberg de tutuklanmadan önce Machiavelli üstüne bir deneme yazdı. Korunmasını sağlamak için üç farklı yere saklanan elyazmaları ne yazık ki bulunamadı.

Machiavelli konusunda Aron ile Landsberg arasında bir karşılaştırma, deniz ötesi bir söyleşi yapma olanağından yoksunuz. Neyse, ben bu yoksunlukla birlikte umutsuz bir öfke de duyuyorum.

Saint-Michel Bulvarı'ndaki sohbet bitti. Raymond Aron akşam gazeteleriyle evine dönüyor. Babam Kuzey Garı'nda banliyö trenine binmek üzere metroya binecek. Paul-Louis Landsberg'le kalıyorum.

Vaktim olup olmadığını soruyor. Evet, vaktim var. Akşama doğru Jean-Marie Soutou'yla Faubourg Saint-Denis Sokağı'nda *Esprit* dergisinin bürosunda buluşacağım.

Onunla gelmemi istiyor. Gidiyorum. Montparnasse'a, görüşüne katılmadığım Giraudoux'ya göre dünyanın merkezi Montparnasse'a doğru gidiyoruz. Herkesin merkezi farklı: ben Panthéon'da ısrar ediyorum.

Landsberg Select'te savaşın çelişkili bir biçimde tehlikeye attığı bir grup Alman antifaşistle buluşacak: artık düşman bir ülkenin vatandaşı olarak görülüyorlar.

Anımsamanın, geçmişini oluşturmanın tüm tekniklerini (içebakış; bilinçli ya da bilinçsiz unutuşun kara deliklerine sinmiş anları yeniden oluşturabilecek kadar canlı kalmış bir belleğin dağılmış parçalanmış imgelerini araştırıp geliştirme; anılarımın toplumsal çerçevesini oluşturmak için tarihsel belgelerin incelenmesi, vb.) harekete geçirdiğim bu anlatıyı, *Hoşça Kal Güzel Aydınlık*'ı yazmaya başladığımdan beri belirleyip çözemediğim, yorumlayamadığım bir imge sürekli kafamı kurcalıyor.

Bir düşün mü, gerçek bir anı mı?

Paul-Louis Landsberg'le Montparnasse'da bir kahveye geliyorum. Tabii Select'e, herhangi bir kahveye değil. Bir masada birkaç adam oturuyor. Landsberg onlara Almanca kim olduğumu söylüyor. Hem, diye ekliyor, bizi rahatça anlayabilir. Çok kibar Almanca konuşur. Vatandaşlarına söylediği tümceyi aynen aktarıyorum: *er spricht ganz nett Deutsch.*

Tartışmaları durumlarının saçmalığı üstüneydi. Savaş patlamadan önce militan antifaşizmleriyle –en azından aralarından bazılarının– Nazi yetkilileri kızdırabileceklerinden izlenmiş, denetim altında tutulmuşlardı. Münih görüşmelerinden sonra özellikle Ribbentrop’un Paris gezisi sırasında Fransa ilişkileri germek istemiyordu. Savaş öncesine kadar –sığınma hakkı, Fransız yetkililere göre sığındıkları ülkede politikaya bulaşma hakkı vermediğinden– denetim altında tutulmuşlar, kimi zaman daha ılımlı olmaları için uyarılmışlardı. Şimdi ise bir anda düşman bir ülkenin vatandaşı olmuşlardı: olası birer düşmandılar.

Şimdi Fransa’nın savaş çabasına katkılarının yararlı, dahası zorunlu olduğu bir anda, temerküz kamplarına kapatılabilecek ya da ikamete mecbur edilebilecek kuşkulu kişiler olmuşlardı. Mücadelenin dışına itilmişlerdi.

Ama anımın bu bölümüne ilişkin kuşku yok. Kesin olmayan tek şey Select’teki o masada Walter Benjamin’in bulunup bulunmadığı. Masanın ucunda oturan ve görüşleri diğerleri tarafından önemsenen kişi Walter Benjamin miydi bilmiyorum, bilemeyeceğim de. Daha sonra, fotoğrafını gördüğümde, az da olsa konuştuğunda diğer Alman sığınmacıların dikkatle dinlediği yabancıyı tanır gibi oldum.

Luxembourg Parkı’nda gezerken Paul-Louis Landsberg bana Walter Benjamin’den söz etmişti. Daha doğrusu, şöylece adını söyleyiverdiği ve benim aklımda tutamadığım Alman dostlarından birinden söz etmişti, kuşkusuz bu dost Walter Benjamin’di. Bu Alman dostla ilişkin verdiği bilgilerden kim olduğunu çıkarabildim.

Montparnasse’a doğru yürüyüşümüz sırasında Landsberg bana Paris’e uyum sağlayıp sağlayamadığımı sormuştu. Sürgün sorunu onu ilgilendiriyordu. Sürgünün kaçınılmaz yalnızlığı, insanı yerinden yurdundan, köklerinden koparması. O da doğrudan Fransızca yazmaya çabılıyor ve beni bu dile egemen olmadaki başarımından ötürü kutluyordu.

Baudelaire’in ve Baedeker’in rehberliğinde kentte yaptığım uzun gezilerde yaptığım keşiflerden söz edince çok gül-

dü. Alman arkadaşlarından birinin yıllardır Paris üstüne bir kitap için çalıştığını söyledi: düşüncesine temel olarak Paris'i –birkaç ay önce Mart 1939'da Fransızca yazdığı bir denemede 'XIX. Yüzyılın başkenti' diyordu– alan bir tür tarih felsefesi. Bu dostunun adını söyledi, aklımda tutamadım: tabii ki Walter Benjamin'di.

Bu az konuşan, geride sessiz kalan, ama her sözü yurttaşları tarafından ilgiyle izlenen kişi miydi? Bu olanaklı. Henüz Benjamin Fransız polisinin baskınında yakalanıp kasım ayı sonlarında salıverildiği Nevers Kampı'na kapatılmamıştı. Ertesi yıl Gestapo'da görevli yurttaşlarından kaçarak gizlice İspanyol sınırını geçti ve Port-Bou'da tümüyle aydınlanmamış koşullar içinde intihar etti.

Uzun süredir, Walter Benjamin okuyup duruyorum: tarih kavramına ilişkin tezlerini içeren iki ciltlik denemelerini, *Das Passagen-Werk*: zengin, tüketilemez bir okuma. Sürekli ortaya yeni zenginlikler, yeni yorum olanakları çıkaran bir okuma. Her seferinde Benjamin'in Almanca düzyazıdaki hem güç anlaşılır hem de büyüleyici kesinliğine hayran kaldığımdan, kendi kendime hep Eylül 1939 başlarında Select'in bir masasında bir sürahinin ve gazete yığınlarının arkasına gizlenmek ister izlenimi veren küçük adamın o olup olmadığını soruyorum.

Asla bilemeyeceğim, ama bunun doğru olması için her şeyi verirdim: adını bilmeden de olsa, acı ve işkence çekmiş, –çözmeye çalıştığı bu yüzyılın dünyası gibi karmaşık– çağdaş düşüncenin dehası bu kişiye rastlama şansını elde etmiş olduğum için.

Saint-Michel Bulvarı'ndaki bu karşılaşmadan birkaç gün sonra Vali Paulding, Blaise-Desgoffe Sokağı'nda ziyaretime geldi. Amerika'ya dönmek üzere ailesiyle birlikte savaş içindeki Avrupa'yı terk ediyordu.

Paulding 1936 sonbaharında Semprún ailesini Ferney-Voltaire'deki güzel evinde ağırlayan cömert Amerikalı'ydı.

Birkaç hafta hepimiz orada kaldık. Yemekler o sırada orada bulunan İspanyol asıllı bir Amerikalı olan dostu George Santayana'yla yapılan ilginç tartışmalarla şenleniyordu. Bu entelektüel çekiciliğin yanı sıra Pauldingler'in evinde yemekler aynı zamanda gastronomik açıdan da ilgiye değerdi. Bana biraz egzotik gelen diğer yemekler arasında, tereyağda iyice pişirilmiş mısır çiçeğini böyle keşfettim: çok lezzetli bir yemek.

Birkaç hafta sonunda, birkaç ay sonra La Haye'de İspanyol temsilciliğinde buluşmak üzere aile yeniden dağıldığında, Pauldingler Voltaire'in şatosunun karşısındaki güzel evlerinde Semprún kardeşlerin en küçük üçünü ağırlamayı sürdürdüler. Gonzalo ve ben, Cenevre'de Grobéty kardeşlerde ve Calvin Lisesi'nde bizi 1939'a dek bir arada tutan sürgün yolculuğuna başladık.

Amerika için yola çıkmadan Paulding beni görmek istedi. Daha doğrusu aileden birini görmek istedi: uzak banliyöde oturan babamdan daha kolay ulaşılır olduğumdan bu ben oldum.

Konuşmada nelerden söz ettiğimizi hiç anımsamıyorum. Yalnızca bu dev Amerikalı'nın neşeli fiziksel varlığı belleğimde yer etmiş. Ve bu vedanın bir bakıma yaşamımda Bayonne'a gelişimizle başlayan ve dünya savaşının başlamasıyla biten bir dönemin son bölümü olduğu izlenimi: yetişkinliğimin iki savaş arası.

Yirmi beş yıl sonra, ilk kitabımın çevirisi Amerika Birleşik Devletleri'nde yayımlandığında 21 Mayıs 1964 tarihli *Reporter*'den bir yazısının fotokopisini aldım.

Başlık 'And a time to hate'ti ve yazar Vali Paulding'di.

İspanya İç Savaşı'nın sonuna doğru, diye yazıyordu, Cumhuriyetçi bir aile olan Semprúnlar Bask bölgesini terk edip gemiyle Fransa'ya geldiler. Bayonne'da karaya çıktıklarında yazlıkçılar onlara kuşkuyla bakıyordu. Kızıl İspanyollar'dı. Ve bu nitelikleriyle, bulaşıcı hastalık taşıyorlarmış gibi, merak ve rahatsızlık uyandırıyorlardı. Oysa aralarından kimileri, en azından genç Jorge Semprún, başka bir şey getiriyordu: boyun

eğmekten, itaat etmekten nefret duygusu. Naziler geldiğinde Dineriş'e katıldılar. 1943'te tutuklanıp Buchenwald'e gönderildi. Le Grand Voyage üst üste binmiş bedenler içinde dört gün beş gece süren yolculuğun anlatısıdır...

Çevrim tamamlanmıştı: Vali Paulding de bunu sağlıyordu.

Çok olmadı, Biriatou'nun terasına döndüm.

Bu anlatının 'sonu' diye yazamıyordum (son bulmak demiyorum: özyaşamöyküsel her anlatı, tanımı gereği sonsuzdur: 'son' sözcüğü yalnızca bir duraklama, bir kesinti, bir soluklanma belirtir ya da geçici olarak daha ileri gitmenin, belleği daha derin kazmanın olanaksızlığını), Biriatou'nun gölgesi terasına gelmeden bu anlatının son sözcüğünü yazamıyordum.

Hiçbir şey değişmemişti, her şey belleğimdeki imgenin aynısıydı. Kuşkusuz İspanya artık ulaşılmaz değildi. Bir bakıma Pyrénéeler yoktu. Sınırdaki kontrol yoktu, sınır kalmamıştı.

Yine ağustos ayıydı, günün sonuydu. Batmakta olan güneş bulutların uçuştığı soluk gökyüzünü renklendirmişti.

Hacia la hondonadas violetas del Poniente / ya, en un gran cabeceo, hunde su proa el día...

İnsanın öldüğünü sanırken yaşamının gözlerinin önünden geçmesi gibi, belleğimin ekranına yaşamımın filmini yansıtılabiliyordum. Ama, seçip, istediğim bölümleri yeniden görebiliyordum. Anlaşılması kolay, 22 Ağustos 1939'da Biriatou'ya ilk gidişimi seçmiştim.

Bu uzak geçmişin tadına varmak için babam José Mariá de Semprún Gurrea'nın dizelerini söyledim.

"Batının mor engebelerine doğru / gün uzun bir sallanmayla pruvasını sokuyor ..."

Yıllarca önce, bir yaşam, birçok ölüm önceki gibi neşeli arkadaş grubundan uzaklaşmışım. Bidassoa'nın derinlerinden yükselen gece gölgesini seyrediyordum. Rastlantılar her

şeyi iyi ayarlıyor diye düşündüm: Sevilla yolculuğundan dönüşümüzde Eve'e mırıldandığım babamın şiirinin sonunu çevirmek için en elverişli fırsattı.

"Öğledensonralar geçer, ama ÖĞLEDENSONRA kalır / imgelemimde yer eden aydınlık ve sonsuzluk / ruhumun bulacağı –bilmiyorum nerede, nasıl– / tümü şimdiki zamandan silindiğinde..."

Babam kimi zaman şiirlerini Santander'deki evin bahçesinde, bizi uyarmadan Rubén Darío'nun ya da Gustavo Adolfo Becquer'in şiirleriyle karıştırarak söylerdi: fark edip edemeyeceğimizi görmek isterdi.

Annem Susana Maura, karşısında hasır bir koltukta oturuyordu. Beş büyük kardeş oradaydık: iki kız, üç erkek. En küçükler Carlos ve Francisco yirmili yılların sonunda otuzlu yılların başında daha çok küçüktüler. Kuşkusuz dadılara emanet edilmişlerdi.

Gonzalo'yla ben sırayla, anne şefkatini paylaştırmakta çok duyarlı olan annemin ayakları dibine diz çöküyorduk. Amaç babam şiir okurken annemizin başımızı okşayan elini hissetmekti.

Belleğimden seven ve okşayan bir elin mutluluğunu yaşama sırasının bende olduğu bir günü seçtiğim için kimse bana kızmaz –Gonzalo da–. Neden, ortancaların çiçek açtığı bahçede annemin bana yazar ya da cumhurbaşkanı olacağını söylediği gün olmasın?

1975'te General Franco'nun ölümünden birkaç ay önce çocukluğumun manzaralarını yeniden görmek için İspanya'nın kuzeyine bir yolculuk yapmıştım.

Santander'de eskiden yaz tatillerini geçirdiğimiz villayı bulamamıştım. Sardinero plajından Real Oteli'ne kadar yükselen tepenin yamacına inşaat yapılmıştı. Çocukluğumda dört-beş villanın bulunduğu yerde onlarca bina yapılmıştı. Bu yeni yapıların ortasında eski villanın yerini belirleyemedim.

Yıllar boyunca, Santander'e yaptığım yolculuklarda yitirdiğim evin yerini bulmayı başaramadım. Yeni binaların

arasında hangi bölümde olduğunu biliyordum ama oraya ulaşacak yolu bulamıyordum.

Ama üç yıl önce bu labirente bir giriş arayarak binaların çevresinde dolaşırken birden bir giriş yolu buldum. Şimdiye dek bir villanın girişi sandığım yer aslında eski evin olduğu yere giden bir yoldu. Yeni binalar o dönemden kalma, korunmuş iki ya da üç evin görülmesini engelliyordu.

Sonunda bulduğum evi seyrediyordum, her şeyi tanıyordum: girişteki basamaklar, cumbalar, ortanca bahçesindeki veranda. Heyecan içinde o gün benimle olan yakınlarımla konuşuyordum. Üstünde belleğimin bu küçük, yeri dolduramaz cennetini boşuna aradığım Santo-Mauro Caddesi'nden bir kadın geliyordu.

"Evet, burası senin evin," dedi, beni tanıyarak.

Eskiden villayı bize kiralayan Pombo ailesinden iki yaşlı hanım, bu kadının teyzeleriydi. Bizi eve soktu, zamanın silindiği anıları tazelemek ister gibi adını yineleyip duran teyzelerinden biriyle tanıştırdı. Odaları tanıdım: mobilyaları, duvarlardaki tabloları, cila ve solmuş çiçek kokusu.

Dayanılmazdı, Pombo ailesi bana önerdiği halde evin diğer bölümlerini ziyaret etmeden oradan kaçtım.

Santo-Mauro Caddesi üstündeki çıkışa giderken, zamanda geriye gittiğim izlenimine kapıldım. Yeni binalar labirentinin arasında villanın çevresindeki manzara korunmuştu. Bu çimlerin üstünde, okaliptüs ağaçları altında, Amerika'ya göçen, orada servet yapan ve her yıl doğduğu ülkeye dönen bir İspanyol olan Don Gabino'nun çocuklarıyla oynamıştık. Tüm erkek kardeşler uğrunda en korkunç tehlikeleri göze alabileceğimiz güzel Eileen'e âşık olmuştuk.

Zamanda geriye gitmişim: bu ışık, bu okaliptüs kokusu, bu ortancalar, oynayan çocukların sesi, hepsi eskisi gibiydi. Bergman'ın *Yaban Çilekleri*'ndeki kahraman gibi ruhumu geçmişin canlanan gerçekliğinde gezdiriyordum.

Se acabarán la tardes, pero LA TARDE queda...

Dizeler okuyan babamın sesini duyuyordum. Dönsem belki de onu ortancalar arasında, verandada görecektim. Babamı, otuz iki yaşında genç bir adamı görecektim.

Ertesi gün La Magdalena'da yaz okulunda İspanyolca kursuna giden Mathieu L.'den eski villanın fotoğraflarını çekmesini istedim. İstedğim zaman, istersem bu fotoğraflara bakıyorum. Gerisini imgelemimde tamamlayabiliyorum.

Ama beni masaya, konukların arasına çağırıyorlar. Pierre H. konukları, yaşları, cinsiyetleri, yakınlıkları bilgece gözeterek yerleştirmiş. Bir kez daha, bunca yıl önce, Ağustos 1939'da, genç, melankolik güzel bir kadının yanındayım.

Gölgelerin yükseldiği Bidassoa Boğazı'ndan ayrılarak, tüm bu anlatı boyunca bana eşlik eden Baudelaire'in dizelerini söylüyorum.

*Çok yakında soğuk karanlıklara dalacağız:
Hoşça kal, kısacık yazlarımızın parlak aydınlığı!*

Jorge Semprun

HOŞÇA KAL GÜZEL AYDINLIK

Jorge Semprun, iç savaş yıllarında ailesiyle İspanya'dan Fransa'ya göç eder. Ancak *Semprun* ailesi orada hiç hoş karşılanmaz; kuşkuyla, küçümsemeye bakılan İspanyol 'kızılları'dır onlar. Bu serüven, o sıralar bir çocuk olan yazar için geride bıraktığı ülkeye ve ölmüş annesine dayanılmaz bir özlem, yeni tanıştığı Fransız kültürü ve insanına karşı bir çekinme duygusunu da birlikte getirir. Ancak, çok geçmeden, Fransız dili, Fransız şiiri, coşkulu bir tutkuya dönüşür ve genç *Semprun*, bu dilde yeniden doğar. Onu bir başka tutku daha beklemektedir: *Paris*. Bu büyüleyici başkenti keşfe çıkan delikanlı, aslında yaşamla tanışır. Anıtları, kitapçıları ve sokaklarıyla *Paris*, bu anılar kitabının başkahramanı gibidir. *Paris* sokaklarında, kafasında *Rimbaud*'nun ve *Baudelaire*'in şiirleriyle, *Andre Gide*'in satırlarıyla dolaşır. Bu anı-romanda *Jorge Semprun*, çocuk yüreğinde sürgünün giderek büyüyen acısı, Fransız dili ve edebiyatına karşı giderek derinleşen sevdasıyla olduğu kadar, gençliğinden başlayarak gönül verdiği komünizmle de hesaplaşan bir aydın olarak karşımıza çıkıyor. Komünizme yönelttiği ince ve duyarlı eleştirinin gerisinde Avrupa'nın çalkantılı bir döneminin tanıklığını da buluyoruz. İspanyol asıllı yazar *Jorge Semprun*'un büyük bir açık yüreklilikle kaleme aldığı *Hoşça Kal Güzel Aydınlik*, daha önce yayınladığımız *Yazmak Ya da Yaşamak* kadar iz bırakıcı, etkileyici bir kitap.

Kapaktaki resim: MICHAEL J DEAS

ISBN 975-8440-19-5

9 789758 440191

<http://www.canyayinlari.com>

KDV İÇİNDEDİR